

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tarihsel Süreçte Sol Kemalistler ve Cemil Sait Barlas

Özgür Akyol

2501100687

Danışman

Doç. Dr. Ayşegül Komsuoğlu

Temmuz 2012

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Özgür AKYOL**
Anabilim/Bilim Dalı : **Uluslararası İlişkiler**
Danışman : **Doç. Dr. Ayşegül KOMSUSOĞLU**

Numarası : **2501100687**
Tez Savunma Tarihi: **10.07.2012**
Tez Savunma Saati : **15:30**

Tez Başlığı : **Tarihsel Süreçte Sol Kemalistler ve Cemil Sait Barlas**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **15. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ. DR. ADİL BAKTIAYA		KABUL
DOÇ. DR. HİLAL AKGÜL		KABUL
DOÇ. DR. AYŞEGÜL KOMSUSOĞLU		KABUL
DOÇ. DR. NAMIK SİNAN TURAN		KABUL
YRD. DOÇ. DR. İLKER AKTÜKÜN		KABUL

ÖZ

Bu çalışma Cemil Sait Barlas'ın Türkiye siyasi yelpazesindeki yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amacın dışında Cemil Sait Barlas'ın bürokrat-aydın tabakadaki konumundan ötürü bu tabakadaki tarihsel kırılmalar da çalışmanın arka planını oluşturmaktadır. İnceleme salt Barlas faslında kalmamış döneminin figürleriyle olan tartışmaları da dahil edilerek Barlas'ın siyasi tutumları tasniflendirilmeye çalışılmıştır. Bu tutumların ışığında Sol Kemalizm başlığı altına alınan Barlas'ın küçük burjuvazinin karakteristik tutumlarıyla olan benzerliğinin altı çizilmiştir. Barlas'ın sol Kemalizm başlığı altındaki konumu sadece basit bir mevcutluk durumuyla açıklanmamış ve Barlas'ın bu küme içinde yarattığı yarılma da izlenmeye çalışılmıştır. Bu yarılmanın gerçekleşmesine yol açan nedenlerden en önemlisi ise Barlas'ın sosyal demokrasiye yakın duruşudur. Barlas'ın sosyal demokrasiyi Kemalizme teğelleme çabaları sonucunda ise sosyal demokrasinin oldukça özgün bir yorumu ortaya çıkmıştır ki bu sonrasında sosyal demokrasinin Türkiye'deki geleceğini de belirleyecektir. Bu sebeple çalışma içinde ortaya atılacak iddialar bazen bir figür üzerinde gelişecek, bazen ise bir düşünün (sosyal demokrasinin) millileştirilme sürecinin yarattığı etkileri konu edinecektir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Sol Kemalizm, Sosyal Demokrasi, Bürokrasi, Üçüncü Dünya Sosyalizmi, Küçük Burjuva, Transformizm.

ABSTRACT

This study aims to clarify the location of Cemil Sait Barlas in Turkey political spectrum. Outside of this purpose, because of Barlas's bureaucrat-intellectuals layer, breaks in the layer form the historical background of claim. Inspection not only about Barlas chapter, including discussions of the figures of the period try to classify political attitudes of Barlas. In the light of these attitudes, Barlas is recieved under the heading of left kemalism and the similarity of the characteristic attitudes of petty bourgeoisie and Barlas is underlined. Barlas's position in left Kemalism is not only defined with a simple existence and cleavage in this set was created by Barlas also be monitored and studied. This is the most important reason leading to the the cleavage is closeness of Barlas's political position to social democracy. As a result of the Barlas's efforts about combination between social democracy and Kemalism, highly original interpretation of social democracy, which emerged and this develop will determine the future of social democracy in Turkey. For this reason, sometimes claims in the study are to be taken out on a figure develop, and sometimes will acquire impacts created by the nationalizing process of a think (social democracy).

Key Words: Kemalism, Left Kemalism, Social Democracy, Bureaucracy, Socialism of Third World, Petty Bourgeoisie, Transformism.

Önsöz

Bu çalışmanın benim açımdan heyecan verici yanı, bir “ilklik”i ve bir düşün intikalini konu edinmiş olması. Akademik çalışmalar sonucu edinilmiş genel yargı, 1960 sonrasında sol görüşün pratik anlamda güç kazandığına işaret etmektedir. Bu yargı genel anlamda bir doğruluk payı içeriyor olsa da aynı zamanda bir tembelliği de yaratmaktadır. 1960 sonrası genişleyen siyasi yelpaze araştırmacı açısından o denli ilgi çekicidir ki bu dönemin öncesi, diğer bir deyişle DP’nin iktidar süreci “sevimsiz”leşir. Fakat 1960 sonrasında, Türkiye siyasi zemininde ortaya çıkan çeşitliliğin faktörleri ve unsurlarının prematür haliyle, 1960 öncesi dönemde karşılaşmak, 1960 sonrası doğan tüm hareketleri ve bu hareketler arasındaki iletişimi algılamak açısından oldukça önemli bir adım. 1965 seçimlerinden kısa bir süre önce İsmet İnönü tarafından dile getirilen “ortanın solu” şiarının süreç içinde büyümesi ve bu şiarın CHP içinde yarattığı çelişkilerle beraber dönem figürü olarak oldukça etkin bir lider (Bülent Ecevit) çıkartması, Türkiye’de sosyal demokrasinin doğumu ile ilgili tahminleri de bu döneme doğru yönlendirmektedir. Gerçek anlamda “ortanın solu” ve sonrasında revize edilmiş “ demokratik sol” adlandırmaları politik söylem olarak sosyal demokrasinin –millileştirilmiş de- olsa ilk görüngüleri idi. Fakat açıkça söylemek gerekirse ortanın solu ve bu dönemin CHP’sine dair yapılan birçok çalışma bu hareketin algısını ve etkilerini yansıtmaya çabalamış olsa da varlığının sebebini tespit etme konusunda sıkıntı çekerler. Özetle bu varlık sebebi, sadece 1960 sonrası yükselen sol ve işçi hareketlerine karşı CHP’nin verdiği pragmatik bir tepki olarak görülür. Elbette, değişimin bu boyutunu es geçmemek gerekir. Fakat sadece bu sebep ışığında varılan yargı ise ortanın solunun oluşundan ziyade bu hareketin altın çağını açıklayabilir. Diğer bir deyişle, tepki kendisini yaratan etkiden soyutlanarak gözlemlenmiş olur.

İş bu nedenledir ki Cemil Sait Barlas ile karşılaşmam – doğrusunu söylemek gerekirse tesadüfi gerçekleşmiştir- Türkiye’de sosyal demokrasinin varlığını ve belki de başarısızlığını açıklanabilmesi için bir anahtar sunabilir. Özetle Cemil Sait Barlas, Batı Marksizminin evrimleşerek özellikle İngiltere ve Almanya’da teorik açıdan

ulaştığı gücün, Türkiye siyasi zeminine intikali sırasında geçirdiği mutasyonla beraber saplandığı ilk figürdür. Bu sebeple ortanın solunun neden CHP içinde doğduğunu algılamak açısından Kemalizm ile sosyal demokrasi yakalarının oluşturduğu boğazın en daraldığı mevki olan Cemil Sait Barlas, birçok şeyi açıklanabilir kılıyor.

Çalışma içinde karşılaştığım somut zorluklardan biri Barlas’a dair hemen hemen hiçbir çalışmanın yapılmamış olması. Sadece birkaç çalışmada, birkaç satırla belirtilen bu figürün hayatına erken veda etmiş olması, içinde bulunduğu dönemin yaşlılığı, Barlas’ın çalışma arkadaşlarıyla iletişim kurmamı zorlaştırdı ve hatta imkânsız kıldı. Diğer yandan aile yakınlarının da bütün çabalarımın rağmen ilgisiz kalması, çalışmayı Barlas’a dair anılardan yoksun bıraktı. Fakat Barlas’ın oldukça uzun bir dönem süren köşe yazılarında kendini sakınmadan ifade etmesi, düşününün yapıtaşlarını açıkça savunması, ona dair veri toplanabilmesini oldukça kolaylaştırmıştı. Bu sebeple hem çalışmanın konusu olmasından ötürü hem de bu husustaki yardımları için öncelikle Cemil Sait Barlas’a teşekkürlerimi sunarım.

İlk ciddi çalışmamda bana olan güvenini her saniye hissettiğim, uyum sağlamakta zorluk çeksem de yazım diline dair beni tecrübelerinden esirgemeyen danışmanım Ayşegül Komsuoğlu’na teşekkür ederim. Çalışmanın işgal ettiği bu zevkli bir yıl boyunca sürekli çalışmanın konusuna teğellediğim sohbetlere maruz kalan Fatih Güler, Doğan Demir ve Hasan Aksakal’ı gerek samimi yorumları gerekse verdikleri okuma tavsiyelerinden ötürü es geçmemin imkânsız olduğunu bilmelerini isterim.

Son olarak etmek istediği yardımlarından yoksun kalmış olsam da çalışmanın sürdüğü bu bir yıl içinde hayatına veda eden Hikmet Bilâ’yı saygıyla anar ve ailesine başsağlığı dilerim.

Kısaltmalar Listesi

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AP: Adalet Partisi

CHF:Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP:Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

DSP: Demokratik Sol Parti

IMF: International Monetary Fund

KUTV: Kommunistiçesky Universitet Trudyaşçihsiya Vostoka (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi)

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SPD: Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Almanya Sosyal Demokrat Partisi)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

USPD: Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	v
 GİRİŞ	 1
 1. SOL KEMALİST KÜMEDE YER ALAN UNSURLAR	 11
1.1. Kadro Dergisi ve Kadrocular	11
1.2. Yön Dergisi ve Yöncüler	12
1.3. Cemil Sait Barlas	13
1.4. Ortanın Solu	14
 2. MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİ İKTİDAR BLOĞU OLUŞUM AŞAMASI	 17
 3. BÜROKRASİ ve MODERN GELİŞME TEORİSİ	 25
3.1. Bürokraside Burjuvalaşma Eğilimi ve Siyasal Sonuçları	41
3.2. Transformizm	44
3.3. Küçük Burjuvanın Geleneksel Refleksleri	58
3.3.1. Kemalist Devrimin Eksik Kaldığına Dair Kanı	61
3.3.2. Sanayileşme, Devletçilik, Kalkınma	64
3.3.3. Ekonomizm	67
 4. SOL KEMALİSTLERDE YARILMA	 75
4.1. Alman SPD'si ve Marksizmin Demokrasi ile İmtihanı: Bir Yarılma Daha... ..	80
4.2. Cemil Sait Barlas ve Demokrasi	87
4.3. Cemil Sait Barlas, Sınıf ve Sosyalizm	95
4.4. Cemil Sait Barlas ve Batı	105
4.5. Cemil Sait Barlas ve Laiklik	111
4.6. Cemil Sait Barlas, Sanayileşme ve Devletçilik	114
 SONUÇ	 119
KAYNAKÇA	124

GİRİŞ

Bir iddianın varlığına dair yapılacak ilk tespitlerden biri, onun bir sorun üzerinde geliştiğidir. Kuşkusuz en az iddia kadar sorunun tespiti ve hatta varlığı önemlidir. Dolayısıyla, bir soruna rastlamak ve onun gerçekten bir sorun olduğuna kanaat getirmek gerekir. “sorun” un tanımı belki birçok şekilde yapılabilir ve bu tanımların büyük ölçüde öznel olduğu da düşünülebilir. Fakat bu tanımlardan birini de ben yapacak olursam, bunun da öznel olduğunu kabul etmek şartıyla, sürekliliği ve standardı olan olay, düzlem veyahut süreçlerde ortaya çıkmış standart dışı ve içinde bulunduğu sürekliliğe uyum sağlamayan ve düzlem tarafından radikal olarak sıfatlandırılan teklikler olduğunu ifade edebilirim. Bu tanımdan yola çıkarsak bir “şey”i sorun olarak kabul etmek aslında onu algılayamamayı kabul etme biçimidir. Süreklilik halinde bir momentum kazanmış düzlem içindeki bir radikallik, aslında bir bakıma düzlem dışıdır da. Fakat sorunu çözen bir iddia, bu standart dışılığı bir teklik olmaktan çıkarır. Onun ardıllarının ve öncellerinin tespiti ile bunu yaparken aynı zamanda onun da süreklilik arz ettiğini ve dolayısıyla tekrarladığını, diğer bir deyişle düzlem veyahut sürece dahil olduğunu nedensel bağlantılarla kanıtlar.

Yukarıdaki tanıma oldukça yaklaşan bir sorun ile karşılaşmam aslında oldukça tesadüfî gelişmiştir. Feroz Ahmad’ın “Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980” adlı eserini okurken karşılaştığım şu cümleler: “ Örneğin Barlas, CHP’nin tarihsel misyonunu tamamlamış bir parti olduğunu ve artık geçmişine bakmaması gerektiğini ilan etti. Özgür bir ekonomik doktrine dayalı bir parti yarattıklarını ve 1950 öncesi 27 yılın talihsizliklerinin sorumluluğunu üstlenmeye ve ondan menfaat elde etmeye son verdiklerini ileri sürdü. Aksi takdirde, partinin 20 yıl iktidara gelemeyebileceğini büyük bir öngörü ile ileri sürdü. Barlas’ın diğer yazılarına bakılırsa, CHP’nin Avrupa tarzı bir sosyal demokrat partiye – İngiliz İşçi Partisinin Muhafazakâr Partiye karşı yürüttüğü türden Türkiye bağlamında DP’ye karşı bir muhalefet yürütecek bir parti-dönüşmesini öneriyordu.”¹ önemli bir soruna işaret ediyordu. Cemil Sait Barlas’ın duruşunun bir sorun veyahut ilgi çekici olmasının sebebi ileri sürdüğü büyük kehanet değildi aslında. Sorun, 1954 yılında sarf edilmiş bu tipteki sözler ile mevcut dönemin

¹ Feroz Ahmed, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, Ağustos 1994, s. 138

siyasi düzlemi karşılaştırıldığında görülen büyük bir aykırılık haliydi. Takip eden süreçten sonra Barlas'ın tüm yazılarını incelediğimde, bu aykırılığın kendisini korumaya devam ettiğini gördüm. Barlas'ın gazetelerinde yazdığı köşe yazıları, sosyal demokrasiye vurguyu ve Batı Marksizmi'nin etkisi altında kalan İngiliz İşçi Partisi'ne ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne dair incelemeleri büyük bir yoğunlukla içermektedir. Barlas'ın bu aykırılık halinin özellikle de CHP içinde hayat buluyor oluşu, sorunu daha da ilginç kılmaktaydı. Kendini Kemalist olarak tanımlayan bir zümre içinde birisinin, zümresi için Avrupa sosyal demokrasisini ideal olarak göstermesi, ayrıca bunu yaparken kendi Kemalist kimliğini de farklı bir formda yansıtmadaki iddiası, sorunun varlığında yatan nedenleri oldukça gizlemektedir. Başlangıçta yaptığım sorun tarifi bağlamında, bu figürü aykırılık olarak addetmemin temel sebebi de büyük ölçüde Türkiye siyasi hayatına dair edindiğim algının zaaflarından oluşmaktaydı.

Sorunun fark edilişi ile beraber Cemil Sait Barlas'ı daha algılanabilir kılmamın tek bir yöntemi vardı ki o da onun varlığını, görünürde sıkıştığı teklikten çıkartarak, tarihsel süreç içindeki tekrarlarını keşfetmekti. Diğer bir deyişle bu figürü yaratan şartın veyahut kaidenin belirlenmesi gerekiyordu. Aksi takdirde, Cemil Sait Barlas öncesi ve sonrası olmayan, siyasi düzleminden son derece kopuk ve en önemlisi anlaşılması zor bir figür olarak sunulabilirdi. Bu sebeple sorunun tespitinden sonra oluşturulabilecek bir iddia için analiz birimini, bir bireyden ziyade süreç haline getirdim. Bu süreçte Cemil Sait Barlas ile bir üst başlığa girebilen, sınıf ve sosyalizm ile demokrasi gibi belirli hususlarda çatışma göstermiş olsalar dahi Kemalizme aynı kanaldan tegellenmiş üç unsur (Kadrocular- Yöncüler-Ortanın Solu) daha tespit ettim. Çalışma içinde varlık sebepleri, birbirleriyle düşünsel bağlantıları ve karşıtlıkları incelenecek toplam dört unsurun özgeçmişleri ve karakterlerini yüzeysel bir şekilde de olsa en azından başlangıçta bir fikir edinilebilmesi için ilk başlıkta açıklamaya çalıştım. Dört ayrı alt başlığı ise kronolojik sırasıyla Kadrocular olarak bilinen Kadro Dergisi, Cemil Sait Barlas, dergilerinin ismiyle ön plana çıkmış, Avcıoğlu liderliğindeki Yöncüler ve Bülent Ecevit'in liderliğindeki ortanın solu şiarı oluşturdu.

Başlangıç olarak Barlas'ın yaşadığı dönemde aldığı siyasi pozisyonun hangi başlık altına girebileceği, iddia için son derece önemliydi. Barlas, yayınladığı gazetelerdeki köşe yazılarıyla bir aydıındı. Fakat CHP içinde yer alan konumu, kısa bir dönem de olsa aldığı bakanlık mevkileri ve en önemlisi algısıyla bürokrasiye temas etmekteydi. Dolayısıyla bu figürü yaratan kaidenin bu tabaka içinde aranması gerekiyordu. Bu gereklilik, iddiamın ele aldığı süreci sadece bir şahsın yaşamına odaklanmaktan soyutlayacak ve genişletecekti. Çünkü kaidenin aranması gereken zaman diliminin 19. yüzyıla kadar uzandığı aşikârdı.² Fakat kronolojinin takip edilmesi gerekliliğini soyutlayarak, bu yüzyıla inmeden önce asker-sivil zümre olarak nitelenen bürokrasinin Milli Mücadelede ve cumhuriyetin kuruluş aşamasında izlediği politikalar üzerinde durma gerekliliğini duydum. Her ne kadar öncesi varlığını korusa da Milli Mücadelenin şartları, bürokrasinin algı haritasını tüm boyutlarıyla gösteren siyasi pratikleri yaratan bir etkiydi. İktidar bloğunun kurulması sürecinde bürokrasinin gerek eşrafla ama özellikle de İstanbul sermayesi olarak adlandırılan burjuva ile kurduğu ilişkiler, cumhuriyet ertesi yaşanan süreci de belirleyecekti. İkinci başlık olan “ Milli Mücadele Öncesi İktidar Bloğu Oluşum Aşamaları” adlı başlık, varolan sürekliliğin keşfi için gerekli verileri verecektir.

Milli mücadele, bürokrasi algısında “vatanın kurtarılması” olarak yer alırken, bu amaç aslında başka bir alt metin ile bağlanır. Nitekim cumhuriyet ertesinde izlenecek ekonomi politikalarının ve birtakım önemli söylemlerin işaret ettiği milli burjuva yaratma güdüsü bu alt metni kanıtlamaktadır. Fakat bu güdünün salt 20. yüzyıl içinde aranmaması gerekir. Bizzat Osmanlı modernleşmesinin içine düştüğü döngü, bu

² Çalışma içinde sıklıkla kullanmak zorunda olduğum “bürokrasi”nin bir tanım olarak ne anlama geldiği ve neleri kapsadığını kısaca belirtmem gerekir. Öncelikle anlaşılacağı üzere bu kelimenin modern anlamıyla anılması gerekir. Nitekim ulus devlet formuna ulaşmamış siyasi yapılarda da elbet bir yönetici kanadı bulunur. Özetle bu kavram Osmanlı reformlarından evvel bulunan ümera, ulema ve kapıkulu tabakalarına karşılık gelmemektedir. Umera, ulema ve kapıkulu için bkz: “ Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Mücadeleler”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt:6, Ed: Ertuğrul Kürkçü, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988. Bürokrasinin eş anlamına yaklaşabilecek en yakın tanımlama ise asker-sivil zümre olarak görülebilir. Oldukça özgünlük taşıyan asker-sivil zümre tanımının özne yorumlara açık olmasından dolayı bürokrasi tanımını daha sağlıklı buldum. Fakat bürokrasi kavramının da Türkiye’nin aydın anatomisi söz konusu olduğunda önemli bir eksiği olduğunu belirtmek gerek. Bürokrasi ile doğrudan bir ilişkisi olmamasına rağmen küçük burjuva kimliğinden ötürü algı olarak bu tabakaya bağlanan aydınlara Türkiye siyasi tarihi içinde oldukça sık karşılaşılmaktadır. Bu sebeple çalışmada kullandığım bürokrasi terimi kapsam olarak bazı aydınları da içermektedir ki bu figürler çalışmanın ilerleyen sayfalarında ele alınacaktır.

amacın çevresini oluşturmaktadır. Genel anlamda burjuvazinin toplumsal katmanlar arasındaki yükselişinin, Avrupa'nın ilerlemesiyle modern tarihin merkezi olma sıfatını kazandığı sürece denk gelmesi tesadüf ile açıklanamaz. Merkez olarak tanımlanan Avrupa piyasalarının, çevre olarak nitelenen Avrupa dışı piyasalar üzerindeki etkinliği, salt ekonomi başlığında da ele alınamaz. Bu akımın içinde intikal edilenler arasında madde olduğu kadar siyasal ve kültürel unsurlar da mevcuttu. “Muasır medeniyet”, Batı ve yöntemi idi. Küresel anlamda etkin olan bu algının Osmanlı Tanzimatçılarındın düşün dünyasına olan etkisi ise üçüncü başlık olan “Bürokrasi ve Modern Gelişme Teorisi” içinde ele alınacak. Bu başlık içinde Cemil Sait Barlas ile beraber aynı küme içine aldığımız diğer üç unsuru da yaratan kaidenin ilk ipuçları verilecek. Fakat şimdiden değinmek gerekirse, bu kaidenin 19.yüzyılda doğan ve yüzyıl içinde gerek siyasal gerekse iktisadi açıdan bariz bir şekilde yükselen bürokrasinin içine girdiği zenginleşme sürecinin, bütün bir şekilde bürokrasiyi kapsamaması ve bu sosyoekonomik kırılmanın doğurduğu siyasal muhalefet olarak gördüğümü ifade edebilirim. Nitekim bürokrasi içinde yaşanan bu kırılma, Tanzimat algısına karşı direnen gruplar yaratmıştır. Bu kaidenin önemli bir kanıtı da Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki ve Kemalist olarak adlandırılan muhalefet silsilesidir.

Kuşkusuz şimdiye kadar bahsedilen kısmın, akademik literatür de göz önüne alındığında, özgün olduğu ifade edilemez. Nitekim çalışmanın iddiası Cemil Sait Barlas'ın sola yaklaşımının farklılıklarını tarif etmektir. Bundan dolayı çalışmamın arka planı olarak kurguladığım bu bölümün ele aldığı süreç, çalışmanın merkezi bir yapıtaş değildir. Fakat şimdiye kadar özetlediğim bu iki başlık, Barlas'ı yaratan kaidenin tarihselliğini göstermektedir. Çalışmanın özgün olduğuna inandığım kısımları ise aslında bürokrasinin 19. yüzyıl boyunca tekrar ettiği bu kırılmanın, 20. yüzyıla sirayet ettiğini iddia ettiğim kısımlarıdır. Bu sebeple Milli Mücadele sonrası Ankara'daki iktidarını sağlamlaştırmış olan bürokrasinin de ilerleyen yıllarda burjuvalaştığı ve sosyoekonomik açıdan geçmişiyle kırılma yaşadığı gerçeği, bu süreklilik halinin kanıtlarından biridir. Nitekim bu burjuvalaşma süreci de bürokrasinin bütününe yansımayacak ve bu tabakada farklı kanatların doğmasına sebep olacaktı ki bu ayrımın ilk nüvesi Kadroculardı. Kaidenin sürekliliğini ifade

eden bu kısım ise “ Bürokrasi ve Modern Gelişme Teorisi” nin bir alt başlığı olan “Yine Yeni Yeniden: Bürokraside Burjuvalaşma Eğilimi ve Siyasal Sonuçları” başlığında ele alınacak.

Tarihçilik açısından oluşların önemi yadsınamaz. Fakat salt olay örgülerine bağımlı kalmış bir tarihçiliğin öğretebileceğini ama eğitemeyeceğini düşünüyorum. Oluşlar ve onların nedenleri arasında kurulacak bağlantıların, kavram özelliği taşıdığı takdirde daha uzun ömürlü olması ve siyaset okuması için gerekli anahtarlar sunduğu gerçeği ışığında incelediğim ve Türkiye siyasi hayatı için kaidenin gerekliliği olarak düşündüğüm bu oluşları, bir kavram aracılığıyla ifade etmeye çalıştım ve bu kaidenin üstüne yakışabilecek en iyi kavramın Gramsci’nin “transformizm” kavramı olduğuna kanaat getirdim. Sınıflar arasında yaşanan başkalaşimleri ifade eden bu kavram ile ele aldığım dönemler arasındaki bağlantıya dair yorumlar “transformizm” başlığı altında ele alınmaktadır.

Bürokrasinin içine girdiği başkalaşım sürecini transformizm kavramının sağladığı yardımla ifade ederken, bürokrasinin ham maddesi olarak nitelenebilecek küçük burjuvazi ile karşılaşmamak imkânsızdı. Nitekim küçük burjuvanın bürokrasi tabakasına geçerken elinden çıkarmadığı geleneksel refleksler, büyük ölçüde Türkiye siyasi düzlemine etkide bulunmuştur. Dolayısıyla sol Kemalist küme içinde ele aldığım dört unsur, bu reflekslerin en çok görüldüğü siyasi figürleri kapsamaktadır. Özetlemek gerekirse küçük burjuvazinin karakterini oluşturacak aşırı zenginlik karşıtlığı ve devlet fetişizmi bu kümenin saplandığı olgular olarak görülmektedir. Siyaset bilimine değen bir başlık olan “Küçük Burjuvanın Geleneksel Refleksleri” için Poulantzas’tan büyük ölçüde yararlandığımı belirtmem gerek.

Küçük burjuvanın reflekslerinin tanımlanması, iddia için son derece kolaylık sağladı. Bu refleksler ile gerek Cemil Sait Barlas gerekse diğer üç unsurun siyasi duruşları ve tepkileri arasındaki benzerliği netleştirmeye çalıştım. Aşırı zenginlik karşıtlığı ve devlet fetişizmi gibi tepkiler, Sol Kemalistlerin belirgin söylemleri ile uyuşmaktaydı. Bu söylem ve odaklanılan duruşlar da “Küçük Burjuvanın Geleneksel Refleksleri”

adlı başlığın alt başlıkları haline geldiler: “Kemalist Devrimin Eksik Kaldığına Dair Kanı”, “Sanayileşme, Devletçilik ve Kalkınma”, “Ekonomizm”.

Çalışmanın bu kısmına kadar aslında anlatılmak istenen, Sol Kemalistlerin içinde bulunduğu siyasi düzlemdeki aykırılık haliydi. Diğer bir deyişle, ayırım Sol Kemalistler ve diğerleri arasında çizilmekteydi. Ancak Sol Kemalistlerin ortak tavırlarını belirttikten sonra Cemil Sait Barlas’ın bu küme içinde yarattığı ayrılma hali ifade edilebilirdi. Bu sebeple çalışmamın bundan sonraki kısmı ise Cemil Sait Barlas ve diğer Sol Kemalist unsurlar arasında çizdiğim ayırım ışığında ilerledi. Dördüncü başlık olan “ Sol Kemalistlerde Yarılma”, Cemil Sait Barlas’ın kümenin diğer unsurlarının düşün zeminleriyle olan farkları ifade edebilmek için giriş niteliğindedir.

Çizdiğim bu ayırım oldukça yeniydi. Nitekim Cemil Sait Barlas, bir siyasi figür olarak akademik metinlerde adı sıklıkla yer alan biri değildi. Bu sebeple Sol Kemalist kümedeki bu yarılma hali ile oldukça benzer tonlar taşıyan başka bir tartışma silsilesini inceleme gerekliliği duydum. Alman SPD’si içinde Ortodoks Marksizm ve sosyal demokrasi arasındaki ikilik, sadece ele aldığım yarılma ile benzerlikler sunmakla kalmıyor, Cemil Sait Barlas’ın özgün sosyal demokrat anlayışını netleştiren veriler sunuyordu. Şüphesiz Sol Kemalistlerdeki yarılma sonucu oluşan kümeler, Ortodoks Marksizm ile sosyal demokrasi olarak ifade edilemez. Bu yarılmanın ortaya çıkardığı alt kümeleri, üçüncü dünya sosyalizmi (Kadrocular ve Yöncüler) ile sosyal demokrasi (Cemil Sait Barlas ve ortanın solu) oluşturmaktaydı. Çatışmalar arasında ortak unsur olan sosyal demokrasinin Barlas’a olan etkisi de göz önüne alındığında, Alman SPD’sinin iddia için taşıdığı mana artıyordu. Şüphesiz Cemil Sait Barlas’ın Almanya’daki eğitim süreci ile onun sosyal demokrat algısı arasındaki ilişki tesadüfi olamazdı. Gerek bu yarılmalar arasındaki benzerlik gerekse Cemil Sait Barlas’ın algısını netleştirmek açısından Alman SPD’si önemli bir hazneyi sunmaktaydı. Bundan ötürü dördüncü ana başlığın alt başlığı olarak “Alman SPD’si ve Marksizmin Demokrasi ile İmtihanı: Bir Yarılma Daha” unsurlar arası ilişkinin netleştirilmesi açısından son derece gerekliydi. Özellikle K. Marx ile Lasalle ve Lenin ile Kautsky arasındaki tartışmalar ile üçüncü dünyacı tavır

takınmış Yöncüler ile sosyal demokrat Barlas ve ortanın solu şiarları arasında geçen hiziplerin benzerliğini izlemek, yarılmanın yarattığı sinir uçlarının da habercisiydi.

Çalışmada Cemil Sait Barlas'ın içine oturtulduğu Sol Kemalist küme, Barlas'ın tarihsel süreç içindeki konumunun belirlenmesi açısından oldukça faydalı olmuş olsa da çalışmanın Barlas özeline inmesini engellemektedir. Bu sebeple Barlas'ın çeşitli olgulara dair takındığı tutumların netleştirilmesi için “ Cemil Sait Barlas ve Demokrasi”, “Cemil Sait Barlas, Sınıf ve Sosyalizm”, “Cemil Sait Barlas ve Batı” başlıkları kullanıldı. Bu başlıklar içinde Cemil Sait Barlas'ın daha net algılanması için onun muhalif pozisyonlarda yer alan figürlerle olan tartışmalarından yararlanıldı. Bu figürler arasında Aziz Nesin ve Doğan Avcıoğlu bulunmaktaydı. Cemil Sait Barlas ile ortanın solu arasında var olan düşünsel süreklilikten ötürü özellikle “Cemil Sait Barlas ve Demokrasi” başlığı altında Doğan Avcıoğlu'nun Bülent Ecevit'e yönelttiği eleştiriler de göz önünde bulunduruldu. Nitekim Avcıoğlu'nun Barlas'a karşı yönelttiği eleştiriler ile Ecevit'e karşı takınılan muhalif tutum arasındaki benzerlik de Barlas ve ortanın solu arasındaki sürekliliği kanıtlamaktaydı. Demokrasi olgusunun ele alındığı başlık dışında sosyalizm ve Batı gibi olguları ele alan diğer başlıklar, Cemil Sait Barlas'ı tarif ettiği kadar Sol Kemalist küme içindeki yarılmayı da netleştirmektedir. Sol Kemalist kümedeki yarılmadan sıyrılarak Barlas'ın ele alındığı başlıklar ise “ Cemil Sait Barlas ve Laiklik” ve “Cemil Sait Barlas ve Sanayileşme, Devletçilik ve Kalkınma” olarak adlandırıldı. Önceki paragrafta da bahsettiğim üzere bu başlıklarda da Cemil Sait Barlas'ın karakteristik tutumları bu olgular kapsamında ele alındı.

Özetle, bu tez siyasi bir figür ile doğduğu süreç arasında başlangıçta görülen tezatlıkları gidermeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple figürün siyasi omurgasını oluşturan tarihsel sürecin yarattığı şartların ele alınması gereklilik olarak görülmüştür. Figürle benzer tepkileri paylaşan unsurların üstünde kullanılan Sol Kemalist başlığın sınıfsal olarak küçük burjuvazi ile olan ilişkisi incelenerek, kümenin siyasi pozisyonu netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çaba aslında türdeş olarak gözüken bürokrasi tabakasındaki farklı kanatları inceleme gereksinimiyle açıklanabilir. Diğer bir deyişle, bürokrasi içindeki gruplar da merkez ve çevre olarak

tanımlanabilir. Tanzimatçıların merkeze oturduğu aşamada başlayan zenginleşme süreçleri, bürokrasinin çevresini yaratmıştır. Nitekim “çevre bürokrasi”, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İttihatçılar tarafından tarihsel bir silsile içinde sahiplenilecektir. Fakat bu merkez ve çevre pozisyonu kalıtsal olmamıştır. İttihatçıların merkezleşmesi ve bunun Kemalist asker sivil zümreye devredilmesi, bürokrasinin yeni çevresini yaratacak ve Sol Kemalist olarak tanımlanan kümeyi meydana getirecektir. İddiayı tamamlayacak son ayırım ise dört unsurla doldurulan bu küme içindeki elemanlardan bir tanesinin, yani Cemil Sait Barlas’ın sosyal demokrasi ve Kemalizmi teğelleme³ çabaları sonucunda küme içinde yarattığı yarılmadır. Kemalizme uzanmaya çalışan diğer kanat ise üçüncü dünya sosyalizmi olacaktır.

Tez içindeki iddianın geliştirilmesi süresince aslında başat olarak iki yöntem ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki ve pratik anlamda da görüleceği üzere “karşılaştırmalı çözümleme” dir. Özellikle de Cemil Sait Barlas’ı siyasal zemine konumlandırırken tartışma yaşadığı Doğan Avcıoğlu ve Aziz Nesin gibi karakterleri de sunmanın ve Alman SPD’si ile Sol Kemalist küme içi tartışmaları arasındaki geçişlerin sebebini ifade edecek en etkin yorum Reinhard Bendix’e aittir: “ bir yapıyı başka biriyle karşılaştırarak daha iyi görünmesini sağlar. Böylece Avrupa feodalizmi, sözgelimi, Japon feodalizmiyle karşılaştırılarak daha iyi tanımlanabilir, Batı uygarlığında kilisenin önemi, benzer bir din yöneliminin gelişmediği uygarlıklarla karşılaştırılarak daha açık görülebilir.”⁴

Karşılaştırmalı çözümleme tekniğinin kullanılma amacı ise başlangıçta da ifade edildiği üzere “sorun” olarak addedilenin tarihsel gerçekliğini oluşturan sebeplerinin tespitiydi. Her bir tarihsel vakayı açıklayacak genelleştirilmiş teorilerin aşırılılaşması, çok ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki tarihsel

³ “Teğelleme” bir fiil olarak çalışmamda sıklıkla yer edinmiştir. Her ne kadar bir fiil olarak görülse de tez içinde kullanışı bir kavramı işaret etmeyi amaçlamaktadır. Lacan’ın psikanalizde kullandığı ve türkçeleştirilmiş hali olan teğelleme, psikanalizde öznenin simgesel düzleme bağlanılması anlamına gelmektedir. Tez içinde ise teğelleme ideolojiler arasındaki ilişkide, geçişleri ve bağlanmalarını adlandırmak için kullanıldı. Bkz: Yannis Stravarakakis, “Öznellik ve Örgütlü Başka: Simgesel Otorite ve Fantazmatik Jouissance Arasında”, **MonoKL**, Ed: Yeşim Keskin, Sayı: VI-VII, İstanbul, 2009 Yaz. Erdoğan Özmen, “Lacan ve Ayna Evresi”, **Birikim**, Sayı:156, Nisan 2002.

⁴ Akt: Theda Skocpol, “Tarihsel Sosyolojide Yeni Gündemler ve Yinelenen Stratejiler”, **Tarihsel Sosyoloji**, Ed. Theda Skocpol, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 1999, s. 372.

süreci aşırılaşmaya son derece müsait genel teorilerden yararlanarak algılamak kadar onu sadece teklikler ışığında ele almak da bir o kadar uygunsuzdur. Bu sebeple ele alınan tarihsel vakanın ardıllarını veyahut öncüllerini tespit etmenin ve en önemlisi bunu yaparken yaşanan kırılmaları algılamanın araştırmacıyı, bu iki tehlikeden kurtaracağını düşünüyorum. Nitekim bir benzerlik keşfetmenin, aynı zamanda farklılığın da tespiti için önemli bir adım olduğu kanaatindeyim.

Tüm bunlarında dışında çalışmanın zafiyetini belirtmekten kaçınmamalı. Bu zafiyet aslında genel anlamda siyasi tarih araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bir kavramdan kaynaklanmakta. Benimsemememe ve kavramsal açığını hissetmeme rağmen Sol Kemalist kavramını gerek çalışmanın başlığında gerekse içeriğinde kullanmamın sebebi, bu tanımın içerdiği figür ve hareketlerin sıklıkla tekrar edilmiş olması ve kavramın kendimce gerçeklikte olmasa da algıdaki güçlü konumudur. Gerek CHP içinde ve gerekse dışında gerçekleşen Kemalizmin sol salınımları dikkate alındığında aslında Sol Kemalist tanımının yeterince kapsayıcı olduğu düşünülebilir. Diğer bir deyişle, orjini Kemalizm olarak alınmış bir koordinat noktasının solu olduğu gibi sağ da olmalıdır. Sağ Kemalizmin içerdiği siyasi hareketlerin de belirlenmesi kişisel kanaatimce önemlidir. Bu konuya dair yapılan çalışmalarda bu küme içine sokulan siyasi irade ise genel anlamda merkez sağ partileri olmuştur.⁵ Kemalizmin altı ilkesinin yardımıyla bir tasnif oluşturursak, Sağ ve Sol Kemalizm arasındaki ayrımları çizilebilir. Şöyle ki, bu ilkeleri içeren bir hiyerarşi piramidi kurulduğunda Sol Kemalistlerde özellikle devletçilik, inkılapçılık ve halkçılık ilkelerinin hiyerarşinin üst konumlarında yer aldığı görülür. Diğer tarafta Sağ Kemalizm ise piramidin tepe noktasına milliyetçiliği koymuştur. Bu noktaya kadar hala sorunla karşılaşmadı. Fakat Sol Kemalist ve Sağ Kemalist zihniyet ve iradeler toplandığında dahi Türkiye siyasi tarihindeki Kemalist pratiklerin hepsi karşılanamaz. Özellikle 12 Eylül sonrasındaki CHP'nin 90'lar boyunca sürdürdüğü ve AKP'nin iktidar sürecinde de devam ettirdiği laiklik merkezli siyaset anlayışının Kemalizm'in neresine konumlandırılacağı önemli bir soru işaretidir. Özetle eğer Sol ve Sağ Kemalist kavramları bu pratiklerin tümünü kapsamaktan uzaksa

⁵ Bkz: Tanıl Bora, Yüksel Taşkın, "Sağ Kemalizm", **Kemalizm**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

yanlışlanması gerekir. Fakat diğer yandan Sağ Kemalizm'in ilk figürlerinden biri olan Celal Bayar ve DP'si ile çalışmada da bahsedilecek olan Sol Kemalist figür ve hareketler, DP iktidarına rastlayan süreçte doğmuştur. Bunların birlikte CHP'nin 12 Eylül sonrası oluşan politik düzlemde izlediği siyasetin laiklik merkezci olması, onu erken cumhuriyet döneminin Kemalizm'i ile yaklaşık olarak aynı potaya sokmaktadır. Gerek Sağ gerekse Sol Kemalizm farklı şekillerde de olsa Kemalizm'i yorumlamak durumunda kalmıştır. Öte yanda, 12 Eylül sonrası CHP'nin Kemalizm'i bu konuda oldukça tembel kalmıştır. Bu sebeple Sağ ve Sol Kemalizm'in ancak Ortodoks Kemalizm başlığıyla birlikte ele alındığında kapsayıcı olacağı kanaatindeyim. Sonuç olarak çalışmada ele alınan Sol Kemalist tanısının bu boyutta algılandığı takdirde daha doyurucu olacağını düşünüyorum.

Çalışma içinde Kemalizmin gerçeklikte bir –izmin yeterliliğine sahip olup, olmadığı sorununa değinmeye gerek görmedim. Fakat kısa da olsa bu konuya değinmek gerekirse şunu belirtmek isterim. Kemalizm olarak adlandırılan pratikler bütünü, teorik düzlemde tanımlayarak onu doktrinleştirmeye çalışan, Sol Kemalist olarak adlandırdığım unsurların varlığı, aslında Kemalizmin ideoloji tanımı karşısındaki yoksunluğunu kanıtlar niteliktedir. Sol Kemalist unsurlar, bu noktada güçlü bir pratiğin teorik açıdan yaşadığı eksikliği gerek sosyal demokrasi ile gerekse üçüncü dünya sosyalizmi gibi -çevresindeki dünyanın algılanmasını sağlayan anahtarlar sunabilme potansiyeline sahip- sol türevlerle hem tarih okumalarını meşrulaştırmaya çalışacak hem de CHP'nin toplumsal tabanı içinde makul karşılanabilecekti. Diğer yandan, bu –izmin liberalizmden sosyalizme kadar varolan simülasyonları, Kemalizmin teorik omurgasının varlığı konusunda da soru işaretleri yaratmaktadır. Bu doğrultuda Kemalizmi bir ideolojiden ziyade Türkiye siyasal zemininin dili olarak tanımlamak daha geçerli olacaktır. Bu dil, aynı zamanda bir sözlük işlevi görerek söylenecekleri ve söylenemeyecekleri belirlemektedir. Dolayısıyla bu düzlem içindeki birçok siyasi odak, söylenemeyecekler listesindeki söylemek için bu dili melezleştirerek siyasi pozisyonlarını meşrulaştırmayı amaç edinmiştir.

1. SOL KEMALİST KÜMEDE YER ALAN UNSURLAR

1.1. Kadro Dergisi ve Kadrocular

1932 ve 1934 yılları arasında yayınlanan Kadro Dergisi'nin kurucuları Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin'dir.⁶ Her ay kaç adet basıldığı tam olarak bilinmemekle beraber Vedat Nedim Tör'ün ifadesine göre dergi, her ay 3000 adet basılmıştır.⁷ Derginin kurucuları arasında yer alan ve derginin en çok ön plana çıkan ismi Şevket Süreyya Aydemir olmuştur. Yakup Kadri haricindeki diğer dört ismin Marksist geçmişleri düşünüldüğünde bu kesimin sonrasında Kemalizm'i doktrinleştirirken sollaştırma eğilimi göstermeleri şaşırtıcı değildir. Diğer bir deyişle, burjuvalaşma sürecine girmiş cumhuriyet ertesi bürokrasisine verilen ilk tepkidir. Serbest piyasaya muhalif duruşlarından ötürü İş Bankası Grubu olarak adlandırılan ve aynı zamanda bürokrasinin burjuvalaşmış ve elit bir kesimini kapsayan bu gruba muhalefet etmiştir. 1934 yılına gelindiğinde derginin kurucuları çeşitli bürokratik görevlere getirilerek dergi dağıtılmıştır.

Kadrocuların bürokrasi kanadında verdiği bu tepki dışında onları özel kılan bir husus da dünya görüşlerini oluşturan diyalektiktir. Marksist terminolojiye hâkim olmakla birlikte bu ideolojinin burjuva ve işçi sınıfı arasında oluşturduğu diyalektiği revize ederek antoganizmayı gelişmiş ve gelişmemiş uluslar arasındaki karşıtlık düzeyine indirgemişlerdir. Dolayısıyla bu grubun sol ile anılmasını sağlayan sebep Marksist bir duruştan ziyade antiemperyalizmi merkez almış tepkimelerinden kaynaklanmaktadır.⁸

⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2003, s. 124.

⁷ Korkmaz Alemdar, "Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi ile İlgili Bazı Görüşler", **Kadro Tıpkı Basım**, Cilt:1, Haz. Cem Alpar, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1978, s. 23.

⁸ Alparslan Nas, "Kadro ve Kadrocular: Marksizmden Kemalizme", <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=444&makale=Kadro%20ve%20Kadrocular:%20Marksizmden%20Kemalizme>, 22.02.2012

İleride de belirtileceği üzere bu grubun faaliyetleri devlet partisi olan CHP ve kurucusu Mustafa Kemal'e doğrudan bir muhalefet olarak algılanamayacağı gibi muhalif tepkileri de barındırmadığı iddia edilemez. Nitekim Kadrocuların iktidara gelmek gibi bir amaçları yoktur; daha ziyade onlar iktidar olan grubu etkilemeyi ve şekillendirmeyi amaçlayan Makyavelist bir tutum içine girmişlerdir.

1.2. Yön Dergisi ve Yöncüler

1961 yılında yayın hayatına başlayan ve 1967'ye kadar basılan Yön Dergisi'nin kurucusu ve düşünsel zeminin oluşmasındaki en önemli isim Doğan Avcıoğlu olmuştur. Derginin azami tirajı otuz bini bulmuştur ki bu rakam Murat Belge'ye göre solcu bir derginin ulaştığı en iyi rakamdır.⁹ Avcıoğlu, Yön Dergisi'nden sonra 1969'da Devrim Dergisi'ni çıkarmıştır ve bu dergi 1971 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.¹⁰

Sol Kemalist küme içinde özellikle sınıf olgusunu kabul etmelerinden ötürü Yöncüler, Kadroculardan farklılaşmış olsalar da izledikleri doğu-batı perspektifi ve antiemperyalist tutumları bu küme içinde onları bir süreklilik çizgisinde algılanmasına yol açıyor.¹¹ Bu süreklilik aynı zamanda burjuva demokrasisine karşı bu iki derginin şüpheci yani benzer tutumlarıyla da uyuşmakta. Kalkınma sorunsalını düşün zemininin merkezine alan Yöncülerin temel ilgisi de bu yöndeydi. Üçüncü dünya sosyalizmini Kemalizm'in devletçilik, halkçılık ve inkılapçılık ilkeleriyle teğellemiş olan bu grup aynı zamanda Mustafa Kemal'in sol bir similasyonunu da yaratmayı başarmıştı. Orta sınıf ve işçi sınıfını devrimin “ara tabakaları” olarak görmüş olan bu grup, ordunun bu sınıflardan gelen personelini devrimin motor gücü kendi değişleriyle “zinde kuvvetler” olarak ilan etmişti.¹² Sol Kemalist küme içinde burjuvaziye karşı en radikal tavrı takınmış olan Yöncülerin “ortanın solu” söylemini

⁹ Murat Belge, “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul, Belge Yayınları, 1990, s. 168.

¹⁰ Muzaffer Ayhan Kara, **Yön'ün Devrimi Devrim'in Yönü**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008, s.87.

¹¹ İrem Tunçer, Peculiarism In The Turkish Left The Case Of The 1960's, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **The Graduate School of Social Science Middle East Technical University**, 2008, s. 23

¹² Doğan Avcıoğlu, “Ecevit ve Ordu”, **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998, s. 349

kendine şiar edinmiş CHP lideri Bülent Ecevit ile girdiği tartışmalar gerek Türk özgücü üçüncü dünya sosyalizmini gerekse Türk özgücü sosyal demokrasisine dair birçok veriyi sağlamak için tezde önemli bir araç olacaktır.

1.3. Cemil Sait Barlas

1905 doğumlu Cemil Sait Barlas öğrenimine İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden sonra Almanya Heidelberg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde devam etmiş ve hukuk doktoru unvanı almıştır. Siyasi kariyerine CHP'de başlayan Barlas, partinin 1947 yılında yapılan 7. kurultayında CHP'nin ilk Parti Divanı'na seçilmiştir.¹³ Parti içinde hızla yükselen Barlas, 1948 ve sonrasında 1949 yıllarında ardı ardına kurulan iki hükümette önce Ticaret Bakanı ve sonrasında Ekonomi-Ticaret Bakanı olacaktır.¹⁴ 1950 yılında toplanan 8. kurultayda Genel Sekreterliğe adaylığını koyan Barlas, Şemsettin Günaltay karşısında başarısız olacaktır.¹⁵ 1951 yılında toplanan 9. Kurultay'da ise Genel Sekreter Kasım Gülek'in yardımcısı ve yönetim kurulu üyesi olan Barlas, çok geçmeden Gülek ile anlaşmazlığa düşerek görevinden istifa edecektir.¹⁶ 1956 yılında yapılan 12. Kurultay ile yeniden Parti Meclisi'nde yer alan Barlas mevkisini 15. Kurultay'a kadar devam ettirecektir.¹⁷

Siyasi kariyeri dışında Barlas'ın basın geçmişi belki de dönem içinde daha popüler olmuştur. Haftalık bir siyasi gazete olan Pazar Postası dışında Son Havadis adlı günlük gazetenin de kurucusu olan Barlas'ın CHP dışındaki diğer siyaset opsiyonu bu gazetelerdir.¹⁸ Pazar Postası 1951 ve 1959 yılları arasındaki yayın hayatına bir müddet ara vermiş olsa da sadece siyasi anlamda değil; edebi anlamda da önemli bir yere sahiptir. Sanat ve edebiyat sayfalarının yıllar içinde dergide daha fazla yer aldığı görülürken, dergi aynı zamanda "İkinci Yeni" şiir akımının da sembolü haline

¹³ Hikmet Bilâ, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, 2.bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, Eylül 1987, s.178.

¹⁴ **A.e.**, s.180-181.

¹⁵ **A.e.**, s. 195.

¹⁶ **A.e.**, s. 201.

¹⁷ **A.e.**, s.240.

¹⁸ Tefik Çavdar ile yapılan görüşmede, Çavdar Pazar Postası'nın son derece farklı görüşte yazarları barındırmış olduğunu ifade etmiştir. Çavdar'a göre, dergi dünyanın birçok farklı yerindeki sosyalist hareketleri destekleyen yazılar içermiştir.

gelmiştir.¹⁹ 1953 yılında basılmaya başlayan Son Havadis'in siyasi hayatı oldukça çalkantılı oldu. Barlas'ın kurucusu ve başyazarı olduğu gazete 1960 darbesi sonrasında el değiştirmesiyle AP'nin gayri resmi yayın organı haline geldi.

10 Ekim 1964 günü bir trafik kazası sonucu vefat eden Barlas'ın siyasi hayatı boyunca savunduğu fikirlerin ilerleyen yıllarda siyasi düzlemde oldukça baskın olması ironiktir. 1965'te genel seçimlerden önce CHP kulislerinde ilk defa dile gelen Türk özgücü sosyal demokrasisi olarak nitelenebilecek "ortanın solu" şiarının ilerleyen yıllarda Bülent Ecevit ile beraber yükselmesi ile bu ölüm birlikte düşünüldüğünde kuşkusuz sosyal demokrasinin Türkiye'deki altın çağında Barlas gibi siyasi bir figürden mahrum kalması ilginçtir. Analiz birimi olarak bireyi seçen tarih anlayışı bağlamında bakıldığında Barlas'ın yaşayamadığı bu dönem aynı zamanda yaşanamayan birçok siyasi tartışma anlamına gelmektedir.

1.4. Ortanın Solu

Batı Marksizmi'nin bir kanadı olan sosyal demokrasinin Türkiye sınırlarından geçtikten sonra karşılaştığı siyasal zemine intikali sırasında geçirdiği uyum süreci sonunda ortaya çıkan söylemdir. Bu söylemin ve sosyal demokrasinin ilk figürü olarak birçok çalışmada Bülent Ecevit görülmüşse de tez, Sol Kemalist kümedeki kırılma sonucu ortaya çıkışı sürecindeki ilk figürün Cemil Sait Barlas olduğunu iddia etmektedir. Barlas her ne kadar bu düşün üzerinde "ilk" rolünü oynamış olsa da Ecevit'in bu düşün ile CHP arasındaki teğellenmeyi tamamlayan rolü yadsınamaz.

İlk olarak "ortanın solunu" tartışırken, belli bir zemine sahip olmamız açısından Bülent Ecevit'in "Bu bir bilim eseri değildir. Bu bir insanlık anlayışının ve o insanlık anlayışına dayanan siyasal davranışın açıklanması ve gerekçesidir"²⁰ sözlerinin önemli olduğu kanaatindeyim. Bu tanımda kullanılan "insanlık" kavramının aslında "ortanın solunun" hedeflediği veya dayandığı kitlenin muğlâk olduğunun göstergesidir. Gerek

¹⁹ Ferhat Korkmaz, "Pazar Postası'nın Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2007, s. 1648.

²⁰ Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, (önsöz)

benim “muğlâk” gerek siyaset bilimi açısından bu politikaya atfedilen bir sıfat olan “popülist” tanımlarının bir eleştiri olarak değerlendirilmemesi veya ifade edilmemesi kanaatindeyim. Asıl olarak hedeflenen kitlenin muğlâklığı, genel olarak solun olsa da, “ortanın solunun” önünü tıkayan bir gerçek değildi. Aksine bu muğlâklık, mevcut görüşün yayılmasına avantaj sağlayan bir seçim olmuştur. Kuşkusuz seçilen toplumsal tabanın muğlâklığı, sosyal demokrasinin popülist sıfatına da işaret etmektedir. 1960 sonrası solun kitleler içinde önceki dönemlere oranla oldukça makul görünmesi ve darbe sonrasında AP’nin yüksek oy oranı karşısında siyasi varlığı içinde sıkışan CHP’nin yeni bir stratejiye ihtiyaç duyması gibi iki siyasal gerçeklik birleştiğinde “ortanın solu” perspektifi için uygun bir zemin oluşmuştur.

Ortanın solunun dayandığı kitlenin hiçbir şekilde sınıfsal özellik barındırmadığını ifade etmek acımasızca olur. Bülent Ecevit’in “sade vatandaş”ı maniheist bir ahlaki zihniyet içersinde tanımlanmıştır. Sade vatandaş tanımlamak açısından yaratılan “öteki” , tekelci sermaye, araçlar, tefeciler ve büyük toprak sahipleri ile doldurulmuştu. Fakat ortanın solu anlayışıyla yaratılan bu karşıtlık haricinde, sömürülenler arası yaratılmak istenen bir birliktelik de söz konusuydu. “Ortanın solunda bir ekonomik ve sosyal siyasetle; Gelirler arasında dengesiz ve adaletsiz ölçülere varan büyük farklılaşmalar giderileceği ve önleneceği için sınıflararası duvarlar alçalır, çalışanlar aynı zamanda toplu yatırımlar yapacakları için bu duvarlar aşılacak, sınıflararası kaynaşma sağlanır, her insanın emeği, insanlığa ve topluma yararlılığı ile ve kendisine yüklediği maddi veya manevi yükü orantılı olarak değerlendirileceği için sınıf kavramından doğan ve insanlık onuruyla bağdaşmayan itibar ölçülerinin yerini emeğe, yararlılığa, üreticilik ve yaratıcılığa dayanan itibar ölçüleri alır.”²¹

Ecevit’in ortanın solu şiarıyla önce CHP içinde sonra da Türk siyasi zemininde yükselişinin son bulması ve bu enerjinin erimesi salt ulusal şartlar bağlamında ele alınmamalı. Nitekim esasen bu fikri zeminin yükselişi dahi böyleydi. Her ne kadar küresel anlamda sosyal demokrasi altın çağını 1960’lı yıllarda yaşamış olsa da ortanın solu şiarıyla CHP ancak 1974’de iktidar olmuştu. Halbuki bu yıl küresel anlamda neoliberalizmin yükseliş sesleriyle geçmişti.²² İktisadi politikalara

²¹ Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 92

²² Al Campbell , “ABD’ de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, **Neoliberalizm: muhalif bir seçki**, Ed. Alfredo Saad Filho, Deborah Johnson, Çev. Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, 1.bs, İstanbul, Yordam Yayınları, 2008, s.312.

kolaylıkla karışan devlet formunu yaratan Bretton Woods Antlaşması²³ çözülmüş ve küresel anlamda “devlet” sermaye yanı duruşunu çok daha fazla açık eder hale gelmiştir. Bu şartlar dahilinde 1960 sonrası yükselen sol, 12 Eylül darbesi karşısında erirken ortanın solu da bundan nasibini alacaktır.

²³ 1944 yılında küresel piyasaları düzenlemek adına yapılan anlaşmadır. Devletin piyasalardaki kurucu ve denetleyici rolü, Bretton Woods’un yarattığı IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarla paylaşılmıştı. Diğer yandan doların diğer ulusal paralar arasındaki aktif rolü de küresel piyasaların denetimini ABD açısından sağlayan bir çapa vazifesi görecekti. Aslında Bretton Woods denilen kasabadaki Amerikan Harry White ve İngiliz John Maynard Keynes arasındaki tartışmalar, ABD haricindeki piyasaların ne kadar bağımsız olacağı üzerine dönmüştü. Sonuçta ortaya çıkan düzlemin tamamen devlet kontrollü bir piyasa olmasa dahi serbest piyasa ilkesine sadık kaldığı hiç söylenemezdi. Çünkü II. Dünya Savaşı’ndan zaferle ayrılan SSCB’nin kalkınma planları gerek üçüncü dünyayı gerekse Avrupa’yı büyülüyor, diğer yandan sermaye emek tarafından baskılanıyordu. Diğer bir deyişle denize düşen kapitalizm, devlete sarılıyordu. Bkz: Henry Veltmeyer ve James Petras, “Dış Yardım, Neoliberalizm ve ABD Emperyalizmi”, **Neoliberalizm: muhalif bir seçki**, Ed. Alfredo Saad Filho, Deborah Johnson, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, 1.bs, İstanbul, Yordam Yayınları, 2008, s.203

2. MİLLİ MÜCADELEDE İKTİDAR BLOĞU OLUŞUM AŞAMASI

I. Dünya Savaşı öncesi Ankara’da ortaya çıkan asker-sivil zümre²⁴ esasen belirli bir tecrübe sonucu ortaya çıkmıştı. II. Meşrutiyet’in ilanı ve sonrasındaki 31 Mart Ayaklanması ile politik toplumun merkezine yerleşen İttihatçılar ve uygulamaları doğrultusunda gelen tepkiler, Milli Mücadele sürecinde iktidar bloğunu oluşturma çabasındaki asker-sivil zümreye birikim sağlamıştır. İttihatçıların politik toplumun egemeni olmaları eşraf ve bürokrasi arasında yaşanan kamplaşmayı tırmandırmıştı. Osmanlı modernleşmesi süresince merkezi iktidarın, saray dışının gündelik hayatına müdahalesi²⁵, İttihatçı dönemde devam etmiş ve hatta yükselmişti. Bu istek doğrultusunda eşrafın tepkileri de mevcut siyasi gerçeklikte iktidar bloğu kurma çabalarının yoksunluğunu yaratmıştı. Bu çatışmalı sürecin aynı zamanda uluslararası bir paylaşım savaşıyla da çakışması büsbütün hegemonsuz bir siyasi yapının oluşmasına neden oldu.²⁶ Öncelikle söylemek gerekirse, mevcut asker-sivil zümre geniş bir toplumsal tabanı ortak duyu çatısı etrafında birleştirme yetisine sahip değildir. Merkez-çevre arasında yaşanan bu tarihsel süreç doğrultusunda bürokrasinin toplumsal destekten yoksun oluşu, siyasi iktidarı salt tek bir sınıfın elinde bulundurmasına izin vermiyordu.

Asker-sivil zümre dışında Osmanlı sivil toplumu bütünüyle bürokratize edilmemiştir. Saray iktidarı dışında mevzilenmiş eşraf bloğu Osmanlı idare düzenin işlevsel bir aparatıydı. Bu tabaka, sultan ve yönetilenler arasındaki temsiliyet bağıını kurması

²⁴ Bürokrasi ve asker-sivil zümrenin neyi ifade ettiği üzerinde durulmuştu. Tez içinde bürokrasi ağırlıklı olmak üzere iki adlandırma da kullanılmıştır. Esasen akademik literatürde bürokrasinin millileştirilmiş hali olan asker-sivil zümre, adlandırma olarak aynı zamanda bir durumu da işaret etmektedir. Özellikle Milli Mücadele döneminde, bürokrasinin savaş gereği askeri misyonu üstlenmesi nedeniyle tezin kapsamı içinde özellikle bu dönemden bahsederken bürokrasi yerine asker-sivil zümre adlandırması kullanılacaktır.

²⁵ Doğaldır ki bu müdahale Osmanlı coğrafyasına özgün değildir. Hatta bu müdahelinin kapitalizmin boy gösterdiği Avrupa’da daha yoğun ve daha başarılı bir şekilde seyrettiğini belirtmek gerek. Bu anlamda modernite kelime anlamını bireyin ve toplumun gündelik hayatını dizayn etme fiiline borçludur. Bkz: David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, 5.bs, İstanbul, Metis Yayınları, Eylül 2010. Bu noktada yoruma açık bir konu olsa da Batı Avrupa’da gündeliğin dizaynını büyük ölçüde fabrika üstlenirken, Osmanlı coğrafyasında bu görev ister istemez saraya kalacaktır.

²⁶ Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, Ed. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, 17. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.51.

açısından tekel konumundaydı.²⁷ Osmanlı modernleşmesi her ne kadar bu tekel karşısına merkezileşme eğilimini yansıtan bürokrat tabakasını yerleştirmeye çalışsa da bu çabanın bütüncül bir başarı elde ettiği söylenemez. Dolayısıyla Osmanlı modernleşmesi süresince karşıt politik tavırlarda duran bürokrasi ve eşrafın, I. Dünya Savaşı sonrasında egemen ideolojide doğan organik bunalım nedeniyle politik konumları değişecekti.

“Eşraf” kavramının Osmanlı toplumsal yapısında karşılık bulduğu kitle homojen bir yapıya sahip değildir. Literatür içinde incelendiğinde *Eşraf* nitelendirmesinin türdeşliğe sahip olmayan birçok nüfuzu çatısı altında bulundurduğu görülür. Örneğin Doğan Avcıoğlu eşrafı toprak ağaları, derebeyler, aşiret reisleri, tüccar ve din adamları Anadolu illerinin geleneksel egemen sınıflarının tümünü kapsayan genel bir kavram olarak kullanır.²⁸ Bu doğrultuda eşrafı oluşturan toplumsal tabakaların gerek alt gerekse üst yapı içersinde sahip olduğu egemen konum göze çarpar. Diğer yandan bu farklı yapıların türdeşleştirilmesinin sebebi ise Osmanlı toplumsal yapısında saray iktidarı dışında kalan siyasi odak olmalarından ileri gelir.

Milli Mücadele sırasında eşrafın konumunun durağan olduğu söylenemez. Eşrafın Ankara’daki asker-sivil zümre ile olan konumlanışları da doğrudan bu iki unsur arasındaki ilişki doğrultusunda gelişmez. Bu ilişkinin düzenlenmesine etki eden en önemli unsur, İtilaf Devletleri ve Osmanlı Devleti’nin içinde barındırdığı gayrimüslimler arasındaki ilişkidir. Gerek eşraf ve bürokrasi arasında gerekse gayrimüslim unsurlar ve Batı odakları arasında var olan ilişki belirli bir tarihselliği barındırır. Osmanlı iktisadi düzeni ve uluslararası piyasaların birbirlerine eklemlenme sürecinde Osmanlı gayrimüslimlerinin rolü yadsınamaz. Ticari bir niteliğe sahip olan bu ilişkiler doğrultusunda özellikle İstanbul’da doğan Rum ve Ermeni burjuvazisinin gerek siyasi gerekse iktisadi işlevi önemli ölçüde güçlenmiştir. Bu iki iktisadi yapının bütünleşmesinde aracı rolü üstlenen Rum ve Ermeni burjuvazi ile Osmanlı eşrafı arasındaki ilişkiler bir tek düzelik sergilemese de özellikle İttihatçı iktidarın “milli burjuvazi” arzusu doğrultusunda keskinleşmiştir:

²⁷ A.e., s.40

²⁸ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, cilt 1, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1975, s. 286.

“ABD Dışışleri Bakanlığı’nın 18 Temmuz 1918 tarihli Haftalık Raporu’nda şöyle deniliyordu: “Türk milliyetçiliği ekonomi alanında da şahlanmış durumdadır. Ermenilerin ve Rumların yağmalanması, kağıt para enflasyonu ve Merkez Devletlerin satınalmaları yoluyla ülkeye yeni paranın akması, sermayeyi aniden Türklerin eline geçirdi. Özellikle Anadolu kentlerini Türklerin şirket kurma hevesi sarmıştır ve yeni bir milli Türk burjuvazisinden sık sık memnuniyetle söz edilmektedir.””²⁹

İtilaf Devletleri’nin işgal süreciyle birlikte eşrafın bağlaşığını oluşturacağı iki iktidar bloğu adayı vardı. Bunlardan biri İtilaf Devletleri ve saray odaklı blok ile Ankara’da konuşlanan asker-sivil zümre idi. Bu seçim aşaması içerisinde eşraf ve asker-sivil zümre arasındaki ilişkiler durağan bir çerçevede gelişmiyordu. Fakat itilaf devletlerinin egemen olduğu bloğun gerek Yunan işgaline karar vermesi gerekse Fransızların güneyde Ermeniler ile bir ortak duyuya ulaşması sonucunda eşraf, alternatifsiz kalmıştı.³⁰ Alternatifli iktidar odakları arasında eşrafın değişkenliğinin ampirik açıdan ifadelendirmesi açısından ilk mecliste milletvekili olan Adana’nın büyük arazi sahiplerinden Damar Arıkoğlu önemli bir kaynaktır: “İlk mecliste yer alan Isparta milletvekili Mehmet Nadir hakkında vatana hıyanet suçundan soruşturma açılmıştır. Soruşturmayı, Arıkoğlu’nun da katıldığı bir Meclis Komisyonu yürütmektedir. Arıkoğlu olayı şöyle anlatmaktadır: “ Mehmet Nadir Bey, 60 yaşında, uzun boylu, kır sakallı, güzel yüzlü bir ihtiyardı. Kendisini sorguya çekiyoruz. Ben de Nadir Bey’e şu soruyu yönelttim: “Nadir Bey, babamız yerinde, memleketinde hatırı sayılır, varlığın yerinde bir insan olduğunu, gerek soruşturmamızdan, gerekse görünüşünden anlıyoruz. Nasıl olur da senin gibi bir şahsiyet, İtalyanların Isparta’yı işgal etmelerini ister ve bizzat memlekete davet eder, bunun ağır sorumluluğunu hiç hesaba katıp düşünmediniz mi? Bunun düpedüz vatan vatan hıyaneti olduğunu hatıra getirmediniz mi?” Cevabında, “Ortalıkta Türk hükümeti namına güvenilir bir varlık yoktu. Kendi başının derdiyle meşguldü. Yunan ordusu durmadan ilerliyor, girdikleri yerde yapmadıkları eza ve kötülük bırakmıyordu. Zulüm ve işkence, yağmakarlık alabildiğine devam ediyor. Namusumuz, şerefimiz, malımız iki dudak arasında ayaklar altında Bu kötülüğü ve adaletsizliği men ve şikayet edecek bir makam da yoktu. Çetelere güvenilemezdi. Girip çıkıyorlar durumu daha fena hale getiriyorlar. Benim gibi düşünenler biraraya geldik, her hususta ölçtük biçtik, selameti İtalyanların işgalinde bulduk. İtalyanlar, girdikleri yerlerde halka hiçbir fenalık yapmıyorlar, zulüm, yağma gibi şeyler hatırlarından geçmiyor, bilakis herkese iyilik yapıyor ve işlerini kolaylaştırıyor. Hele hükümet işlerine kat’iyen burnunu sokmuyor, bir misafir gibi uzaktan seyirci kalıyorlar. Ben müzakere ettiğim kimselerin içinden, fedai olarak kendimi ortaya attım. Maksadım, memleketime iyilik etmek, hemşehrilerimi Yunan zulmünden korumaktı. İşte bu inançla gidip İtalyanların Isparta’yı işgal etmeleri ricasında bulundum. Sonraları kurulan milli

29 Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, 5.bs, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mayıs 2009, s. 58-59.

30 Hikmet Kıvılcımlı, **Finans Kapital ve Türkiye**, İstanbul, Kıvılcım Yayınları, 1978, s. 29

hükümete memleketimden milletvekili seçilip Büyük Millet Meclisi'ne katıldım... Vicdanen müsterihim, memlekete bir kötülük olsun diye ben bu işi yapmadım”³¹

Görülür ki, itilaf devletlerinin bağlaşıklık olarak gayrimüslimlerin tercih ettiği bölgelerdeki eşrafın ilk hamlesi gayrimüslimlerle ittifak halinde olmayan itilaf devletlerine manda talebi götürmektir: “İtalyanların Kuşadası’nı işgali hoşnutlukla karşılanır. Kasabadaki İtalyan birliği geri çekilince, Yunan işgali korkusuyla eşraf, İtalyan Birliğinin geri gelmesini “İtalya Devleti İşgal Kuvvetleri Yüksek Katına” diye başlayan 34 imzalı bir dilekçeyle ister: “Kasabamızın önemli köylerin pazaryeri ve ticaret merkezi olması, geçen yıl Aydın ve bölgesi halkının Yunan vahşet ve zulmünden korkuyla mal ve canımızın tehlike altında bulunması, Barış Konferansı kararıyla Menderes nehri ve Güney kıyısının İtalya Devleti’nin işgal kuvvetlerine terk edilmiş olması nedeniyle himaye ve koruma için bir bölük İtalyan askeri kasabamıza gönderilmiş ve böylece bütün nüfusun güvenlik ve esenliği sağlanmıştı. Bu kez ise, Yunanlılar saldırganlıklarını daha çok şiddetle genişletmiş olduklarından yaşamımız ve malımız bir kat daha tehlike altında bulunmaktadır. Öteden beri İtalya Büyük Devletinin himaye ve yardımıyla şereflenemediğimizden geçmişte olduğu gibi kasabamızda bir İtalyan askeri müfrezesinin bulundurulmasını ve her yolla himayenize nail kılınmamızı arzu ve kabul ediyoruz. Lütfen işbu dileğimizin ivedi yerine getirilmesini dileriz.”³² İmamlar, muhtarlar ve Belediye’nin onay mührü ile beraber bu 34 imza Milli Mücadele döneminde eşrafın tepkimelerinde birini yansıtmaktadır. Bunun dışında eşraf nitelemesinin türdeşleştirici işlevinden kaçınarak belirtmek gerekir ki asker-sivil zümrenin Ankara’daki mevzilenişinden evvel başlayan birtakım yerel silahlı direnişlere de bu tabakanın katkıları olduğu bilinmektedir. Bununla beraber asker-sivil zümrenin ortaya çıkışı ve işgal sürecinin şiddetlenmesiyle beraber Ankara ve eşraf arasında kurulacak ittifakın en önemli kanıtını ilk meclisteki dağılım oluşturur. Sınıflandırmaya göre 381 kişilik ilk meclis 61 hoca, 83 eşraftan çiftçi ve tüccar, 8 şeyh, 5 ağa ve 5 aşiret reisinden oluşmaktadır.³³ Eşraf eklemlenmesiyle birlikte asker-sivil zümre salt mali durumunu düzeltmekle kalmamış aynı zamanda bu tabakanın temsil ettiği toplumsal tabanın bir getirisi olarak da ordusunun mevcudunu da arttırmıştır.

31 Avcioğlu, **a.g.e.**, s.288

32 Doğan Avcioğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, 3.cilt, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1974, s.1038-39

33 Avcioğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, s. 313.

Sonuç olarak Milli Mücadele'nin sonlanmasına kadar olan süreçte Ankara'daki iktidar bloğu eşraf ve asker-sivil zümreden oluşmaktadır. Geline nokta da bir yanlış anlaşılma ya sebebiyet vermemek için şunu belirtmek gerekir. Teorik anlamda belirli bir iktidar bloğundan bahsetmek bloğu oluşturan sınıflar arasındaki çelişkileri yok sayma anlamına gelmez. İktidar bloğu gerekliliğini yaratan toplumsal taban ihtiyacı doğrultusunda varolan temsiliyet ilişkisi göz önüne alındığında bloğu oluşturan unsurların temsil edilenlerin taleplerine her zaman kayıtsız kalamaması sonucunda iktidar bloğu içinde çelişkiler yaratmaktadır. Diğer yandan kayıtsız kalma hali devam ettiği takdirde ise (bu iktidar bloğundaki unsurların türdeşleşme sürecine girdiğini gösterir) temsiliyet bağı kopacak ve egemen ideolojinin organik bunalımı meydana gelecektir. Bu teorik yorumun siyasi pratikteki karşılığı Büyük Millet Meclisi'nde vuku bulur. Asker-sivil zümre ile eşraf ittifakı, mecliste asker-sivil zümreyi içeren “birinci grup” ve eşraf partisi olarak adlandırılan “ikinci grup” arasındaki muhalefet üzerinde yürür.³⁴

Savaşın sonlanmasıyla birlikte İstanbul sermayesi de faaliyete geçer. İşgalin kalkması sonucunda yükselen milliyetçilik algısı doğrultusunda iktisadi yapı da revize edilecektir. Bu dönüşümün sağlayacağı fırsatı değerlendirmek isteyen İstanbul sermayesi iktidar bloğu içersinde yer almayı talep etmektedir ve durum tespiti de bulunmak için Türkiye İktisadi İstihbarat ve Neşriyat Merkezi kurulur: “Yapılan incelemeye göre bankacılık (iki banka hariç), sigortacılık ve liman işletmeleri tamamen yabancıların kontrolündedir. İthalat ve ihracat alanında Türk tüccarlar %4 kadar bir orandadır. Buna karşılık toptancı, yarı-toptancı ve perakendeci Türk tüccarları % 15-25 nispetindedir.”³⁵

Bu tespit aynı zamanda daha önce belirttiğim üzere Osmanlı iktisat düzeni içindeki gayrimüslimlerin misyonunu belirtmektedir. Bununla birlikte Ankara'da oluşan iktidar bloğunun parçalı felsefesi gereğince gayri milli olan unsurların iktisadi düzlemde tasfiye edilmesi gereği - bu gereklilik İstanbul burjuvazisi açısından da

34 Mardin, **a.g.m.**, s. 59. Ayrıca bkz: Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İstanbul iletişim Yayınları, 2009.

35 A. Hamdi Başar'dan akt: Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 6.bs., Ankara, İmge Kitabevi, Kasım 2008, s. 66.

kayda değerdir- mevcut iktidar bloğunun revize edilmesiyle sonuçlanır.³⁶ Bu eklemlenmenin en açık görüldüğü yer kuşkusuz 1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresidir. Bu kongre içinde bütün toplumsal sınıflar varlık olarak mevcutturlar. Bununla birlikte özellikle İstanbul burjuvazisini etkin olduğu apaçık görülmektedir. İstanbul burjuvazisinin örgütlü olarak katıldığı bu kongrede, savaş sonrası kurulan Milli Türk Ticaret Birliği, İstanbul sermayesini temsil etmektedir. Bu birliğin kurulmasına önemli katkılarda bulunan Ahmet Hamdi Başar'ın ifadesiyle birliğin amacı: "İstanbul sermayesini talebi o ana kadar Batı sermayesiyle Türkiye arasında aracılık, komisyonculuk yapan gayri Müslim ticaret erbabının ekonomik hayattan tedrici tasfiyesini sağlamak ve bunun sonucu olarak doğacak "ticari" boşluğu süratle Türk tüccarının doldurmasını sağlamak... Bunun için Avrupa ve Amerika'nın büyük ticari müesseseleriyle doğrudan doğruya temaslar kurulmasına çalışmak, onlara Türk olmayan temsilciler yerine, Türk işadamları tavsiye etmek idi."³⁷

Dolayısıyla savaş sonrası oluşan iktidar bloğu ve yapılan düzenlemeler iktisadi düzende yapısal bir altüst oluştan ziyade odak transferini barındırıyordu.³⁸ Bununla birlikte odak transferinin ileriki süreçlerde yapısal anlamda etkiler doğurduğunu iddia edebiliriz. Şimdilik kısaca değinmek gerekirse sermayenin millileştirilmesi sınıflararası alt yapısal çelişkileri devam ettirmek ile birlikte bu çelişkilerin politik yapısını revize edecektir. Milli mücadele sırasında bu tip çelişkiler politik sahada kendini milliyetçilikler üzerinden tanımlarken, ileride değineceğimiz gibi sonraki süreçlerde küçük burjuvazi radikalizminin sol ile olan ilişkisini etkileyecek ve homojen olmasa dahi iktisadi düzlemde devletçi politikaları yaratacaktı.

Bu kongre içinde özellikle köylü ve işçi gibi alt sınıfların temsiliyeti büyük ölçüde sorun teşkil etmiştir. Bu sınıfları temsilen seçilen şahıslar ile temsil edilen sınıflar arasındaki bağın son derece kopuk olması nedeniyle kongre sonrasında kabul edilen belge sınıf bilincini yansıtmadığından, pozitivistin solidarist bakış açısını benimseyen asker-sivil zümreyi oldukça memnun etmiştir. Fakat Şefik Hüsnü³⁹

36 Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 32.

37 A.e., s. 36

38 Kıvılcımlı, **a.g.e.**, s.31

39 Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kurucuları arasında yer alan ve 1925 yılında TKP'nin Genel Sekreteri olan Şefik Hüsnü, Türk sosyalizminin tarihsel süreci içinde öncel bir konuma sahiptir.

kongredeki temsil heyetlerinin seçiminden rahatsızdır: “ mevcut amele cemiyetlerine, toplu iş zümrelerine müracaat edilecek yerde, köy ve şehir erbab-ı mesaisi namına gönderileceklerin tayini vali ve mutasarrıflara havale edilmiştir. Ve bu tayin adeta bir memur nasbı gibi bir şekilde yapılmaktadır.”⁴⁰ Alt sınıfların temsiliyet sorununu kanıtlarcasına daha sonra A. Hamdi Başar, işçi temsilcilerinin seçilmesinde önemli rol oynayan İstanbul Amele Birliği’nin aslında Milli Türk Ticaret Birliği tarafından kurulan kukla ve paravan bir teşkilat olduğunu ifade etmiştir.⁴¹

İzmir İktisat Kongresi sonucunda ortaya çıkan belge doğrultusunda oluşturulan Teşviki Sanayi Kanunu ve kurulan İş Bankası gibi mevzuat ve örgütlenmeler iktidar bloğunun yükseldiği altyapıyı da tarif etmekteydi.⁴² Özellikle İş Bankası yerli ve yabancı sermaye ile asker-sivil zümre arasındaki bütünleşme sürecinde aktif bir rol oynadı.⁴³ Diğer bir deyişle İş Bankası küçük burjuva radikalizmi kapsamına alınabilecek asker-sivil zümreye aynı zamanda burjuva kıyafetini de sunmuş oluyordu ki bu değişime çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Teşvik-i Sanayi kanunu incelendiğinde asker-sivil zümrenin Batı’dan öykündüğü burjuvaziyi yaratma güdüsü daha net görülmektedir. Bu yasa tarafından yatırımların maliyeti bakımından parasız arazi temini, hammadde, makine ve teçhizata gümrük muafiyeti, çeşitli belediye vergi ve borçlarından muafıklar öngörülmekteydi. Bunun dışında devletin inhisarında olan birçok faaliyet yerli ve yabancı şirketlere

Dış politik realite kapsamında Cumhuriyet’in S.S.C.B. ile kurduğu olumlu ilişkiler ve Ankara bürokrasinin “tutucu sınıflar”a karşı aldığı pozisyonundan ötürü Şefik Hüsnü erken dönemde iktidarı eleştirmekten sakınmıştır. Hatta bu ılımlı tutum, İzmir İktisat Kongresi’nin içerdiği milli burjuva arzusunu dahi görmezden gelmesine yol açmıştır. Takrir-i Sükun yasaları ile birlikte başlayan ilişkideki bozulma süreci, ilerleyen dönemde S.S.C.B. ve Türkiye arasındaki ilişkilerin çözülmesiyle hız kazanacaktır. Şefik Hüsnü’nün siyasi hayatı tahlil edildiğinde Osmanlı geleneksel bürokrasinin sosyalizm fobisiyle mücadele içinde geçtiği görülür. Gerek umut bağladığı iktidarı dönüştürme amacı sürecinde gerekse Kemalistleri emperyalizme alet olmakla suçladığı dönem olsun Şefik Hüsnü sosyalizmin tüm “lanet”ini yansıtan bir figür olarak sürgün edildiği Manisa’da yaşama veda etmiştir. Bkz: Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar**, Cilt 1-2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

40 Gündüz Ökçün, “İzmir İktisat Kongresi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 1062

41 Boratav, **a.g.e.**, s. 40

42 Berch Berberoğlu, “State Capitalism and National Industrialization in Turkey”, **Development and Change**, volume 11, issue 1, Ekim 2008, s. 113.

43 Boratav, **a.g.e.**, s. 44

verilmiştir: Kibrit ve çakmak, İspirto ve alkollü içecekler, Barut ve patlayıcı maddeler, Petrol ve benzin ithali, İstanbul-İzmir-Trabzon-Mersin limanları. İnhisar alanlarının açılması dışında inhisar ihalelerine giren yerli şirketlerin sermayesini çoğu kez devlet koyuyordu. Bu sayede devlet, İş Bankası ve Sanayi ve Maadin Bankası ile sermaye koyarken, kar çoğu defa özel kişilerce değerlendiriliyordu.⁴⁴

Asker-sivil zümre ve ticari burjuvazi arasındaki ilişkiye ilerleyen bölümlerde daha sık değineceğiz. Fakat özetlemek gerekirse Milli Mücadele sürecinde dönemin şartları gereğince eşraf ile ittifak oluşturan asker-sivil zümre geleneksel olan “milli burjuvazi”yi yaratma istemini savaş sonrası dönemde es geçmeyecektir. Yine de belirtmek gerekir ki İstanbul sermayesinin salt bir özlem doğrultusunda mevcut iktidar bloğuna eklemlendiği söylenemez. Savaştan sonraki süreçte uluslararası kapitalist yapıyla yerel iktisadi düzlemi birbirine perçinleyen Rum ve Ermeni sermayedarın boşluğunun doldurulma ihtiyacı da vazgeçilmezliğini koruyordu. Dolayısıyla milli burjuvazi istemi bu ihtiyaç ile birlikte ele alındığında daha anlamlı gelir ki asker-sivil zümrenin bu özlemi sonraki başlıkta ele alınacaktır.

44 A.e., s. 48-49

3. BÜROKRASİ VE MODERN GELİŞME TEORİSİ

İlk ayırmda, Milli Mücadele dönemindeki sınıfsal bağlaşıkların üzerinde durduk. İktidar bloğu içindeki eşraf ve asker-sivil zümre arasında doğan ittifakın nedenleri incelendi ve savaş sonrasında İstanbul sermayesinin bu bloğa eklemelendiği belirtildi. Bu noktada cevap verilmesi gereken soru bu ittifakın nedenleridir. Kemalist asker-sivil zümrenin milli burjuva ihtiyacını netleştirmek için 19. yüzyıl gelişmelerine değinmek gerek. Özellikle Kemalist kadronun 19. Yüzyıl modernleşme tecrübelerinin bir uzantısı olduğunu ve bu tecrübeler ışığında ele alınması gerektiğini bu noktada yinelemek gerek. Bu tecrübelerin en net kanıtlarından biri ise Kemalist kadroya önceli olan İttihatçı elitlerin bir kısmının katılımıdır. Çünkü gerek ittihatçı gerekse Kemalist kadronun aynı çağın birikimlerinden etkilendiği gerçeği ve 19. yüzyılın erken modernleşme hareketlerinden, erken 20. yüzyılın bürokratlarına kadar Osmanlı politik toplumunun üzerinde durduğu bahsin paradigmalara dışında değişmemesi bu sürekliliğin göstergelerinden bir diğeridir.

Doğumu ertesinde dağılma süreciyle karşı karşıya kalan Osmanlı bürokrasisi zorunlu olarak 19. yüzyılda yaşanan Avrupa odaklı değişimlere açık bir yapı sergilemiştir. Bu süreç içinde “batılılaşma” zaman zaman farklı manalara gelmekle beraber dönemin dış politik cephelenmeleri de bürokrasinin tutumu kapsamında oldukça belirleyici olacaktı. Yükselmekte olan kapitalist kar eğilimi 19.yüzyıla gelindiğinde Avrupa piyasalarının üretim faktörü ihtiyacını genişletmişti. Bu ihtiyaç doğrultusunda Avrupa dışı coğrafyaların kapitalist merkeze eklemelenme süreci kolonyalizmi başat politika kılıyordu. Her ne kadar bu sürecin ne zaman başladığı ve olgunlaştığı konusunda farklı tahminler olsa da en azından bu sürecin etkilerinin daha net gözlemlendiği dönem 19. yüzyıl olmuştur. Sermaye birikiminin dağıtım kanallarının küreselleşmesi sonucunda Avrupa dışı üretim faktörlerinin ve artı değerlerin merkez kabul edilen Avrupa'ya olan akışı, uluslararası sistemde bir “birleşmeyi”⁴⁵

45 Eric Hobsbawm, **Sermaye Çağı (1848-1875)**, Bahadır Sina Şener, 4.bs., Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Haziran 2009, s. 64. Bu noktada belirtmek gerekir dünyalararası bu yaklaşma salt Avrupa'ya doğru olan değer transferiyle açıklanamaz. Bu birleşmeyi gerçek kılacak şeyin bizzat altyapı yatırımlarının kendisi olması, merkez olan Avrupa'dan da sermaye ihracını gerektiriyordu.

yaratıyordu. Fakat bu birleşme kendi içinde bir yarılmayı da içinde barındırıyordu. Kapitalizmin gerek üretim biçimlerine gerekse gündelik hayata getirdiği standardın yayılması, Avrupa ve Avrupa dışı coğrafyalar arasındaki farkı da ortaya çıkaracak ve bir hiyerarşi meydana getirecekti. Bu bir kara parçasının askeri, iktisadi açıdan süper güç konumuna gelmesiyle aynı şey değildi. Bu değişim aynı zamanda bir kültürün ve algının üstünlüğü anlamına da gelmekteydi. "Gelişmişlik" kapsamında oluşan bu hiyerarşi içinde alt basamaklarda yer alan coğrafyaların II. Dünya Savaşı sonrasında siyasi bağımsızlıklarını kazanması sonucunda bu coğrafyalar çevre veya azgelişmiş-gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılacaktı.

Avrupa'da belirgin sınıfsal çatışmalar üzerinden doğan sermaye birikiminin sonucunda oluşan bu hiyerarşide çevre ülkelerin iktisadi sistemlerinin ilkel veya prekapitalist olarak betimlenmesi aslında bu toplumlarda işbölümünün varlığına rağmen toplumsal katmanlaşmanın aktif olmadığını gösterir. Bu doğrultuda merkez-dışı kabul edilen Osmanlı Devleti söz konusu olduğunda yerel siyasi odaklara rağmen resmi düzeyde sistemin yöneten ve yönetilen ikilisi çerçevesinde idealize edildiği görülür.⁴⁶ Dolayısıyla Avrupa'da sınıfsal çatışmalar üzerinde gelişen sermaye birikimi, Osmanlı bürokrasisinin "vatan"ını oluşan hiyerarşideki yükseltme istencine denk düşüyordu.

Bu noktada sınıf savaşımını bütünlükten reddeden ve elit çatışması olgusunun varlığını kabul eden Etzioni'ye başvurulabilir. Her ne kadar sınıf savaşımının bütünlükten reddedilmesine eleştirel yaklaşıp da elit çatışması olgusunun kapitalist merkezlerden ziyade pre-kapitalist çevre coğrafyalarda gerçekleştiği kabul edilebilir. Etzioni'ye göre sınıflar sosyal bir aktör olmadıklarından ötürü devrimci sınıf savaşları savı gerçeklikten uzaktır. Çünkü bu çatışmaya giren bizzat bağlı bulunduğu

Fakat bu ihrac karşılığını fazlasıyla alacaktı. Bunun dışında Hobsbawm'ın bu birleşmeyi artan demiryolu hatları paralelliğinde izlemesi 19. yüzyılın yarattığı değişimleri anlamayı kolaylaştırmaktadır. Kısacası, dünya 1840 yılında 4.5 bin mil raya sahip iken, bu rakam kırk yıl içerisinde 50 kat artmış ve 228.4 mile ulaşmıştır.

46 Hikmet Kıvılcımlı, **Osmanlı Tarihinin Maddesi**, İstanbul, Sosyal İnsan Yayınları, 2007, s. 85. Şerif Mardin, "Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci", **a.g.e.**, s. 90.

sınıfı türdeşleştirmekle görevli elittir.⁴⁷ Toplumsal sınıfların elitlerine olan etkisini görmezden gelen Etzioni'ye en azından Avrupa coğrafyasında katılmasam da bu savın Osmanlı toplumu içersinde geçerli olduğu kabul edilebilir. Çünkü daha önce de belirttiğim gibi işbölümünün varlığına rağmen toplumsal katmanlar, Osmanlı yapısı içinde belirgin sosyal aktörler değildirler. Karşılaştırma yapıldığı takdirde burjuva devrimleri öncesi Avrupa toplumsal formasyonlarında egemen sınıfa karşı verilen mücadele, gerek burjuvazi gerekse alt sınıfların varolma amacını taşır ve bu mücadele asıl olarak “modernleşme” kavramına karşılık gelir.⁴⁸ Buna karşılık 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi, üretim tarzının krize girmesi sonucunda Osmanlı bürokrasisinin devleti yok olmaktan kurtarma amacı doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Batı Avrupa'da gerçekleşen burjuva devrimlerinin Osmanlı coğrafyasındaki tezahürünün oldukça farklı bir formda olduğu görülür.⁴⁹

Etzioni'ye başvurulurken gözden kaçırılmaması gereken nokta ise Osmanlı aydınının bürokrasi dışında herhangi bir yaşam alanından yoksunluğu ile ilgilidir.⁵⁰ Osmanlı toplumunu özgün kılan nokta mevzu bahis elitlerin herhangi bir toplumsal katmana yaslanmayan, özerk duruşudur. Diğer bir deyişle, Osmanlı elitleri Gramsci'nin organik sıfatını taşımaktan ziyade geleneksel aydın tanımlamasını daha iyi bir şekilde karşılamaktadır.⁵¹ Salt toplumsal bir sınıfın sözcülüğüne soyunmayan geleneksel aydın tanımını Osmanlı elitini betimlemek için kullanmak ve Etzioni'nin “elit çatışması” teriminin belirleyiciliği ile birarada kullanıldığında bir çelişki gibi gözükebilir. Fakat Osmanlı bürokrasisinin içinde birden fazla kanadın var olduğu gerçeği söz konusu olduğunda elitlerin doğrudan bir sınıfsal dayanağı olmamasına rağmen elitler arası çatışmanın netliği ortaya çıkmaktadır.

47 Ali Arslan, “Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:2, 2004, s.138

48 Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, **a.g.e.**, s. 99

49 Mustafa Bayram Mısır, “Meşrutiyetten Cumhuriyete: Kapitalizme Prusya Tipi Geçiş”, **Praksis**, Sayı:5, 2002, s. 224 .

50 Tevfik Çavdar, **Türkiye’de Liberalizmin Doğuşu**, İstanbul, Uygarlık Yayınları, Şubat 1982, s. 20. Ayrıca bkz: Murat Belge, “ Tarihi Gelişme Sürecinde Aydınlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.

51 Mehmet Yetiş, “Gramsci ve Aydınlar”, **Mülkiye Dergisi**, sayı:236, Eylül 2009, s.2-3.

Osmanlı modernleşmesini özgün kılan etmenlerden biri de bürokrasinin niteliği ile ilgilidir. Genel anlamda bürokrasinin misyon itibarıyla idari örgüt içinde bir tabaka olduğu iddia edilebilir. Fakat üretim faaliyetinin tarım olduğu ve bu faaliyetin faktörü olan toprak üzerinde mülkiyetin kontrolü ile beraber coğrafi konum itibarıyla genişleyen ticaretin yaşam alanını kontrol etmekle mükellef Saray ve bürokrasi düşünüldüğünde, bürokrasinin Osmanlı iktisadi yaşamı içerisindeki rolünün de en az idari işlevi kadar hayati olduğu görülmektedir.⁵² Hele ki 16. ve 17. Yüzyıllardan itibaren uygulaması belirgin bir biçimde görülen iltizam usulüne⁵³ karşı 19. Yüzyılın başında bürokrasi tarafından mültezime⁵⁴ karşı verilen ve sonucunda kazanılan savaş düşünüldüğünde Osmanlı bürokrasinin ekonomik artı-değeri çekme işlevinin oldukça gelişkin olduğu görülür.⁵⁵

Osmanlı toplumu içerisinde bürokrasinin bu öncel niteliği onu diğer toplumsal katmanlardan daha bağımsız kılmıştır. Diğer bir deyişle, Osmanlı geleneksel bürokrasisinden yoksun bir alternatif iktidar bloğunun oluşmaması, diğer toplumsal

⁵² Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Cilt:1, 5.bs., Çev. Babür Kuzucu, İstanbul, Belge Yayınları, 1986, s. 379. Gerek Batı Avrupa gerekse Amerika'da yaşanan devrim süreçleri içinde bürokrasi, siyasal sistem içinde hükümdarın hükümlanlığını kısıtlama misyonu ile ortaya çıkmış bir tabakadır. Toplumsal sınıfların üstünde gelişmiş bir mekanizma olarak politik sistemler içinde bu tabakanın aristokrasi veya hükümdar ile olan ilişkisi burjuva devrimlerinin formu ve başarısı kapsamında etkindir. Diğer bir deyişle, siyaset ve idare arasındaki ilişkiyi belirleyen süreç bürokrat personelin yaratılış sürecine içkindir. Bkz: Françoise Dreyfus, **Bürokrasinin İcadı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007. Buna karşılık Osmanlı toplumsal formasyonu içinde özellikle de 19. yüzyılın ikinci yarısında bürokrasinin Batı Avrupalı ve Amerikalı meslektaşları gibi fonksiyonel olmalarından ziyade siyaseti fethetmeye giriştikleri görülmektedir ki bu 20. yüzyılın başında önce İttihatçılar tarafından sonrasında da Ankara tarafından gerçekleştirilecektir.

⁵³ Kapitalizm öncesi birçok imparatorlukta olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu için de hazinenin temel faktörlerinden biri de topraktır. Toprağın mülkiyet açısından değişiminden ziyade tasarrufu söz konusuydu. Bir kısım devlet görevlileri olduğu gibi yönetilen kesim de tasarruf haklarına sahipti. Bu hakka sahip olmanın yükümlülüğü ise vergi yoluyla olurdu. Fakat bu transfer salt para anlamına gelmezdi. Diğer bir deyişle vergi, tasarruf hakkının verildiği toprak üzerinde yetişen ürünün transferi manasına gelmekteydi. Fakat I. Süleyman'dan itibaren hazinenin ihtiyaçlarını karşılaması için vergi, ürün transferi olmaktan çıktı ve para transferi manasına geldi. Diğer bir deyişle devlet inhisarında olan miri araziler kiralandı. Osmanlı toprak düzenindeki bu değişim başka birçok değişimi de tetikledi. İlerleyen süreçte toprağı kiralayanlar, bu toprak üzerindeki gelir toplama hakkını bir başkasına kiralama yetkisine ulaştılar. Özetle, İltizam usulü devlet hazinesinin tekeli altında olan gelir toplama yetisinin zincirleme bir şekilde ademi merkezleşmesiydi. Bkz: Kuvılcımlı, **Osmanlı Tarihinin Maddesi**, s.501

⁵⁴ Devlet Hazinesinde gelir toplama hakkını elde eden ilk sınıftan, bu hakkı kiralayan. Kiracının kiracısı. Bkz: Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, 16.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.56.

⁵⁵ A.e., s. 37.

katmanların güç potansiyeli düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir.⁵⁶ Marx, Fransa ve Prusya coğrafyalarında ilerlemeci bir devrimin yaşanmamasının sorumlusu olarak ilerici olmadığını iddia ettiği Fransız burjuvazisini⁵⁷ ya da Engels'in "yüreksiz" olarak nitelediği Germen burjuvazisini gösterir.⁵⁸ Bu coğrafyalarda yaşanan bu tip bir yoksunluk Bismarc ve III. Napolyon gibi siyasi aktörlerin işlevini diğer bir deyişle siyasal örgütün sadece siyasal olmaması gereğini yaratmıştı. Bu doğrultuda modernleşme veyahut kapitalizmin motor gücünü belirgin sosyal aktörler olmayan Osmanlı toplumsal katmanlarının temsil etmesi beklenilemezdi. Dolayısıyla bürokrasinin, uluslararası kapitalizmin etkisinden soyutladığımızda yerel anlamda etken ve bağımsız bir konumda olduğunu belirtmekle beraber uluslararası kapitalizmin etkisi dahil edildiğinde edilgen bir konuma sürüklendiği ifade edilebilir. Diğer bir deyişle yerel olarak Osmanlı bürokrasisi kendi toplumsal katmanlarından bağımsız iken uluslararası kapitalizmin artan etkisi karşısında oldukça edilgen bir konumda kalmıştır. Onu bu edilgen konuma sokan devleti yok olmaktan kurtarma misyonudur. Kısacası, kapitalizmin "gelişmişlik" başlığında yarattığı hiyerarşinin, Osmanlı elitinin misyonunu belirleme işlevine sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu doğrultuda "gibi olmak" için "gibi yapma"nın gerekliliği göz önüne alındığında klasik iktisadın yarattığı modern gelişme teorisinin geleneksel Osmanlı asker-sivil zümresine olan etkisi tartışılmaz. Özellikle asker-sivil elitin meydana geldiği dönem ile klasik iktisadın ekonomi biliminde ilan ettiği hükümlerlik sürecinin paralel geliştiği göz önüne alındığında bu kesimin gelişmek için başvurduğu yöntem piyasasının klasik iktisadın tekeli altında olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Bu

⁵⁶ Nitekim Osmanlı modernleşmesi ve Prusya modeli arasında kurulan yakınlığı algılamak için Barrington Moore'un yorumu yardımcı olabilir. Barrington Moore Almanya'nın kaydettiği gelişmeyi, siyasal alana, otoriter yönetim biçimlerine yatkın "sanayi öncesi" seçkinler ile krallık bürokrasisinin egemen olmayı sürdürdüğü, "tutucu bir modernleşme" örneği olarak ayırt etmekteydi. Bkz: Barrington Moore, Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çev. Şirin Tekeli, Alâeddin Şenel, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, Kasım 2003. Bu yorumun bir benzeri ise Ralf Dahrendorf'a aittir. Ona göre Almanya "toplumsal tabakalaşma sisteminde, askeri ya da bürokratik rütbe düzenini örnek alan resmileştirilmiş bir statü hiyerarşisi" olarak tanımlanabilir. Aktaran: Colin Mooers, **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu**, Çev. Bahadır Sina Şener, 2.bs., Ankara, Eylül 2000.

⁵⁷ Karl Marx, **Louis Bonaparte'nin On Sekiz Brumaire'i**, Çev. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.47.

⁵⁸ Elif Çağlı, **Bonapartizmden Faşizme Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist bir Tahlili**, İstanbul, Tarih Bilinci Yayınevi, 2004, s.122. Ayrıca bkz: Colin Mooers, **a.g.e.**

alternatifsiz döngü 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişen bürokrasi için sonrasında kırılacak olsa da erken bürokrasi (Tanzimat aydını) böyle bir fırsattan tamamıyla yoksundu. İmparatorluğu kurtarmak için gelişmek ve onun için de batılılaşmak formülü doğrultusunda klasik iktisat ve modern gelişme teorisi Tanzimat aydını için kaçınılmazdı.

Klasik iktisadın Osmanlı'nın geleneksel ve aynı zamanda pragmatik olan iktisat anlayışını yapıbozumuna uğratma süreci de belirgin bir özgünlük taşımaktadır. Her ne kadar III. Selim ile girişilen ıslahat hareketleri sonunda modern bürokrasinin tohumları atılmış olsa da bürokrasinin erken mensuplarının Avrupa'nın gelişimini izahında “iktisat” belirleyici bir unsur olarak bulunmuyordu.⁵⁹ Buna rağmen yüzyılın sonuna kadar Osmanlı bürokrasisinin içinde sıkışacağı klasik iktisat felsefesi ve pratiklerinin zemin hazırlayıcılarından biri olmakla beraber, belirleyici olmayan III. Selim bürokrasisi bu değişimin ilk adımlarındandır.⁶⁰

Ahmet Güner Sayar'ın klasik iktisadın Saray'a ve Bab-ı Ali'ye intikalini konu alan çalışması yapıbozum sürecinin özgünlüğünü de vurgulamaktadır. Sayar'a göre teoride klasik iktisadın intikalinin araçları içinde, Rusya ve Japonya örneklerinde de görüldüğü üzere, Avrupa'ya gönderilen öğrenci ve bürokratlar bulunmaktadır. İntikal kanallarından biri de çeşitli görevler doğrultusunda gelen Avrupalı mutasavvıtlardır. Fakat geleneksel Osmanlı iktisadının araçları ve uygulamaları söz konusu olduğunda bu intikal kanallarına Sayar tarafından bir yenisi daha eklenmektedir. Sayar'a göre 1829 ve 1838'e kadar Avrupa'nın iktisat ilmiyle tanışan bürokrasi, klasik iktisadı fikri bir zemine yerleştirmekten uzaktır.⁶¹ Fakat II. Mahmut'un karşısına çıkan Mısır sorunu sonucunda Rus Çarlığı ile imzalanan Edirne Antlaşması “serbest ticaret”e dair önemli vurgular içermekteydi. Fakat gerek jeostratejik açıdan hayati bir

59 Gökhan Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s. 64. K.g. Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s. 86. Karşıt konumlarda yer alan bu iki iddia içersinde Atılğan'ın konumu daha rasyoneldir. Her ne kadar 19. yüzyıl içinde iktisata eğilen aydınlar bulunsu da Osmanlı modernleşmesinin genel bir tahlili yapıldığında bu sürecin kanun yapımı ve eğitim reformlarının belirgin üstünlüğü nezdinde şekillendirildiği görülmektedir.

60 Ahmed Güner Sayar, **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, 2.bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000, s. 169.

61 **A.e.**, s. 188-189.

konumda yer alan ve gerekse piyasa arayan İngiliz endüstrisi için Osmanlı coğrafyasının “el değmemiş oluşu” gibi koşullar sebebiyle sonrasında İngilizler ile Balta Limanı antlaşması imzalanmıştır. Saray açısından Mısır sorununun önceliğinde ötürü Lord Palmerstone’un “laissez-faire” taraftarı tutumu kabul edilemez olmamıştır. Bununla birlikte 1825-1830 yılları arasında diplomatik bir görevle Türkiye’de bulunan mutasavvıt Urquhart ve öncesinde Blacque’nin yayımlanan çalışmaları ve Saray’daki nüfuzları bu antlaşmanın fikri zemininde doğacak mutabakatı sağlamıştı.⁶² Gerek Palmerstone’un inhisarların kaldırılması talebi gerekse Mustafa Reşit’in müsaderenin ilgasını gerçekleştirdiği düşünüldüğünde geleneksel Osmanlı iktisadi davranışlar bütünüünün erime sürecinin belirgin ölçüde başladığı görülmektedir.

Klasik iktisadın Balta Limanı antlaşmasından bir yıl sonra fermanlanan Gülhane Hatt-ı Hümayunu’na olan yansımaları klasik iktisat ve Tanzimat aydını arasındaki ilişkinin netleştirilmesi açısından oldukça yararlıdır.⁶³ Belirtmek gerekir ki fermanın içeriği salt alt yapısal unsurlar çerçevesinde anlaşılamaz. Zira batılılaşma güdüsü Osmanlı eliti açısından iktisadi anlamda ortaya çıkmamıştır. Özellikle 18. Yüzyılda gerçekleşen askeri yenilgiler ve toprak kayıpları Osmanlı ve Avrupa arasındaki iktisadi düzlem farkının farklı şekilde görülmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda erken yenilik hareketlerinin ilk durağının ordu olması şaşırtıcı değildir. Hatta Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiği tarihte İmparatorluk henüz borçlanmış bile değildir.⁶⁴ Fakat yenilik hareketleri öncelik olarak askeri başlıklarda öne çıksa da ileri ki süreçte oluşturulan bürokrasi için “Batılılık” askeri başlık dışına yayılmış ve bir algı haline gelmiştir. Her ne kadar 19. yüzyıl modernleşmesi bir omurgadan yoksun ve oldukça kaotik bir zeminde yaşanmış olsa da klasik iktisat felsefesinin nüvelerini yenilik hareketlerinde ve dönemin figürlerinde rastlamak mümkündür. Bu figürlerden biri olarak Sadık Rıfat Paşa, Ferman’ın ilan edilmesinden yaklaşık bir buçuk yıl evvel

62 A.e., s.190.

63 Tevfik Çavdar, a.g.e., s.16., K.g. İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 25.bs, İstanbul, Alkım Yayınevi, Ocak 2006, s.96-97

64 Fakat bu vurgu Osmanlı iktisadi yapısının son derece güçlü olduğuna dair bir kanı oluşturmamalı. Dağılma süreci aynı zamanda hazine denkliği konusunda oldukça sıkıntılı bir konuma yol açsa da bu problem çoğu zaman vergilerin arttırılması yoluyla çözülecekti.

Vienna Büyükelçisidir. Sadık Rıfat Paşa bu görevi haricinde Fermanı ilan eden Mustafa Reşid Paşa'ya İmparatorlukta yapılması gereken idari reformlarla ilgili tekliflerini içeren mektuplar göndermiştir ki bu mektuplarda geliştirilen fikirler ile Ferman'ın prensipleri arasında belirli ölçüde paralellikler vardır.⁶⁵ Doğaldır ki Tanzimat Fermanı'nın özel mülkiyeti güvenceye alan prensipleri salt klasik iktisat ilkeleri doğrultusundan anlaşılamaz. Bunun dışında bu yöndeki prensipler aynı zamanda bürokrasi ve padişah arasında yaşanan mücadelenin bir yansımasıdır.⁶⁶ Fakat Sadık Rıfat Paşa'nın belirli ifadeleri vardır ki yaşanan bu mücadelenin teorik çerçevesinin klasik iktisat tarafından bezendiğini kanıtlar niteliktedir. Paşa'ya göre padişahın keyfi iktidarı nedeniyle doğan piyasadaki öngörülebilirlik yoksunluğu sonucunda tebaa servet birikiminden kaçınacak ve tebaanın duyduğu güvensizlik, büyük bir tehdit olarak devletin yaşam mücadelesini etkileyecekti. Halbukî Paşa'ya göre “her nerede halka, önceden öngörülemeyen hiçbir durumun hayatına, ziraatine ve ticarete müdahale etmeyeceği güvencesi verilmişse orada, devlet daha fazla gelişip serpilirdi.”⁶⁷ Akla Adam Smith'i getirecek bu ifadeler kuşkusuz bir bürokratin dilinde devletin gelişmesi idealiyle sonuçlanmaktadır.

Klasik iktisadın Osmanlı siyaseti içersindeki hükümlerliliği 19. Yüzyılın sonuna kadar kesintisiz sürece ve hatta II. Meşrutiyet'in özgürlükçü havasını da teneffüs edecekti. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki klasik iktisada yönelik eleştirilerin Düyun-u Umumiye ile doğduğu ve bu eleştirilerin 1908 sonrasında Alman yükselişi ile sistematik kazandığı görülmektedir.⁶⁸ İleriki süreçte ise Balkan Savaşları'ndan sonra bu eleştiriler birer iktidar pratiği olarak İttihatçılar tarafından uygulanmıştır.⁶⁹

65 Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 9.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 199-200. K.g. Ahmed Güner Sayar, **a.g.e.**, s. 244. Sayar'a göre Sadık Rıfat Paşa saf bir liberal olarak tanımlanamaz. Zira belki de “milli zengin” yaratma politikasını ilk önerenlerden biridir. Fakat erken dönem ıslahat hareketler içersinde iktisada fazlasıyla eğilen sayılı bürokratlardan biri olan Sadık Rıfat Paşa'nın normatif iktisat anlayışının yerini ideolojik haritada netleştirmek oldukça zordur. Bu zorluğu yaratan başlıca etkenlerden biri de bürokrasinin pragmatik sıfatı eşliğinde anlaşılabilir.

66 Tefvik Çavdar, **a.g.e.**, s. 87

67 Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, s. 203

68 Düyun-u Umimiye idaresinin yarattığı bir tepki olarak 1895 yılında İstanbul softalarına atfedilen bir ifade olarak Donald Quataert'in aktardığı üzere: “Neden Düyun İdaresi ve Reji (Tütün Rejisi) bizi mahvediyor. Tütünümüzü okkası 60 paradan alıp 30 kuruşa satıyor. Her devletin borcu vardır ama sadece bizde Düyun İdaresi var... Neden buraya her gün yüzlerce Avrupalı gelip bizim zararımıza

Klasik iktisadın asker-sivil zümre için yaşadığı mana yitiminin önemli bir nedeni 19.yüzyılın milliyetçilikler çağı olmasından ileri gelir.⁷⁰ Osmanlı iktisadında varolan etnik işbölümünün varlığı sermayenin büyük ölçekte gayrimüslim çevrelerin elinde bulunması gerçeğinde somutlaşmaktadır. Bu gerçek doğrultusunda aynı zamanda iktisadi bir işleve sahip olan ve coğrafyasındaki artı-değeri çekme gücü açısından bürokrasinin özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı iktisadında hâkimiyetinin aşıldığı görülür.⁷¹ Osmanlı iktisadının uluslararası kapitalizmin genişlemesi sonucunda periferileşmesi ve bu doğrultuda iki iktisadi düzlem arasında aracılık rolüne soyunan gayrimüslim sermayesi başat olarak Osmanlı bürokrasisine darbeler indirmektedirken aynı zamanda Müslüman tüccar ve küçük üreticiyi de karşısına almaktaydı. Bu doğrultuda klasik iktisadın serbest piyasa ilkesinin, sadece iktisadi katmanlar arasında bir eşitsizlik yaratmakla kalmadığı gibi sosyal ilişkilerin de milliyetçilikle boyandığı bir süreçte sermayeler arası mücadeleyi farklı bir tonda yansıttığı görülür. Osmanlı bürokrasisini iki kanada bölmüş olan klasik iktisat eleştirileri başlı başına üç olaydan etkilenmişti. Bu tür eleştirilerin doğmasına sebep olan olaylardan ilki kuşkusuz Düyun-u Umumiye idaresiydi.⁷² Osmanlı iktisadının periferileşme sürecini dolaysız bir şekilde gösteren bir simge olarak Düyun-u Umumiye'nin kuruluşu Osmanlı bürokrasisi içinde tepkilere neden olmuştur. Uluslararası sermayenin Osmanlı iktisadi artığını doğrudan çekmesine aracı olan bu örgütün, aynı zamanda iktisadi bir rolü olan bürokrasinin iktisadi artığına olumsuz manada etkide bulunması bürokrasi içinde revizyonist bir kanadın doğmasına yol açtı. Bu kanat sırasıyla Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki, Kemalciler gibi gruplarla devam ederken, Cumhuriyet ile birlikte Sol Kemalistler de bu gruba ekleneceklerdi.

servet yapmakta ? Sanki bizim işçilerimiz yokmuş gibi bayındırlık işleri için bize işçi göndermekteler.” Akt. Donald Quataert, **Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Çev. Sabri Tekay, Ankara, Yurt Yayınları, Şubat 1987.

69 Zafer Toprak, **Milli İktisat – Milli Burjuvazi**, İstanbul, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1995, s. 7.

70 A.e., s. 6

71 Stefanos Yerasimos, a.g.e., Cilt: 2, Ekim 1987, s. 316.

72 Keyder, a.g.e., s. 56

Doğal olarak bu tez Osmanlı bürokrasi içindeki bu ayrımı tek başına netleştirecek niteliğe sahip değildir. Çünkü bürokrasi ve gayrimüslim arasındaki ilişkiyi doğal bir tezat niteliğinde kabul ettiğimiz takdirde Osmanlı bürokrasisinin bütüncül bir şekilde zıt kutbuna karşı bir pozisyon alma halinde görmemiz gerekirdi. Halbuki Osmanlı bürokrasisi zıt kutbuna karşı bütüncül olmayan ve içinde farklı kanatları besleyen grupları barındırmakta idi. Bu heterojen yapının sebepleri araştırıldığı takdirde Osmanlı bürokrasisinin farklı sosyoekonomik katmanlardan oluştuğu görülmektedir. Kendini dönemler üzerinden gösteren bu farklılık Osmanlı bürokrasinin Tanzimat aydınları, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler olarak bölünmesi sonucunda oluşmuştu. Erken dönem bürokrasi ve 19. Yüzyılın ikinci yarısında gelişen bürokrasi arasındaki sosyal statü farklılığı salt dönemsel ayrılıkla kalmayacak kendini kalemiye, harbiye ve tıbbiye içerisinde de hissettirecekti. Şöyle ki özellikle harbiyeli ve tıbbiyeli olanlar sosyal statü olarak alt sınıftan gelmekteydiler. Buna karşılık kalemiye ise zadelere oluşturmaktaydı. Bürokrasi içindeki bu yapı bir İngiliz'in de dikkatini çekmiş ve askeri cerrah mektebi ile ilgili olarak şunları söylemişti: "hepsi... çok fakir sınıflardan alınır: Bana, buradaki Türkler'in hepsinin kayıkçı, at bakıcısı, küçük tüccar, pazar hamalıve benzeri alt tabakadan kişilerin oğulları oldukları ve yüksek veya orta sınıfa mensup hiçbir Türk'ün oğlunu bu Mekteb'e göndermediği söylendi."⁷³

İktisadi statü olarak görülen farklılık dışında yöneten ve yönetilen olarak idealize edilen siyasi yapıda da değişimler olmuştur. Zira bilinçleri tartışmaya açık olsa dahi 20 yüzyılın başlarında politik toplumu ele geçiren bürokrasi somut olarak taşraya aittir. Bu nedenden ötürüdür ki Mardin'e göre gerek harbiye gerekse tıbbiye öğrencileri hem Abdülhamit'e hem de erken bürokrasiye karşı yabancılaşıyordu: "Memleketin ücra köşelerinden gelen gençlerin değerleri Saray değerlerinden bir hayli farklıydı. İbrahim Temo'ya göre mektepte öğrenciler "taşralı" ve "İstanbullu" şeklinde küçük meydan muharebelerine sebebiyet veriyordu. Bu arbedelerde taşralı grubun liderleri daha sonra İttihat Terakki Cemiyeti'ni kuracak olanlardı."⁷⁴ Bu doğrultuda gerek İttihatçıların gerekse Kemalist kadronun İstanbul fobisi yeterince anlaşılmaktadır. Buna karşılık bu fobinin giderilemez olduğu da söylenemez. Zira İttihatçıların ve Kemalcilerin İstanbul'a

73 Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s.148

74 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, 16.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 72-73.

karşı tutumu iktidar süreçlerinde değişecektir. İleri ki başlıklarda üstünde durulacak olsa da Erken Cumhuriyet dönemi süresince ve sonrasında bürokrasi içinde meydana gelecek ve yüzeysel olarak “Sol Kemalist” olarak nitelenecek aydın kanadını doğuracak olan da Kemalist kadro ve İstanbul arasındaki ilişkidir.

Taşralı olan bu grup Osmanlı bürokrasisinin geleneksel niteliği olan toplumsal tabandan yoksunluğuna karşı da bir alternatif olacaktı. Çünkü öncesinde de belirttiğimiz üzere bürokrasi haricinde periferileşme sürecinden rahatsız olan kesim Müslüman tüccar ve küçük çaplı üreticilerdi.⁷⁵ Bu doğrultuda gayrimüslimlere ve klasik iktisada karşı olan tepkiler sonucunda bürokrasi ile bu gruplar arasında doğacak bloğun zeminine dair ilk tohumlar bu dönemde atıldı.⁷⁶ Kapitalist toplumsal formasyon içinde bürokrasinin yaratılma sürecine iş gücü sağlayan tabakanın küçük burjuva olduğu gerçeği de ele alındığında bürokrasi içindeki bu tip muhaliflerin küçük burjuvaziyi temsil etmesi şaşırtıcı değildir. Her ne kadar Osmanlı nüfuzu için ne kapitalist toplumsal formasyon ne de demokratik siyasi bir zeminden bahsedemesek de bu minvalde gelişen görüngüleri de es geçmemek gerekir.⁷⁷

İlerde üzerinde daha fazla durulacak olmasına rağmen belirtmem gerekir ki bürokrasi içi bu bölünme erken Cumhuriyet içersinde bu sefer farklı adlandırılmalar ışığında devam edecektir. Bürokrat zümrede burjuvazinin sıfatı doğrultusunda 19. Yüzyılın sonunda ve hemen başında doğacak olan gruplaşmalar, erken Cumhuriyet döneminde sermayenin hangi adreste birikmesi gerektiğine dair oluşan saflaşmalarla

⁷⁵ Bu ortak rahatsızlığa rağmen muhalif bürokrasi kanadı olarak farklılıkları olsa da Tanzimat bürokrasisi karşısında tek bir kümeye yığdığımız Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve hatta Balkan Savaşları’na kadar İttihat ve Terakki, Müslüman tüccar ve küçük çaplı üreticiyi olası bir iktidar bloku unsuru olarak algılamıyordu. Bkz: Suavi Aydın, “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, **Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinçil, 8.bs., İstanbul, İletişim Yayınları

⁷⁶ Keyder, **a.g.e.**, s. 81. Bu tohum bizatihi Türk milliyetçiliğinin kendisi idi. Bürokrasi, erken 19. yüzyılda “vatan”ın kurtuluş çaresini meşruti monarşide görüyordu ki bu çare varlığını bürokrasi ve saray arasındaki karşıtlığa borçluydu. Bu karşıtlıktan ötürü bürokrasi asıl olarak siyasi liberal söylemi benimsemiş ve peşi sıra gelen iktisadi liberal uygulamaları hayata geçirmiştir. Fakat İttihatçıların iktidar olmasıyla birlikte karşılaştıkları süreç -ayrılıkçı milliyetçilikler- onların siyasi liberal söylemi terk etmelerine ve toplumsal destek arayışlarında Türk milliyetçiliğine sığınmalarına neden oldu ki bu konum değişikliği iktisadi liberalizmi de çözecek ve Listçi ekonomiyi meşru kılacaktır.

⁷⁷ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 315.

örtüşmektedir. İmparatorluk coğrafyasında milliyetçilik akımı dahilinde kendini gösteren uluslararası kapitalizmin aşırılıkları, ulus devlet içersinde millet sorununun halledilmesinden ötürü netleşecek ve “gelişme”ye engel olanın burjuvazinin sıfatının değil; bizzat kendisi olduğuna inanan bürokrat-aydın bir tabaka doğuracaktır. Dolayısıyla “Sol Kemalistler”e yakıştırılan jöntürk⁷⁸ ve geleneksel aydın⁷⁹ sıfatlarının bu tarihsel perspektifte geçerli olduğu kabul edilebilir.

Kaldığımız yere dönecek olursak, başlangıçta İttihat ve Terakki’nin Manastır’da doğması ve gayrimüslimler tarafından desteklenmesi bu tez içinde bir çelişkiye izin vermiş görünse dahi Selanik sermayesi ve İstanbul sermayesi arasındaki karşıtlık ile birlikte anayasal monarşi isteği bu tür farklı çıkarları aynı potaya sokacak güçteydi. İstanbul ve Selanik sermaye çevreleri arasındaki mücadeleyi netleştirmek için kuşkusuz 31 Mart ayaklanması ampirik veriler sağlıyor. Selanik sermayesi padişah otoritesinin karşısında olan İttihat Terakki’yi desteklerken, 31 Mart ayaklanması sırasında İstanbul’da gayrimüslimlerin camlarının dahi kırılmaması bu mücadeleyi yansıtabilecek önemli verilerden biridir.⁸⁰

Tanzimat bürokrasine muhalif olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki grupları ile padişah arasındaki karşıtlık, anayasal monarşinin ve siyasi liberalizmin bu gruplar tarafından benimsenmesine yol açacaktı. Çünkü bürokrat elitin mücadelesini verdiği amaçlar, iktisattan ziyade siyasi odaklıydı. Bu odak ise padişahın yetkilerini kısıtlayacak bir parlamento isteği ile dolduruluyordu. Diğer bir deyişle, Balkan Savaşları’na kadar iktisadi liberalizmin bu muhalif bürokrat gruplar tarafından benimsenmesinin temel sebebi bu grupların siyasi arzularının fikri zeminlerindeki belirleyiciliğinden kaynaklanmaktaydı. Her ne kadar önceki sayfalarda iktisadi liberalizme karşı doğan muhalefeti Düyun-u Umimiye ile başlatsak da 1881 yılında da parlamento isteğini meşru kılan siyasi liberalizmin

78 Hikmet Özdemir, **Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk’ün Ardından**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s.43.

79 Gökhan Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s. 26.

80 Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 19

etkisinden ötürü bu tepkinin biçimsiz olduğu ileri sürülebilir. Gerek Yeni Osmanlılar'ın gerekse Jön Türkler'in fikri zeminleri iktisadi arzuları egemen kılacak konumda değildir. Hatta İttihat ve Terakki dahi Balkan Savaşları'na kadar siyasi çabalara daha çok boğulmuştur. Bu anlamda parlamento talebinin etrafında şekillenen blok, muhalif bürokrat kanat ve gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. İttihat ve Terakki bloğun diğer unsuru olan gayrimüslimleri iktisadi anlamda liberalizmle bloğa eklemleyebilirdi. Fakat Balkan Savaşları ile birlikte bu gereklilik ortadan kalkınca İttihat ve Terakki, "ittihad-ı anasır"⁸¹ dan (unsurların birliği), Türk milliyetçiliğine doğru keskin bir pragmatik politik değişimi yaşayacaktı.⁸²

Klasik iktisada yönelik eleştirileri arttıran ve en önemlisi sistematize eden ikinci etmen yükselen Alman kapitalizmi idi. Batı Avrupa'nın toplumsal formasyonlarına benzemeyen yapısından ötürü modern gelişme teorisi, modernleşmeyi Osmanlı için son derece sancılı kılmıştı. Bununla birlikte 19. Yüzyılın sonunda gelişen Prusya tipi kalkınma Osmanlı elitleri için kuşkusuz bir alternatif yaratmıştı. Gerek modern gelişme teorisi kapsamında ilerleyen Tanzimat aydınlanmasının sonuçsuz kalması gerekse Alman toplumsal formasyonu ile Osmanlı toplumunun benzerlikler göstermesi bu ikinci etmeni güçlü kılmıştı. Şöyle ki Marx'ın hantal ve korkak olarak nitelediği Alman burjuvazisi devrimin motoru olmamış, bu misyonu üstlenecek olan bizzat devletin kendisi olmuştu. Dolayısıyla belirgin sosyal aktörlerden yoksun Osmanlı toplumsal yapısı düşünüldüğünde Prusya tipi kalkınma kuşkusuz örtüşmekteydi. Bu benzerliğin uygulama aşamasına geçmesine neden olan üçüncü etmen de Balkan Savaşları olacaktı. Çünkü Balkan Savaşları da tıpkı Düyun-u Umimiye idaresi gibi travmatik bir simge özelliğini taşıyordu. Bu savaşla beraber Balkanlar'daki gayrimüslimler, Selanik sermayesi ve İttihatçıların oluşturduğu

⁸¹ Fransız Devrimi'nin yarattığı ideoloji bhranı içinde milliyetçilik toplumsal tabanda karşılığını bulmuş en etkin araçtı. Kuşkusuz bir imparatorluk için düşünüldüğünde bölücü bir bakteri gibi görülse de Osmanlı Sarayı bu ideolojinin intikali sırasında onu kontrol etmeye yönelik başlıklar yaratmıştır. Bunlardan biri İslamcılık olmakla birlikte bürokrasi tarafından üzerinde durulan Osmanlıcılık olmuştur. Oldukça farklı kültürel dokular üzerinde bir üst kimlik inşa çabası olan Osmanlıcılık, gayrimüslim unsurların ayrılıkçı arzularına karşılık, onlara birleştirici bir panzehir olarak "ittihad-ı anasır"ı sunuyordu. Bkz: Yelda Demirdağ, "Pan Ideologies in the Otoman Empire Against The West: From Pan-Ottomanism to Pan-Turkism", (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/677/8626.pdf>, 19 Mart 2012.

⁸² Suavi Aydın, **a.g.m.**, s.117

ittifakta doğan ideoloji bunalımı aynı zamanda klasik iktisat eleştirilerinin uygulamaya sokulmasını sağlayacaktı. Balkan Savaşları ile birlikte İttihatçı elit "gelişme" için salt burjuvayı güçlendirecek olan serbest piyasa ilkesinin yetmediğini tecrübe etmişti. Bu tecrübe ışığında İttihatçı algıda burjuvazinin varlığı kadar sıfatı da Balkan savaşları dolayısıyla önem kazanmıştı: milli. Dolayısıyla Listçi ekonominin iktidarın ekonomiye müdahale yetkisini meşrulaştırması, "milli burjuva" istemiyle örtüşmekteydi.⁸³ İktidarın piyasa içersinde milli olanı kayırma ve kollama işlevine sahip olması klasik iktisadın serbest piyasa ilkesiyle tamamen ters düşüyordu. Bu doğrultuda Osmanlı bürokrasisinin Tanzimatla gelişen algısında bir kırılma olduğu söylenebilir ve hatta asker-sivil zümre tepkimesinin kapitalizmin uluslararası manada yarattığı hiyerarşi ve ulusçuluk çağının etkileri bağlamında geliştiğini ifade etmek sıradışı değildir. Sonuç olarak milli mücadele döneminde kemalist asker sivil-zümre ile eşraf arasında doğan ittifakı yaratan, şartlar iken; bu kadronun sermaye ile olan bağlaşıklığı, şartların dışında aynı zamanda bu zümreye ait bir algıdan kaynaklanmaktadır.

Buraya kadar yüzeysel olarak akılda kalması gerekenler, 19.yüzyılın ikinci yarısında dahi Osmanlı siyasi yapısı içinde toplumsal katmanlaşmanın aktif olmadığı ve bundan ötürü modernleşme çabaları sonucunda doğan bürokrasinin yerel anlamda toplumsal baskıdan görece bağımsız; buna karşın Bağımlılık Okulunun bir önermesi ışığında küreselleşen iktisadi yapı içinde merkez ve çevre arasındaki iktisadi ilişkide faydalanan gayrimüslim sermayedar ve merkeze görece bağımlı olmasıydı. Bunun dışında göz ardı edilmemesi gereken bir başka gerçek ise sosyoekonomik açıdan bürokrasinin homojen bir yapıda seyretmeyen yapısıdır. Tanzimat aydınlanmacılarına tepkisel olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar ve sonrasında peşi sıra gelen Jön Türk, İttihat ve Terakki'nin oluşturduğu çekirdek, milli mücadele sonrasında Kemalist kadro ile Cumhuriyet dönemine yansiyacaktı. Bu süreklilik Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle sonlanmayacak ve çalışmanın esas meselesi olan "Sol Kemalistlerin" doğuşuna tanıklık edecekti.

83 Zafer Toprak, **a.g.e.**, s.67

19. yüzyılda keskinleşen kolonizasyon süreci tek tip bir yöntem izlememiştir. Kolonileştirilen toplumların dışında siyasi açıdan görece bağımsız fakat iktisadi açıdan bağımlı yapılar, Osmanlı imparatorluğu söz konusu olduğunda da geçerli idi.⁸⁴ Bu sürecin sembolik göstergesi olarak Düyun-u Umumiye'nin kuruluşunun Osmanlı bürokrasisi içinde ne gibi tepkimeler doğurduğunu ve büyümekte olan gayrimüslim sermayeden bahsetmiştik.

Literatürde milli mücadelenin iddia edilen anti-emperyalist niteliğinin sürekli bir şekilde eleştiri altında kalmasının sebebi Cumhuriyet sonrasında varolan ya da kurulan iktisadi yapının değişmediği ya da değiştirilmediği gerçeğidir. Merkez ve çevre arasındaki iletişimi sağlayan gayrimüslim teb'anın Cumhuriyet sonrası elemine edildiği gerçeği dışında bir başka gerçek de vardır ki bu iletişimi sağlayan mevcut kanalların Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında da devam ettiğidir. Bu algı ışığında milli mücadelenin merkez sermayeye karşıt bir duruşundan ziyade; onun aracı pozisyonunda olan gayrimüslim teb'a ve bu teb'ayı sahiplenilen Yunanistan ve Ermenistan'a karşı muhalif duruşundan bahsedilebilir. Zira Cumhuriyet iktisadi millileştirmekten öte bu kanalları millileştirmek gayreti ışığında ortaya çıkmıştır.⁸⁵ Milli Mücadele'nin anti-emperyalist sıfatına yöneltilen bu eleştiri karşısında karşıt bir pozisyonda bulunan başka bir yorum daha vardır: Boratav'a göre - Sol Kemalist tarih okumaları da bu yöndedir- milli mücadele antiemperyalist duyguya sahip olmak ile birlikte sonrasında kurulan Cumhuriyet'in emperyalizmi algılayış şekli 19. yüzyıldan kalmadır. Osmanlı tecrübesinin öğrettikleri doğrultusunda Mustafa Kemal'in söylevlerinin birçok kez iktisadi hürriyet kavramını içerdiği görülmektedir. Fakat bu kavramın Ankara iktidarı için karşılığı Düyun-u Umumiye'nin varolmaması ve milli zenginlerin türemeye başlamasıdır. Dolayısıyla yabancı sermayenin 20. yüzyıla gelindiğinde izlediği yeni sömürgecilik metotları bu algı karşısında görünmez bir niteliğe sahiptir.⁸⁶ Diğer yandan Lozan Antlaşması'nın iktisadi açıdan getirdiği

84 Diğer bir örnek de Çin'dir. Nitekim Osmanlılar'ın İngilizler ile Balta Limanı Antlaşmasını imzaladığı dönemde, Çin de İngiltere arasındaki ilişkileri de imzalanan Nanking Antlaşma metni belirleyecektir ve bu iki antlaşma metni benzer özellikler göstermektedir. Bkz: Çağlar Keyder, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 642.

85 Bkz: Fikret Başkaya, **Paradigmanın İflası**, 12.bs., Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2007.

86 Boratav, **a.g.e.**, s.100

bağlayıcılıklar ve Cumhuriyet'in kalkınma ideali doğrultusunda duyduğu sermaye ihtiyacı ile birlikte iktisadi hürriyet tanımının eskimişliği göz önüne alındığında milli mücadele ve Cumhuriyet'in anti-emperyalist duygusundan bahsetmekle birlikte fikri tabanının gelişkin olmadığı görülmektedir.

Bu iki yorumun birleştiği nokta Cumhuriyet sonrasında varolan iktisadi düzenin eleştirisi olmakla birlikte ayrıldığı noktalar ise oluşturulan iktisadi düzenin Kemalist asker-sivil zümrenin varoluşsal sonucu olarak yaklaşan Marksist yoruma karşılık bunu bir hata daha da önemlisi bir yetisizlik olarak kabul eden sol Kemalist tarih okumasıdır. İktisadi düzen eleştirisi dışında Kemalist bürokrasinin burjuvalaştığı gerçeği de her iki bakış açısı tarafından kabul edilmektedir.

Sermayenin sıfatının milli olduğu sürece herhangi bir rahatsızlık hissetmeyen Ankara iktidarı, içinde bulunduğu ekonomi politikaları sonucunda burjuvaya evrilmiştir. Akademik literatüre bakıldığında özellikle Yöncüler ve Kadrocular ile ilgili yapılan birçok çalışmada bu siyasi grupların "Jöntürk" olarak nitelendiğiyle karşılaşılır. Bu yakıştırmanın yapılmasının en büyük nedeni ise Yöncü ve Kadrocu unsurların sınıflarüstü duruşlarından ileri gelmektedir. Bu doğrultuda bu tip aydınların - geleneksel aydın- içinde bulunduğu toplumsal formasyonda herhangi bir sınıfın sözcülüğünü veyahut herhangi bir sınıfa özgün sorunu üstlenmekten ziyade "vatan", "ulus", "devlet" olgularını bütüncül bir şekilde içselleştirerek ulusu "kalkındırma" ve "kurtarma" gibi fiillerin öznesi sorumluluğunu yüklediği görülmektedir. Geleneksel aydının bu refleksinden ötürü Yöncülere ve Kadroculara yapılan Jöntürk yakıştırması bu doğrultuda yanlış sayılmaz. Fakat benzetilen bu iki grubun sanıldığından daha fazla ortaklığa sahip olduğunu düşünüyorum. Daha öncede belirttiğim gibi Osmanlı bürokrasisi içersindeki sosyoekonomik nedenlerden ötürü doğan kırılma sonucunda gelişen Yeni Osmanlı ve Jön Türk figürleri, Cumhuriyetin ekonomi politikalarından ötürü bürokrasinin bütüncül olmayan burjuvalaşması sebebiyle revizyon yaşayacaktı. Kemalciler bir bir burjuvalaşıırken sosyoekonomik açıdan onlara nazaran daha düşük bir seviyede yer alan bürokrasi bu anlamda da 20. Yüzyılın "Jöntürk" konumuna yerleşeceklerdi. Fakat bu benzetmeyi fikriyat zemini üzerinden aramak oldukça yanlış olur. Zira gerek dönem gerekse toplumsal formasyondaki belirgin değişiklikler

geleneksel aydının ideolojisi üzerinde derin etkilerde bulunacaktı. “Vatan” nasıl kurtulur?” sorusu üzerinde gelişen modernleşme hareketleri 19. yüzyılın sonunda ve 20.yüzyılın başında sermaye sahibi gayrimüslimleri elemine ederek cevabını bulacaktı. Oysa ki Cumhuriyet’in 1929 ekonomik buhranına rastlamasıyla ilk olarak Kadro Dergisi etrafında toplanan ve Kadrocular olarak adlandırılan grup “Vatan” nasıl kalkınır?” sorusuna cevap ararken karşısındaki sermayedar çevrenin kimliği aynıydı: Türk. Diğer bir deyişle sorunu yaratan bu kez Pañçordef’ler Yorgo’lar değil; bizzat Celal’ler ve Yunus’lar olarak görölmekteydi. Bu sorunun üzerine oturduğu çetrefil öncesinde olduğu gibi milliyetçilik değil; bizzat hususi teşebbüsün kendisiydi. Dolayısıyla Kemalizmin kimilerine göre “sol” salınımı; kimilerine göre “ekonomist” yorumu böyle doğmuş olacaktı.

3.1. Bürokraside Burjuvalaşma Eğilimi ve Siyasal Sonuçları

Cumhuriyet sonrasında izlenen “milli zengin” yaratma teşebbüsleri, Kemalist asker-sivil zümreyi de teğet geçmeyecekti. Cumhuriyet’in hemen sonrasında kapitalizmin coğrafyanın derinliklerine kadar temerküz etmediğinin en önemli kanıtlarından biri de siyaset ve ekonomi arasındaki ayrımın henüz keskinleşmemiş olduğunu gösteren olaylardı. Ankara, Türkiye sınırları içinde yapılmak istenen yatırım için icazet alınması gereken yerdı. Bu doğrultuda herhangi bir yatırımcının Meclis’te tanıdığının bulunması kendi sermayesinden ve girişim fikrinden nerdeyse daha değerli hale gelmişti.⁸⁷ Her ne kadar erken Cumhuriyet’in ekonomi politikaları 1929 krizine kadar liberal ve sonrasında devletçi olarak tahlil edilse de bu tanının oldukça yüzeysel olduğu Boratav tarafından da kabul edilmiştir.⁸⁸ Liberal ideolojinin dayandığı ideal, iktisat düzeninin devlet müdahalesinden zorunlu yatırım haricinde yoksun olması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu doğrultuda 1923-29 döneminin liberal olarak nitelenmesi ancak devletin, özel teşebbüsün önünü açacak

87 Keyder, a.g.e., s. 136

88 Bu döneme yapılan liberal sıfatlandırmasının başka bir eleştirisi de Ayşe Trak tarafından yapılmaktadır. Ayşe Trak, “Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 4.cilt, t.y., s.1086.

uygulamalara imza atmış olmasından ileri gelir; müdahalede bulunmayışından değil.

89

Bu uygulamalar içersinde bürokrasi salt sermaye kesimleri ile yakınlaşmadı bizzat bu kesimin içersinde de yer aldı. Bürokrasinin bu evrimini tarihsel süreçte en iyi yansıtacak olan kuşkusuz İş Bankası'nın varlığıdır. Bu konuda yapılmış çalışmaların sıklığından ötürü özgün bir yorumda bulunmak neredeyse imkânsızdır. Fakat bu çalışmaların sağlamış olduğu veriler üzerinden ilerlemek oldukça yararlı olacaktır.

Falih Rıfki, İş Bankası'nı bir tür politikacılar bankası olarak görmektedir ve kendi yorumuyla İş Bankası'nı şöyle tarif etmektedir: “Milli Mücadele günlerinin asker, idareci, yahut siyasetçi elemanları arasında türeyen bazı insanların yeni devrin iktisadi işlerini ve imkanlarını, az çok maskeli şekillerde, fakat daima devletin nüfuzuna dayanarak, kendi menfaatlerine kullanmak çabaları olmuştur.”⁹⁰ Boratav’a göre ise İş Bankası “ Kuruluşunu izleyen yıllarda, yerli ve yabancı sermaye ile siyasi iktidar arasındaki bütünleşme süreci üzerinde fevkalade aktif bir rol oynadı. İş Bankası ile ilişkili politikacılar sermaye çevreleriyle devlet arasında önemli bir halka görüntüsü taşıdılar.” Bürokrasinin bu evrimini Timur şöyle anlatıyordu: “Küçük burjuva kökenli iktidar, memlekette istikrarı sağlamak ve kapitalizmi geliştirmek için tarım ve ticarete egemen sınıflarla işbirliği yapmak zorunda idi. Ancak bu sınıflar, iktidarı tek başlarına ele geçirecek derecede güçlü olmadıkları için, iktidar temsilcileri arasında da burjuvalaşma eğilimleri başlamıştı. Milli Mücadeleyi yürüten öncü kadroyu teşkil eden asker-sivil devrimcilerden bir çoğu daha sonraki dönemde, ithalat-ihracat, bankacılık gibi iş sahaları ile uğraşmaya başladılar. Siyasi iktidar da bu yönde yararlanılan çok etkili bir araçtı. Hintli Müslümanların Milli Mücadeleyi desteklemek için yolladıkları parayla kurulan İş Bankası kurucuları arasında bile politikacılar ve milletvekilleri önemli bir yer işgal ediyordu.”⁹¹ Bu gelişmenin başka bir kabulü de Kongar için geçerlidir. Hatta Kongar alıntılıdığı matematiksel bir veriyle bürokrasinin evrimini netleştirmektedir. 1960 yılında yapılan bir araştırmaya

89 Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, s. 29.

⁹⁰ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, İstanbul, Pozitif Yayınları, t.y., s. 526

⁹¹ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 6.bs., Ankara, İmge Kitabevi, Kasım 2008, s. 99

göre, mevzu bahis dönemde var olan sanayicilerin babalarının %34'ü tüccar, %17'si ise bürokrasidir.⁹² Sanayici kadroların, bürokratlar ve tüccarlar tarafından parsellendiği süreçte bürokrasi ile sermayedar kesim arasındaki bütünleşme salt İş Bankası ve çevresinde kalmayacak belirli ticaret alanlarının devlet eliyle tekelleştirildikten sonra hususi teşebbüse tahsis edilmesi (inhisar) genel bir uygulama haline gelecekti. Ökçün'ün araştırmasında da bu evrime dair birçok örneğe rastlanmaktadır. 1920-1930 döneminde yabancı sermaye ile ortaklık yapan Türk Anonim Şirketlerinde kurucu, hissedar ve yönetim kurulu üyesi olarak görev yapan isimler arasında oldukça bilinenler vardı: Celal Bayar, Yunus Nadi, Kılıç Ali ve hatta daha sonrasında devletçi politikaların C.H.P. içersindeki savunucusu haline gelecek olan İnönü.⁹³

“Milli zengin”ler yaratmak arzusundaki bu politikalar 1930’ların başlarında yaşanacak olan hegemonya bunalımının habercisi olacaktı. Zira gerek köylü gerek esnaf gerek işçileri tatmin etmeyen bu politikalar bürokrasi içinde dahi sınırlı da olsa bir tepki yaratacaktı. İktisadi eşitsizliklerin politik arenaya olan izdüşümü ise batılılaşma ve gericilik zıtlığı üzerinden ortaya çıkacaktı. Bu yönde bir hegemonya bunalımının ortaya çıkmasını sağlayan unsurlar arasında pek tabi 1929 bunalımı da vardı. Zira Türk siyasetine etkisi açısından bunalım sözde liberal politikaların eleştirisinin önünü açmaktaydı.⁹⁴ Bu iktisadi etkilerin siyasi sonuçlarının görülmesini sağlayacak olan belli başlı iki olaya rastlanmaktadır. Bunlardan bir tanesi Serbest Fırka’nın kurulması ve sonrasında kısa bir sürede toplumdan aldığı büyük destektir. Zira bu destek CHP kurmaylarının dönem sorgulaması yapmaları için ikaz niteliğindedir. Diğer bir siyasal sonuç olarak rastlanılan ise M. Kemal’in Anadolu gezisidir. Zira bu gezi esnasında M. Kemal’in halktan aldığı tepkinin büyük ölçekte dilekçe ve şikâyet içermesi özeleştiriyeye gidilmesiyle sonuçlanmış ve M. Kemal

⁹² Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, 2. bs, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978, s.446-447.

⁹³ Mustafa Türkeş, A Patriotic Leftist Development-Strategy Proposal In Turkey In The 1930s: The Case Of The Kadro (Cadre) Movement, **International Journal of Middle East Studies**, sayı:33, 2001,s. 93.

⁹⁴ Bu anlamda 1929 Krizi ile Düyun-u Umumiye’nin kuruluşunun yarattığı tepkiler benzeştirilebilir. Nitekim her iki olay da bürokrasi içersinde muhalif kanatların oluşmasına ve tepkilerini belirtmesine uygun zemin yaratmıştır.

Umumi Katibi'ne Şu sözleri söylemiştir: “Bunalıyorum ocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde, mütemadiyen dert, Őıkâyet dinliyoruz. Her taraf, derin bir yokluk, maddi manevi periŐanlık içinde. Ferahlatıcı pek az Şeye rastlıyoruz.” Fakat bu özeleŐtirinin siyasi ilkeler kapsamında derin bir deĐiŐikliĐe gidildiğinin göstergesi olarak algılamak oldukça yanlış olur. Her ne kadar devletçilik ilkesinin 1931 yılında anayasa kapsamına alınması birçokları tarafından böyle kabul edilmiş olsa da asker-sivil zümrenin daha sonrada üzerinde durulacak olan küçük burjuva kimliğinin yaratmış olduğu genel refleks pragmatikti. Zira hususi teşebbüsün yanında görüŐleriyle tanınan Celal Bayar'ın bu süreçte Mustafa Kemal tarafından İktisat Vekilliği'ne getirilmesi ve bazı meselelerde Mustafa Kemal'in İŞ Bankası tarafında yer alması, ekonomide devletçilik ilkesine olan yakın duruŐuyla betimlenen BaŐbakan İsmet İnönü'ye karşı bir balans ayarıdır.

3.2. Transformizm

Tarihsel sürecin sadece olanlar ve bitenler olarak ifade edilmesi öğretici olmasının dışında eğitici değildir. Herhangi bir bilginin sahibine sunacağı ve aynı zamanda sahibine içinde bulunduğu Şartları dahi yorumlamasına fırsat veren Şey tarihsel bir olgunun salt varoluŐuyla açıklanamaz. Bu kapsamda bilgiyi daha değerli kılan ve atıl bırakmayacak olan araç ise kuşkusuz “kavram”lar olacaktır. Zira kavramlar tarihteki oluşların sürekliliğini ve geleneksel bir hal almış reflekslerin çerçevesini netleŐtirmemizi sağlamaktadır.

Bu doğrultuda Milli Mücadele'yi veren asker-sivil zümrenin 1923 sonrası geçirdiği evrimin varlığını bilmek, evrimin yaratmış olduğu reflekslerin sürekliliğini algılamamız açısından yeterli değildir. Her ne kadar her toplumsal formasyonun özgünlüklerinin gözden kaçırılmaması gerektiğinin altı çizilmesi gerekse de Gramsci'nin “iktidar bloğu” kavramının yaratılış sürecinde yardımcı bir diğer unsur olan “transformizm” kavramının Cumhuriyet ve hatta geç dönem Osmanlı modernleŐmesine dair yapılan tarih okumalarında çok faydalı olacağını düşünüyorum. Kuşkusuz bu kavramın manasını aıkladırken Gramsci'nin “iktidar

bloğu” ve “hegemonya” kavramlarını tekrar etmemiz gerekecek. Kuşkusuz Marksist çevrelerde “hegemonya” kapsamında geçen tartışmalar tek düze bir hegemonya tarifini zorlaştıracaktır. Özellikle 20. Yüzyılda Frankfurt Okulu ve Postmarksizm’in hegemonya yorumları, Ortodoks Marksizmi’nden büyük ölçüde sapmıştır. Fakat burada yapılmasına çalışılacak olan şey bir yorumdan ziyade bir tanımlamadır. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümü egemen sınıfın iktidarının siyasi boyutu ve iktisadi boyutu arasında geçen belirleyicilik mücadelesini teğet geçecektir.

Herhangi bir toplumsal formasyonda herhangi bir sınıfın egemenliği çift yansımayaya sahiptir. Söz konusu olan kapitalist toplumsal formasyon içinde ise sermaye egemenliğinin iktisadi düzlemi ve siyasi düzlemi şekillendirdiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, Marx, bu iki düzlemi alt yapı ve üst yapı kavramlarıyla ayıştırmıştır. Alt yapıda meta üretimi ve bölüşümüyle sonlanan sermaye-emek diyalektiği, salt meta üretmekle kalmamakla üst yapı olarak tariflenen toplumsal ilişkileri de yeniden üretmekte ve kurgulamaktadır ki bu işlem de egemenliğin siyasi boyuttaki yansımasıdır.⁹⁵

Siyasi toplum içinde herhangi bir tabaka veya sınıf tek başına hegemonya oluşturmak için gereken bütüncül bir toplumsal destekten yoksundur.⁹⁶ Zira üretim araçlarının iktisadi toplumdaki eşitsiz dağılımı bu desteğin tek başına oluşmasını önlemektedir. Dolayısıyla gerek egemen sınıfın varlığının gerekse onun iktidarının meşruluğunu sağlayacak tek araç bu sınıfın üretim araçları söz konusu olduğunda geçerli olan üstün mülkiyeti değildir. Kapitalist bir toplumsal formasyonda sadece üretim araçlarının mülkiyeti söz konusu olduğunda üst sınıf olarak nitelenen burjuvazinin egemen olması için ast sınıfların bağlaşıklık haline getirilmesi gerekir. Bu doğrultuda homojen bir iktidar bütününden ziyade; iktidar bloğu kavramının daha açıklayıcı olduğu kabul edilmektedir. Fakat iktidar bloğu salt siyasi otoritelerin oydaşması olarak anlaşıldığında, ortaya çıkan sonuç, oluşan her iktidar bloğunun demokratik bir sığata sahip olduğu gibi yanlış bir algıya yol açabilir. Fakat iktidar bloğu kavramı her

95 Karl Marx, **Kapital-I**, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1986, s. 594.

96 Nicos Poulantzas, **Faşizm ve Diktatörlük**, Çev. Ahmet İnsel, Haz. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.87.

ne kadar sınıflararası bir ittifakı anlamamızı sağlıyorsa da bu blok içindeki egemen sınıfın sınıflararası çelişkilere rağmen belirleyiciliğinden de bahsedebiliriz.⁹⁷

İktidar bloğundan bağımsız olarak kapitalist toplumsal formasyon içerisinde üst sınıf doğal olarak burjuvaziyi işaret etmektedir. Dolayısıyla toplumsal formasyon yüzeysel olarak burjuva ve diğerleri olarak algılanır ki “diğerleri” de ast olarak nitelenmektedir. Bu kapsamda üst ve iktidar bloğu içerisindeki egemen bir sınıf ileri bir dünya görüşüne ve “felsefe” ye sahiptir.⁹⁸ Zira “felsefe”nin varlığı bu sınıfın hegemonya oluşturması için gereken toplumsal desteği sağlamasına yetmez. Diğer bir deyişle üst sınıfın “felsefe”sinin basitleştirilmesi, onun düşünce kodlarına sıkıştırılarak toplumun diğer kesimlerine sunulması gerekmektedir.⁹⁹ Nitekim ast sınıfın bağlaşıklık sıfatını aldığı bu süreçte iktidar felsefesini ortak duyusu olarak kabul eden sınıf ve onun aydınları iktidar bloğunun oluşmasını sağlayacak başlıca ihtiyaç haline gelir.¹⁰⁰

Üstün egemen, astın ise bağlaşıklık olması sürecinde şüphesiz “aydın”ın işlevi önemli bir rol oynar. Ait olduğu sınıfı türdeşleştirmenin de ötesinde egemen sınıfın ideolojisinin ortak duyuya olan dönüşümü sırasındaki misyonları iktidar bloğu söz konusu olduğunda oldukça belirleyicidir. Bağlaşıklık sınıf olması muhtemel diğerleri olarak işçi ve küçük burjuvazinin aydınlarının üst olan burjuvazinin ideolojisine karşı tutumları ve bunun dışında burjuvazinin egemen sınıf olma sürecinde ideolojisinin oluşturulması açısından burjuva aydınlarının toplumsal formasyona ait birikimleri hegemonyanın şekline etkide bulunan başlıca etmenler arasında yer alırlar.

Bağlaşıklık sınıfları ve aydınlarının salt egemenin aracında rol alan ondan bağımsız bir şekilde tepki gösteremeyen bir unsur olarak ele almak kuşkusuz yanlış olacaktır. Zira egemen sınıfın felsefesinin bağlaşıklık grubun bilinç eleğinden geçemeyecek ölçüde

97 A.e., s. 88

98 Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri**, Çev. Adnan Cemgil, 5.bs., İstanbul, Belge Yayınları, 2007, s. 69.

99 Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, Çev. Ahmet Kardam, Doğan Şahiner, İstanbul, Birikim Yayınları, 1992, s. 86.

100 Hugues Portelli, **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Savaş Yayınları, 1982, s. 76.

büyük parçaları olan çıkarlarının iktidar süreçlerinde doğması muhtemeldir. Bu kapsamda gerek egemen gerekse bağlaşıklık sınıfın izleyeceği ikişer politik yöntem vardır. Bağlaşıklık grup eşitsiz de olsa siyasi bir mücadeleye izin veren bir zemine sahip olduğu takdirde egemen sınıfla oydaşma yolunu tutabilir. Fakat egemen sınıfın taleplerinin, egemen sınıfça budanmadığı veya böylesine bir mücadeleye izin vermeyen yapılarda doğması muhtemel tepkiler vardır. Bu tepkilerin yönünü belirleyecek olan da sadece bağlaşıklık gruplar içersindeki iktidar dağılımıdır. Özetlemek gerekirse, işçi sınıfının sadece niceliksel değil aynı zamanda niteliksel olarak diğer bir deyişle bilinç olarak ağır basması sonucunda doğması muhtemel sosyalizm istekleri (Bolşevik Devrimi) ya da egemen sınıfın en haşarı bağlaşıklarından biri olarak küçük burjuvanın bilinç olarak toplumsal desteği sağlaması küçük burjuva radikalizmi ki bu ikinci tepki son derece açık uçlu ve öngörülemezdir ki sosyal demokrasiden ve üçüncü dünyacı milliyetçiliğe kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir.¹⁰¹

Egemen ve bağlaşıklık arasında doğacak bir hegemonya bunalımı karşısında egemen sınıfın izlediği yöntemler ise çalışmanın ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu durumda egemen sınıf hegemonyasını koruma güdüsüyle davrandığı takdirde iki yöntem karşısına çıkar. Bunlardan ilki var olan taleplerin budanmasını izin vermektir ki gerçekleşmesi için güçlü ve vazgeçilemez bir bağlaşıklık gerektirir. Bu noktada güçten kastedilen bağlaşıklık sınıfın egemen sınıf dışında alternatif bir felsefeyi koz olarak bulundurmasıdır. Bu kozlar da muhtemel olarak küçük burjuva radikalizmi ve sosyalizm olacaktır. Yöntemlerden ikincisi ise kavramsal olarak transformizme karşılık gelmektedir. Özet manasıyla transformizm egemen sınıfın, bağlaşıklık sınıfın sadece aydınlarının siyasal ve hatta iktisadi sınıfına almasıyla gerçekleşmektedir.¹⁰²

101 Poulantzas, **a.g.e.**, s. 93. Fakat her iki siyasi olgu da iki üstün paradigmaya tegellenmek durumunda kalmıştır. Sosyal demokrasi, aşırılıklarına karşıt bir konumda yer alsa da kapitalizm kabulüyle, üçüncü dünya milliyetçiliği ise Batı karşıtı duruşundan ötürü sosyalizme bulanmış. Fakat diğer yandan “sınıf” olgusunun kabulünde yaşanan sıkıntılardan ötürü bir o kadar da uzaklaşmıştır.

102 Teorideki bu ifadesinin dışında transformizmin pratiğe olan yansımaları Gramsci şöyle ifade eder: “Eğer 1815’ten günümüze tüm İtalyan tarihi irdelenirse, küçük bir yönetici grubun, yıkıcı kökenli yığın hareketlerinin yarattığı siyasal personeli yöntemli bir biçimde kendi içinde eritme başarısını gösterdiği görülür.” Akt: Portelli, **a.g.e.**, s. 79.

Her toplumsal formasyonun belirgin özgülöklere sahip olduğunu belirtmek bu satırda yine kuşkusuz faydalı olacaktır. Zira yukarıda özetlediğim Gramşiyen teörinin transformizm kavramının birebir Cumhuriyet tarihini yorumlamak için kullanılması olanaksızdır. Nitekim erken dönem cumhuriyetin egemen sınıfının kim olduğunu belirlenmesi, coğrafyanın özgülüğü açısından oldukça çetrefillidir. Bürokrasinin Osmanlı siyasi toplumundan kalan belirgin gücü düşünöldüğünde bağlaşıık bir sınıf olarak addedilip, evrim geçirdiğı ve burjuvanın siyasi nüfuzuna alındığı Gramşiyen teoride kabul gördüğü gibi gerçekçi olmayacaktır. Zira Türkiye’de bürokrasiyi transforme edecek bir kapasiteye sahip toplumsal bir katman olduğu oldukça şüphe doğurmaktadır. Zaten bürokrasinin görece toplumdan bağımsızlığı da toplumsal katmanlaşmanın orjin kapitalist formasyonla örtüşecek kadar aktif olmadığından ileri gelmektedir ki hem bunun kabulü hem de bürokrasinin sermayedarlar tarafından transforme edildiğı belirgin bir çelişki yaratacaktır. Bu kavramın siyasi tarihimize birebir uygulanamayacak olmasının bir diğör nedeni Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi bürokrasilerinin sınıfsal olarak duyduğı aidiyettir. Sınıflarüstü duruşundan mütevellit geleneksel aydın tipi olarak resmedilen bu grubun salt ast sınıfların yanında yer alması da kuşkusuz imkânsızdır.

Şüphesiz yapılması gereken bir kavramı siyasi tarihe oturtmak adına varolanı değıştirmek olmamalı. Fakat kavramın temel kurgusunu bir başlangıç noktası olarak kullanmak mümkündür. Nitekim asker-sivil zümrenin Cumhuriyet’in kuruluşu sonrasında yaşadığı mutasyon sonuçlarına bakıldığında transformizmin kavramsal açıklamasının sonuç kısmına işaret ediyor ki o da şudur: aydınların başka bir sınıfın siyasi ve iktisadi çeperlerine geçmesi. Asker-sivil zümrenin transforme edilmesi ve sınıf atlaması gerçeğinin teorisine Poulantzas’da rastlamak da mümkündür: “ Küçük burjuvazinin bir toplumsal güç ve yönetici sınıf olarak işlev gördüğü “diktatörlük” durumlarında, küçük burjuvazi üyelerinin, eski burjuvazinin yerini aldığı, görelî fakat bazen de radikal bir yerine geçme süreci ile karşılaşmaktadır. Devlet burjuvazisinin gelişimine paralel olarak, bunlar, yeni burjuva sınıfını oluşturmaktadırlar. Bir yandan eski burjuvazinin mallarının kamulaştırılması ve büyük

ölçüde millileştirmelerle, öbür yandan devlet aygıtında egemen durumda olmaları nedeniyle “yüksek mevkilerdeki” küçük burjuvalar eski burjuvazinin yerini almayı başarırlar.”¹⁰³

Her ne kadar nihayet kısmında Gramsci’nin transformizmi ve Poulantzas’ın açıklaması oldukça benzer olsa da Poulantzas’ın vurgusunda önemli bir özne eksikliği göze çarpmaktadır. Zira Gramsci’ye göre bu kavramın pratiği için öncelikle toplumsal formasyon içersinde merkezi bürokrasiden ya da küçük burjuvadan iktisadi açıdan daha güçlü bir yapının bulunuyor olması gerekir. Çünkü küçük burjuva, transformizmi gerçekleştiren bir öge değil; ona uğrayan bir unsurdur. Diğer bir deyişle bu kapsamda edilgeni oynar. Halbuki Poulantzas’ın yorumunda rastladığımız ise küçük burjuvazinin ve bürokrat zümresinin içinde bulunduğu toplumsal formasyondan bağımsız olarak bizzat bu değişimin öznesi olduğudur.

Kuşkusuz mesele Poulantzas’ın yorumu ışığında ele alındığında transformizm kavramı Osmanlı modernleşmesi ve erken dönem Cumhuriyet tarihine dair herhangi bir revizyona uğramadan bir şeyleri açıklar. Çünkü Poulantzas’a göre toplum içersindeki egemen sınıf dahi transforme olma ihtimali ile karşı karşıyadır. Fakat Gramsci’nin kullandığı manada transformizm bağlaşıklık ya da iktidar bloğu dışında kalan sınıfların aydınlarının egemen sınıfın müdahalesiyle egemen sınıfın konumuna yükseltilmesidir. Diğer bir deyişle erken dönem Cumhuriyet söz konusu olduğunda toplumsal formasyondaki egemen, bürokrasi olarak görüldüğü takdirde transformizm kavramının Gramsci’ci yorumu değil; Poulantzas’ın yorumu kabul edilebilir.

Görülen o ki erken dönem cumhuriyet sınırları içinde bürokrasiden gerek iktisadi anlamda gerekse siyasi bilinç söz konusu edildiğinde ondan etkili bir sınıfın varlığına rastlamak kuşkusuz zor.¹⁰⁴ Fakat dönemin uluslararası politik felsefesi izlendiğinde ise kavramın Gramsci’ci yorumu da Türk siyasi tarihiyle çok daha uyumlu hale gelmekte. Önce de belirttiğimiz gibi kapitalizmin gelişimi doğrultusunda dünya iktisadında ortaya çıkan ve merkez-çevre ilişkisi üzerinden var olan eşitsizlik ve

103 Nicos Poulantzas, **Faşizm ve Diktatörlük**, Çev. Ahmet İnsel, Haz. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 301

¹⁰⁴ Kongar, **a.g.e**, s.476

sonrasında batılı olmayanın uğradığı yapıbozumuna yönelik çözümler Osmanlı aydınının siyasi geçmişinde temel unsurlardan biridir. Bu doğrultuda “kalkınma” ve “Batı gibi olma” sürecinde izlenecek yolun tercihi konusunda yapılan tartışmalar politik topluma egemen olmuştur. Politik toplum içersindeki geleneksel aydınların Batı tarihi okumalarında Batı’nın kalkınmasını sağlayan temel faktörün bizzat burjuva olduğunun, geleneksel aydınların algısında gerçekleşen kabulü, Cumhuriyet sonrasında bürokrasi ve sermayedar arasındaki ilişkiyi de belirleyen temel faktörlerden biri olmuştur. Zira burjuvaya duyulan ihtiyaç Akçura’nın çalışmalarında da görülmektedir: “Eğer Türkler, Avrupa kapitalizminden yararlanarak, kendi aralarından bir burjuva sınıfı çıkaramazlarsa, yalnızca köylülerden ve memurlardan oluşan bir Türk toplumunun yaşama şansı çok zayıf olacaktır.”¹⁰⁵ Bu ifadede gözden kaçırılmaması gereken iki unsurdan biri burjuva ihtiyacı ve “Avrupa kapitalizminden yararlanarak” ifadesinde de görüldüğü üzere ve daha öncede bahsedildiği gibi Türk sermayesinin merkez ve çevre arasındaki iktisadi akışta bulunması gereken konumunun- Osmanlı İmparatorluğu içersinde gayri müslimlerin bulunduğu konum- altı çizilmiştir. Dolayısıyla Merkez ve çevre arasındaki şekillenen iktisadi yapı ve Batılılaşma algısı gözetildiğinde Cumhuriyet sonrası asker-sivil zümrenin gerek iktisadi gerekse siyasi anlamda küresel egemen sınıfın bağlaştığı olduğu görülmektedir. Bu bağlaştık grup, I.Dünya Savaşı sonrasında egemen sınıfın doğan isteklerini aşırı bularak eski bağlaştığı olan gayrimüslimleri alt ettikten (küçük burjuva radikalizmi) sonra Cumhuriyet ertesi bizzat kendisi bağlaştığı haline gelmiştir. Bu çerçevede bürokrasinin geçirdiği mutasyonu küresel anlamda algılamak transformizmin Gramşiyen yorumunun da uygulanabilirliğini arttırmaktadır. Zira daha önce de üzerinde durduğumuz gibi Milli Mücadele, merkezi bürokrasinin mi yoksa gayrimüslim sermayenin mi? bağlaştıklığı hak ettiğinin cevabı niteliğinde olmuştur. Küresel egemen sınıfın felsefesini de benimsemesinden de ötürü bağlaştık mertebesi mücadelesi içinde (Batılılaşma) bürokrasinin yerel anlamda henüz herhangi bir rakibi yoktur ve küresel anlamda bağlaştık sıfatına nail olmuştur.

105 Akt: Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1995, s.67.

Merkez ve çevre arasındaki iktisadi akışın Cumhuriyet ertesinde bu sefer gayrimüslimler ile olmasa da bürokrasi ve milli sermaye sahipleri aracılığıyla devam ettiği gerçeğine Ökçün'ün bulgularında da rastlamak mümkündür. 1920-30 yılları arasındaki dönemi konu alan çalışmaya göre 201 Türk Anonim Şirketi'nin 66'sında yabancı sermaye yer almıştır. Yabancı sermayenin bu niceliği dışında niteliği ise sahip olduğu sermaye hesaplandığında netleşmektedir. Aynı çalışmaya göre bütün anonim şirketlerinin sermayelerinin toplamı olan 73 milyon'un 31,3 milyonu, diğer bir deyişle %43'ü yabancı sermayeli Türk Anonim Şirketleri'ne aittir. Özetle niceliksel olarak tüm anonim şirketleri içerisinde yabancı sermaye sahibi olanlar %33' e yakın bir paya sahipken, sermayeleri bu hesaba dahil edildiğinde etkileri %43'ü bulmaktadır.¹⁰⁶ Dolayısıyla, geç dönem Osmanlı modernleşmesinde popüler olan “milli iktisat”, “milli zengin” terimlerine rağmen Cumhuriyet ertesinde maruz kalınan transformizm ve merkez ile çevre arasındaki iktisadi akışın tarihsel süreçteki sürekliliğinin etkisinin sürdüğü görülmektedir.

Kuşkusuz bu sınıf atlamanın yarattığı sonuçlar salt bürokrasi içerisinde gerçekleşmeyecektir. Zira bu sınıf atlamanın bir neticesi olarak yerel anlamda yöneten ve yönetilen arasındaki temsiliyet ilişkisi oldukça zarar görmüştür. Doğaldır ki erken dönem Cumhuriyet için demokratik nitelemesi yerinde olmayacaktır. Fakat bürokrasinin bütüncül olmayan bu mutasyonu, sınıf atlayamayanlar tarafından tepkisel karşılanacaktır. Bu evrimin gerek kendisini gerekse sonuçlarını izlemek açısından sınıf atlayamayan geleneksel bir aydının kalemi oldukça faydalı olacaktır.

Milli Mücadele sürecinde asker-sivil zümrenin kendi içindeki konumuna bakıldığında muhalefetin olmadığı bir yapıdan bahsetmek şüphesiz yanlış olur. Zira Enver ve Mustafa Kemal arasındaki mücadele salt figür ve ego mücadelesi üzerinde şekillenmemiştir. İki figürün de bireysel olarak geleneksel değerleri ve Batı medeniyetine karşı duruşları farklıdır. Bu iki duruş içerisinde kuşkusuz Mustafa Kemal'in geleneksel değerlere karşı olan duruşu daha radikal bir konumda yer almaktadır. Fakat asker-sivil zümre içerisinde liderlik sorunundan doğan mücadele

106 A. Gündüz Ökçün, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, 2.bs., Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997, s.76.

kısa zamanda aşılmıştır. Zira dönem itibariyle bakıldığında Ankara'daki asker-sivil zümre içersinde iktisadi bir aykırılık veyahut eşitsizlik henüz yoktur. Dolayısıyla bu da varolan sorunun ilkesel prensipler üzerinde derinleşmesine izin vermemiştir. Fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1923 sonrasında Milli Mücadele verenlerin mutasyonu sonucunda muhtemel bir muhalefetin doğmasına uygun bir zemin mevcuttur. Nitekim 1929 krizi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın toplumdan gördüğü destek ve Mustafa Kemal'in yurt gezisi göz önüne alındığında Cumhuriyet eleştirisi namzeti olarak görülebilecek yorumların yaşama imkânına sahip olacağı bir döneme girildiği anlaşılmakta. Fakat bu yorumları eleştiriden ziyade özeleştiriri olarak kabul etmek muhtemelen daha sağlıklı olacaktır. Çünkü bu özeleştirisinin sahipleri olan ve 1932-34 yılları arasında yayımlanan Kadro Dergisi etrafında toplanan grup ile transforme edilmiş Milli Mücadele paşalarının sınıfsal aidiyeti aynıdır: Küçük burjuva.

Bu tanımlamanın literatürdeki çalışmalarda sıkça yapılmış olması, onu ifade etmeyi kolaylaştırır da aslında iddialıdır.¹⁰⁷ Çünkü kapitalizm bütüncül bir şekilde topluma temerküz etmediği gerçeği karşısında siyasi bir tabakaya herhangi bir sınıfsal aidiyet bağlamak oldukça çelişkili görülebilir. Fakat bu zorluğa rağmen küçük burjuva tanısında ısrar etmekte fayda var. "Sınıf" kavramı iktisadi eşitsizlikler sonucunda doğmuş bir kavram olsa da aynı zamanda siyasi bilince de ihtiyaç duyar. İktisadi açıdan türdeş bir tabakanın aynı zamanda sınıf sayılabilmesi için bilinç doğrultusunda kapitalist toplumsal formasyonda kendisinden ayrı bir sınıfın doğal karşıtı olarak var olması gerekir. Bu karşıtlık ilişkisini salt birbirini yok etme amaçlı iki toplumsal grup olarak görmek yanlış olur. Karşıtlık, iktisadi değeri çekmek arzusundan ötürü iki unsur arasında siyasi bir mücadele olarak da ortaya çıkabilir. Nitekim sosyal-demokrasi ve sosyalizm arasındaki belirleyici farklardan birisi de budur. Fakat Osmanlı siyasetine bakıldığında böylesine bilinç düzeyi yüksek bir mücadele söz konusu değildir. Niceliksel olarak sorun yaşasa da işçi sınıfının esaslı sorunlarından biri de nitelik, diğer bir deyişle bilinç düzeyidir. Köylünün ise Osmanlı

107 Bu sınıfsal tanının geçtiği birçok çalışma olsa da bunlar içinde bu tanının arkasında kararlıkla duran iki çalışma için bkz: Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi**, Ankara, İmge Yayınevi, 1999. Taner Timur, **a.g.e.**

toplumu içersinde niceliğe dair sorunu yoktur. Fakat işçiler gibi toplumsal tabakayı türdeşleştirecek düşünce kodunu üreten aydında her iki katmanda yoksundur. Bu anlamda sorun yaşamayan tabakalardan biri esnaftır. Çünkü esnafın bu bilinç düzeyine ulaştırılmasına hizmet edecek aydın ihtiyacı bizzat bürokrasi tarafından karşılanmaktadır. Sarayın modernleşme dalgasına karşı iktidarın merkezileştirilmesi amacıyla tepki vermesi sonucunda devlet kadrolarının genişlemesi küçük burjuvazinin aydın ihtiyacına yanıt vermiştir. Her ne kadar 19. Yüzyıl elitizmi ve bürokratin mesleki eğitiminin topluma son derece kapalı oluşu küçük burjuvazi ve aydını arasındaki temsiliyet ilişkisi üzerinde olumsuz etkilerde bulunsada da 19.yüzyılın ikinci yarısında yetişen bürokrasi bu ihtiyacı nispeten ikame etmiştir.

Daha önce Mardin'in Jöntürklerin doğduğu sosyoekonomik çevreye dair yorumlarında da görüldüğü üzere Timur da Milli Mücadele içinde bulunan asker-sivil zümrenin iktisadi konumundan bahsederken içinde doğdukları aileleri fakir veyahut orta halli olarak sıfatlandırmıştır.¹⁰⁸ Kadrocular incelendiğinde ise gene buna benzer bir görüntü ortaya çıkmakta. Yakup Kadri bir ayan ailesine mensup olmasına rağmen bu ailenin serveti 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren erimeye başlayacaktır. Şevket Süreyya Aydemir'in ailesi ise 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yıkıcı etkisinden ötürü Edirne'ye göç edecek ve maddi, manevi kayıpların sonucunda Aydemir'in babası bahçıvan olarak hayatını idame ettirecektir. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ise babalarından kalan bürokrat misyonunu sahipleneceklerdir. Nitekim varolan toplumsal formasyon göz önüne alındığında Osmanlı'dan devralınan bir yapıda aydının devlet dışında yaşam alanından yoksunluğunu hatırlarsak başka bir oturmuş aydın tipinden de bahsetmek imkansızdır. Görüşlerdeki derin fraksiyonel ayrılıklara rağmen bu iki grubun aynı sınıfsal aidiyeti paylaşmalarından ötürü bu özeleştirici uzunca bir süre münakaşa olarak addedilmemiştir. Hatta Kadrocuların, Mustafa Kemal'e beslediği saygı neredeyse literatürde yanlış bir algıya da sebep olmuştur. Kadrocuların Ankara iktidarını yok etmekten ziyade yeniden kendi sınıfsal aidiyetlerini hatırlatma çabaları diğer bir deyişle dönüştürme arzuları yanlış algılanarak görüşler arasındaki

108 Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, s. 66. Timur, **a.g.e.**, s. 21-22

mesafenin mevcut olandan daha az görülmesine yol açmıştır.¹⁰⁹ Fakat esaslı bir şekilde gözlemlendiğinde ilk oturmuş Kemalizm eleştirisi Kadroculardan gelmiştir. Bu özeleştiriyi iki başlık halinde ele alınabilir. Bunlardan ilki ve daha sonra ele alacağımız, Kadrocuların “Vatan nasıl kalkınır?” sorusuna verdikleri cevaptan ileri gelmektedir. Diğer ise asker-sivil zümrenin uğradığı transformizm hususunda gerçekleşir. Kuşkusuz kalkınma sorunsalına Kadrocuların verdikleri cevap bir öneri kılıfını daha rahat giymektedir. Fakat uğranılan transformizmin Kadrocular tarafından hatırlatılması özeleştirisinin en kabul edilmesi zor olan kısmını oluşturmaktadır ki Kadrocular ilkine oranla bu özeleştireleri üzerinde daha az durmuşlardır. Nitekim, Kemalist asker-sivil zümrenin küçük burjuva aidiyetinin getirisi olan pragmatizm, bu zümrenin dönüşme yetisinin bir işaretidir ki bu yetinin varlığından ötürü transformizm eleştirilerinin dozu Kadrocular açısından kontrol edilmesi gerekenler arasında yer alır.¹¹⁰

Transformizm eleştirisinin ampirik varlığı incelendiğinde kuşkusuz bu kavramın içerdiği mana da netleşecektir. Belki de Türk edebiyatı içerisinde çalışmamın amacına uygun en yetkin eserlerden biri de Yakup Kadri’nin Ankara’sıdır. Bu eser üzerinde durmak kuşkusuz yararlı olacaktır. Eserde kahramanımız Selma Hanım, İstanbul’da zengin bir ailenin kızıdır ve Milli Mücadele yıllarında finans işleriyle ilgilenen kocasıyla birlikte Ankara’ya gelmiştir. Sonrasında Milli Mücadele içerisinde kahraman bir subay ile tanıştığı Hakkı Bey ile evlenmiştir. Evliliklerinin bitmesine sebep olan nedenler üzerinde ayrıntılı bir şekilde duracağız. Fakat özetlemek için Selma Hanım’ın üçüncü kocası olan Neşet Sabit Bey’e odaklanmamız gerekecek. Neşet Sabit Bey edebiyatla ilgilendiği kadar siyasetle de ilgilenen bir oyun yazarıdır ve aslında görüşleri itibarıyla Yakup Kadri’nin de kendisidir. Yakup Kadri asker-sivil zümrenin dönüşümünü ve uygulamaya soktuğu yöntemleri Neşet Sabit’i

109 Eleştirilen teşhis tipinin bir örneği de Ayşe Trak’a aittir: “Derginin (Kadrodan bahsediliyor) kapatılışı ise, öne sürdüğü görüşlerin hükümet politikasına ters düşmesinden çok, derginin devletçilik uygulamasının ilk dönemlerinde belli bir işlevi yerine getirdiği, 1934’te uygulama rayına oturduktan sonra artık varolmasına neden kalmadığı inancına bağlı olabilir.” Halbuki bilinmektedir ki Kadro mensupları 1934’de yürürlüğe konulan beş yıllık sanayi planından da memnun değildir. Trak, **a.g.m.**, s.1087. Aynı doğrultuda salt Kadrocular kapsamında bu eleştiri kategorisine girebilecek bir diğer çalışma için bkz: Hasan Bülent Kahraman, “ Türk Solunun Çıkmaz Sokağı: Kemalizm (Ordu) İlişkisi”, **Doğu Batı**, Sayı: 59, Kasım-Aralık-Ocak 2012, s. 46.

110 Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s. 497.

kullanarak eleştirmiştir. Neşet Sabit dışında Selma Hanım'ın ilk iki kocasına olan bakışında değişim ve transformizm eleştirileri paralel tonda izlemektedir. Diğer bir yandan şundan bahsetmek gerekir ki 1934 yılında kaleme alınan eser, kuşkusuz devletçilik ilkesi ve uygulamalarının yürürlükte olduğu dönemdir. Dolayısıyla yazarın bu sürece karşı oldukça iyimser yaklaştığı ve yukarıda da bahsettiğim üzere asker-sivil zümrenin dönüşüme olan yatkınlığının kabulü Neşet Sabit ve Selma'nın evlilikleri süreci için yazılanlara bakıldığında görülmekte. Hatta Cumhuriyet'in 20.yılında diğer bir deyişle 1943'de Mustafa Kemal, romanda yaşatılmakta ve betimlendiğine göre Türkiye muassır medeniyete Neşet Sabit'in üzerinde durduğu yöntemle ulaşmakta. Fakat bu noktada bizim için önemli olan Selma Hanım ve Hakkı Bey'in evlilikleri sürecinde Hakkı Bey'in yaşadığı değişim ve gene bu süreçte Neşet Sabit ile Selma Hanım'ın ilerleyen muhabbetlerinin içeriği olacak.

Öncelikle Hakkı Beyi transforme edilmeden önceki hal ve görüşlerine yer vermek gerek. Hakkı Bey'in Mili Mücadele sırasında Avrupa'ya dair görüşleri özetle şudur: "Siz, gavur-eli deyiveriniz. Topunun da Allah belasını versin! Biz, Ehlisalip hareketi karşısındayız. Kimden kime şikayet edeceğiz? Hangisinin aleyhine hangisiyle anlaşmak mümkündür? Hepsi aynı kurt sürüsü... Avrupa medeniyeti. Bu, Avrupalı'nın uydurduğu yüz bin yalandan biridir. Yuf bize ki kendimizi bildiğimiz günden beri bu yalana bir nas (kesin kanıt) gibi inanmışız. Yalan, yalan,yalan... Avrupa bir yırtıcı kuşlar yuvasıdır ve onun karşısına ancak tepeden tırnağa kadar silahlanmış olarak çıkılır."¹¹¹ Hakkı Bey'in İstanbul'un genç kızları ile ecnebi zabitler arasındaki ilişkiye karşı tepkisi ise şudur: "Hakkı Bey, genç kadına (Selma Hanım) doğru eğilerek donuk ve endişeli bir sesler sordu: "Söyleyin bana, denildiği gibi, sahiden orda, Türk hanımları ecnebi zabitleriyle dans mı ediyor?" "Ben hiç o gibi meclislerde bulunmadım bilmiyorum." Bu konuşmaya kulak misafiri olan Nazif söze karıştı: " Ben size söyleyeyim, Binbaşım; eden de var etmiyen de..." Genç zabit derin bir tiksinti ile yüzünü buruşturdu."

Artık Hakkı Bey ile Selma Hanım evlenmiştir. Fakat Hakkı Bey'in Selma'nın gözündeki yeri ve biçimi hızla değişmektedir. Selma Hanım'ın cümleleriyle: " Lakin, şu dakikada yatan adam o adam mıdır? Bunan binbir şahit ister... Selma Hanım'ın, bu Hakkı Bey'e, ikide bir "Nerede o tunç rengin? Nerede o çelik gövden? Nerede o sert ağzın? O koyu kumral bıyıkların?" diye soracağı geliyor... (Hakkı Bey sivil hayata geçiş yapmıştır.) Hele, kocasının bu yeni

111 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ankara**, 28. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.40-41.

yaşayış tarzı, bu yeni kıyafeti ona pek de hoş gelmiyordu. Gerçi bıyıklarını tıraş etmek ve saçlarını uzatmakla Hakkı Bey olduğundan çok daha gençleşmişti... Selma Hanım, bu delikanlıya, kadınlık tarafından, belki gittikçe daha ziyade bağlanıyordu. Fakat, bu bağlılık nisbetinde ona olan eski saygısı, eski hayranlığı ve kafadan, yürekte gelen o insanlık güveni azaldıkça azalıyordu... Bu vuzuh, ona, gene böyle bir suvarede, Hakkı Bey'in, bir genç ecnebi hanımıyla vals esnasında gelmişti... Dans bitince, Hakkı Bey, madamın elini on altıncı asır şövalyesi edasıyla öpmüş, sonra alıp büfeye götürmüştü. Ona türlü ikramlar ediyor ve bir şeyler, bir şeyler söylüyordu.”¹¹² Kuşkusuz bu pasajda seçilen ecnebi hanım unsuru rahatsız olunan bir imayı içeren imgelerden biridir. Hakkı Bey, sadece vals yapmamıştır. Aynı zamanda ecnebi bir hanım ile bu performansı gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bu noktada sadece Batılılaşma algısı değil, Milli Mücadele'nin antiemperyalist niteliği de sorgulanmaktadır ya da bu pasaj diğer bir deyişle Ankara bürokrasinin transforme edenin ne veya kim olduğu ve bu bürokrasinin kimin bağlaştığı haline geldiği sorusunun yanıtını içermektedir.

İkinci kocasıyla olan ilişkisinde doğan bu soru işaretleri ile Neşet Sabit ve Selma Hanım'ın yeniden karşılaşmaları ve aralarında geçen sohbetlerde inkılap ciddiyetle tartışılmaktaydı. Bunun dışında Cumhuriyet sonrasında uygulanan iktisadi politikalar ve gelir adaleti sıklıkla Neşet Sabit tarafından dile getirilmektedir. Ayrıca Selma Hanım'ın Neşet Sabit'e dair şu tasviri, Cumhuriyet sonrasında bürokrasi içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik tabanlı kırılmayı gözler önüne sermektedir: “ Neşet Sabit bunları anlatırken kendi halinden memnun görünmekle beraber, Selma Hanım ona acıyordu. Herkesin hayatına az çok refah ve saadet getiren bütün bu inkılap yıllarından onun hissesine hiçbir şey düşmemiş olması gerçekten acınacak bir talihsizlik değil miydi?”¹¹³ Başlangıçta talihsizlik olarak gözüne çarpan bu gerçeğin sorumluları ise Neşet Sabit tarafından belirlenecekti. Fakat belirlemeden evvel Neşet Sabit'in inkılaba bakış açısını da en iyi özetleyen şu pasaja dikkat etmek gerek: “Bilmem; belki de, sizin anladığımız tarzda bir inkılapçı değilim. Ben, inkılabı hiç bir zaman, hayatın dış şekillerini değiştirmek manasına almadım. Hele, bir konfor ihtiyacı, bir konfora eriş cehtimasına hiç alamıyorum. Şüphesiz, içimizde yeni bir hayat hamlesiyle çatlayan şey yeni bir şekle vücut verir, yani yeni bir kabuk bağlar. Fakat, bu safhada artık inkılaptan bahsedilemez. Burada, artık, muayyen bir çeşit hayatın kalıplanışı vardır. Biz, sanki, inkılabımızın böyle bir safhasına mı geldik sanıyordunuz? Yok canım, bu gördüğünüz şeyler, bu balo, bu otel, sizin Yenişehir evleriniz, bunlar hep birer hayat kalıbıdır ama bizim kendi inkılabımızın

112 A.e., s. 98-99

113 A.e., s.122

ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu da çatlamadı. Çatlamış olsaydı, memleketteki hayat şartlarının yalnız küçük bir ekalliyet lehine değil bütün millet için değişmiş olması lazım gelirdi.”¹¹⁴ Kuşkusuz bu pasajın son cümlesinde Neşet Sabit’in dillendirdiği “ekalliyet”, Kadrocuların mücadele içinde bulunduğu İş Bankası grubundan başkası değildir. Asker-sivil zümrenin tansforme edilmesi, kuşkusuz bu kavramla olmasa da literatürdeki birçok çalışmada yer almakta. Fakat Ankara romanı üzerinden bu değişimin tespiti başka bir gerçeği de ortaya çıkarmakta. Sol Kemalistlerin ilk tohumu Kadrocular, bu gerçeğin var olmasının dışında bu değişimin pek ala farkındadırlar ve bu farkındalığın sürekliliği Yön, Cemil Sait Barlas ve Ortanın Solu gibi figür ve tepkiler ile Cumhuriyet’in geleceğine yansıyacaktı. Milli Mücadeleci asker-sivil zümrenin transforme edilişi sonrasında yaşanacak kırılmanın sürekliliğini izlemek açısından romandaki Neşet Sabit karakteri ile Ortanın solunun lider figürü Bülent Ecevit ve Yöncü Doğan Avcıoğlu’nun yorumları arasındaki paralellik dikkat çeker. Asker-sivil zümrenin transformasyonuna Ecevit’te şöyle rastlanır: “ Üstyapı ile ilgili değişikliklerdense, daha çok, belirli zümreler, nispeten varlıklı olan veya yönetici bürokrat kadronun üyesi bulunan kimseler yararlanıyordu. Bunlar o ölçüde değişikliklerle, o ölçüde değişikliklerin sağladığı yüzeysel bir gelişme ve biçimsel bir çağdaşlaşma ile yetinebiliyorlardı. Daha ileri devrimci atılımları, ekonomik yapıyı ve düzeni değiştirici altyapı devrimlerini gerekli görmüyorlardı. Hatta birçokları bunlardan sakınıyorlardı.”¹¹⁵ Sol Kemalistler içersinde Ortanın Solu ile derin fraksiyonel ayrılıklarına rağmen transformasyona yönelik vurgu Avcıoğlu’nda da görülmektedir: “ Ankara Palas ve Karpiç, 1924 yılından itibaren Şişli burjuvazisiyle ve Babiali kadrosuyla dolmuştur. Şişli, ihtilalcı kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek yakınlaşma ve durumunu sağlamlaştırma fırsatını kaçırmamıştır. Bu izdivaçlar, İş Bankası etrafında kümelenen bazı ihtilalcilerin iş hayatına atılmalarıyla peklemiştir.”¹¹⁶ Özetle Kadrocular söz konusu olduğunda transformasyona olan tepki döneme ait bir olgu iken süreç içersinde bu tepki Sol Kemalist tarih okumalarının en karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Bu anlamda transformizm kavramını tarihsel sürece oturtmak sol Kemalist tarih okumasına paralel bir davranış olarak görülebilir. Fakat Kemalist asker-sivil bürokrasinin bu dönüşümünü varoluşsal bir sonuç olarak kabul eden Marksist yaklaşım ve bu dönüşümü kabul etmekle birlikte, bu dönüşümü bürokrasinin mayasında aramayan

114 A.e., s. 123

115 B.Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2009, s. 32.

116 G. Atılğan, **a.g.e.**, s. 134

ve bunu hatalı bir tercih olarak gören Sol Kemalist tarih okuması arasında, transformizm Marksist çerçeveye daha yakın bir pozisyonda yer almaktadır. Küçük burjuvazi ve onun aydınlarının ya da diğer bir deyişle bürokrasinin transforme edilmeye müsait yapısı, bu kavramı küçük burjuvazinin varoluşsal konumu içine sokmaktadır. Diğer bir deyişle bürokrasinin bu dönüşümü bir tercihten öte onun karakteristik özelliklerinden biridir.

3.3. Küçük Burjuvanın Geleneksel Refleksleri

Önceki bölümde 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında bürokrasi içersinde yetişen aydınların küçük burjuva niteliği vurgulanmıştı. Bu niteliğin 19. Yüzyıla has bir olgu olmadığı ve 20.yüzyılın ilk çeyreğine de sirayet ettiği görülmektedir. Her ne kadar toplumsal formasyonun bir üretim biçimi olarak kapitalizme teğellendiği süreçte aydının sınıfsal aidiyeti çeşitlilik gösterse dahi bürokrasi ve küçük burjuvazi arasındaki ilişki kuvvetini korumaktadır. Zira küçük burjuva bir babaya sahip kimsenin meslek tercihleri arasında bürokrasi çoğu dönemde öncel pozisyonlarda yer almaktadır. Gerek bir işçi çocuğunun mesleki eğitim eksikliği gerekse burjuva bir aileye mensup olan bir yetişkinin sahip olduğu sermaye, bu sınıflara ait kimselerin mesleki tercihlerini doğrudan etkilemektedir.¹¹⁷ Kuşkusuz içinde bulunulan sosyoekonomik çevrenin toplumsal figürlere etkisi göz ardı edilemeyeceği için çalışmanın meselesi olan “Sol Kemalist” aydınların geleneksel reflekslerini tanımlamak için küçük burjuvanın kapitalist toplumsal formasyon içindeki yerinin belirlenmesi faydalı olacaktır.

Kuşkusuz siyaset bilimi teorisinde küçük burjuvaziye dair en derinlikli çalışmaların sahipleri arasında Poulantzas yer almaktadır. Pratik aşamasına bakıldığında ise Bolşevik Devrimi sürecinde bu sınıfa dair kafa yormuş siyaset adamı olarak Lenin'in de küçük burjuvaya dair önemli vurguları görülmektedir.

117 Gramsci, **a.g.e.**, s. 280

İktisadi yapıda vuku bulan sermaye-emek çelişkisi üzerinden burjuva ve işçi sınıfı alt yapıdaki doğal çelişkilerinde ötürü siyasal belirlenim olarak da- “hegemonya” soyutlandığında- netliğe sahiptirler. Fakat alt yapıda sermaye-emek çelişkisi içinde doğan mücadelede etken bir rol almayan ve daha çok edilgen bir konuma sahip küçük burjuvazinin siyasal belirlenimi bu netlikten yoksundur.¹¹⁸

Ekonomik değeri bir mamule dönüştüren üretim ve mamulün piyasadaki talebiyle kavuşması sonucunda gerçekleşen tüketimi, artı değerın yaratılması için gereken başlıca iki süreçtir. Dolayısıyla emeğin özellikle öncel olan üretim sürecindeki etkinliği göz önüne alındığında artı değer yaratılması kapsamındaki vazgeçilmezliği ortaya çıkar. Bu doğrultuda iktisadi yapısını bütüncül bir şekilde sermaye, emek ve artı değer arasında tekrarlayan bir toplumsal formasyon içinde üretim aracına sahip olmakla birlikte yabancılaşmış bir emeği kullanmayan veyahut çok nadir şekilde buna ihtiyaç duyan bir toplumsal tabakanın (küçük burjuva) sistem içindeki varlığı oldukça tartışmalıdır. Ne emeğin kendisi ne de onun kullananları olmamalarından ötürü başlangıçta sistem dışı bir unsur olarak görülmeye müsait olsa da tarihsel pratikler söz konusu olduğunda küçük burjuvazinin burjuva-işçi karşıtlığından oldukça etkilendiği görülmektedir. Hatta bu etki öylesine kuvvetlidir ki Poulantzas’a göre kapitalist üretim tarzının gelişimiyle bu sınıf proleterleşmeye veyahut burjuvalaşmaya mahkûmdur.¹¹⁹ Toplumsal formasyondaki varlığını bu edilgen yapısına borçlu olsa da küçük burjuvazinin bu yapısının süreklilik arzettiği söylenemez. Özellikle egemen sınıfın hegemonya bunalımında bu sınıfın alacağı siyasal pozisyon oldukça belirleyici faktörlerden biridir. Bu faktörün belirleyiciliğinin kanıtı olması açısından Lenin’in bu vurgusu oldukça önemlidir: “Biz, (eğer büyük Rus devrimi ilerleme gösteriyorsa) yalnız sosyal-demokrat parti tarafından örgütlenen proleterya değil, bizimle yanyana yürüyebilecek olan küçük-burjuvaziye de yol gösterme düşüncesindeyiz.”¹²⁰

118 Poulantzas, **a.g.e.**, s. 277.

119 **A.e.**, s. 279.

120 V.İ.Lenin, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, Çev. Muzaffer Erdost, 7.bs., Ankara, Sol Yayınları, 2007, s. 39.

Küçük burjuvazinin varoluşsal konumu doğrultusunda sahip olduğu reflekslere Poulantzas derinlemesine açıklama getirmeyi bir zorunluluk olarak görmüştür. Çünkü bu sınıfın siyasal sistemin belirlenimi üzerindeki etkisi bunu gerektirmektedir. Bu refleksler içinde en belirgin konuma sahip olanlardan biri “aşırı zenginlik karşıtlığı”dır. Bu sınıfın alt yapıdaki sermaye-emek arasındaki karşıtlıktan tecrit edilmişliği nedeniyle küçük burjuvazinin önemli bir korkusu proleterleşmektir. Bu doğrultuda gelir adaletsizliği ve tekeller karşısında bu potansiyel korku siyasal bir refleks halini almaktadır. Bu refleks aynı zamanda farklı yönde gelişen bir kapitalizm eleştirisini de doğurmaktadır. Küçük burjuvazi ve aydınları artı-değerin üretim sürecinden ziyade yaratılan artı-değerin bölüşümü kapsamında kapitalizme eleştiri getirmektedir. Dolayısıyla artı değeri var eden üretim sürecinin diğer bir deyişle kapitalizmin varlığına dair bir rahatsızlık yoktur. Bu doğrultuda ona varoluşsal bir eleştiri getirmekten ziyade sistemi kabul edilebilir kılacak olan artı-değerin bölüşümünde daha adaletli davranış mekanizması isteği duyulur. Kuşkusuz bu isteği Marksist teori içerisinde kabul etmek imkânsızdır.

“aşırı zenginlik” e olan muhalefetin bir sonucu olarak ortaya çıkan bölüşümü adaletli kılacak bir mekanizma isteği kuşkusuz devlet olgusuyla sonuçlanmaktadır. Alt yapıdaki tecrit edilmişlik, küçük burjuvazi ve devlet arasındaki ilişkiyi de şekillendirmektedir. Bu şekillenme Poulantzas’ın deyimiyle şöyle gerçekleşmektedir: “...burjuvazi ve proleterya iktisadi yaklaşma ve karşıtlık durumu sonucu küçük burjuvazi sınıflarüstü, “tarafsız” devlete inanmaktadır. Bu tarafsız devletin kendisine yukarıdan rahmet etmesini”; kısaca, gerileyişini durdurmasını beklemektedir. Bundan da öteye: Bu durum, çoğu kez bir “devlet tapınmasına” yol açmaktadır. Küçük burjuva bu durumda kendini burjuvazi ve işçi sınıfı arasında “tarafsız” bir sınıf gibi görerek, tarafsızlığının kendininkine benzediği devletle kendini özdeşleştirmekte ve dolayısıyla kendini, “kendi” devleti olacak olan devletin direği saymaktadır.”¹²¹ Küçük burjuvazinin bu tutumu ve geleneksel aydınının sınıflarüstü duruşu arasındaki paralellik bu pasajda gözler önüne serilmektedir. Poulantzas’ın küçük burjuvaziye dair genel tanımları olan “aşırı zenginlik karşıtlığı” ve “devlet fetişizmi”, gerek Sol Kemalistlerin görüşlerinin izahında gerekse de bu aydınların sınıfsal aidiyeti olan küçük burjuvazi ile tegellenmelerinin kanıtlanmasında faydalı olacaktır.

121 Poulantzas, **a.g.e.**, s. 283

Proleterleşme korkusu sebebiyle küçük burjuvazinin aşırı zenginlik karşıtlığı ile devlet fetişizmi özellikleri birbirinden kesif bir şekilde ayrılması mümkün olmasa da Sol Kemalist tepkileri tümevarımcı bir yöntemle ele almamız için bu hususta çaba gösterilecektir. “Aşırı zenginlik karşıtlığı” ölçeğinde ele alacağımız ortak Sol Kemalist tepkiler: iktisadi sınıfların kabul edilmeyişi ya da kabulüne rağmen sınıfsal çelişkinin belirgin olmadığına dair kanı, siyaset ve iktidar okumalarında ekodeterminizm başlıklarında ele alınacaktır. Küçük burjuvazinin tepkimelerinden bir diğeri olan “devlet fetişizmi” ise bu aydın tipinin Kemalist asker-sivil zümreyi dönüşümcü olarak görmelerine ve dönüştürmeye çalışmalarıyla ve Kemalist devrimin eksik kaldığını ivedilikle belirtmelerle ilişkilendirilecektir. Diğer yandan küçük burjuvazi ile temsiliyet bağı kopmamış¹²² geleneksel aydınların iktisadi fikriyatlarında yer alan “devletçilik” in özel konumu da devlet fetişizminden kaynaklanmış bir unsurdur.

3.3.1. Kemalist Devrimin Eksik Kaldığına Dair Kanı

Kadro, Yön Dergisi ve Ortanın Solunun politik figürü olan Bülent Ecevit’in çalışmalarında bu kanıyı yakalamak zor değildir. “Kemalist devrim eksik kalmıştır” söylemi üç siyasi hareketin yayınlarında birebir uygunluk göstermektedir. Aydemir, “İnkılap ve Kadro” adlı çalışmasında “Türkiye bir inkılap içerisindedir ve bu inkılap durmadı”¹²³ ifadesiyle, Doğan Avcıoğlu: “Mustafa Kemal’in başlattığı ulusal kurtuluş devrimi, yarı yolda bıraktırılmış ve yolundan saptırılmıştır. Söz konusu olan Atatürk’ün başlattığı ulusal kurtuluş devrimini, günümüzün şartlarında bütün sonuçlarıyla gerçekleştirmektir”¹²⁴ söylemiyle, Ecevit ise “Atatürk ve Devrimcilik” adlı çalışmasında “Atatürk ise her türlü tutuculuğa karşı idi. Herhalde 10 Kasım 1938’den sonra yaşasa idi, daha bir süre Devlet’in başında kalsa idi, “Ben yapacağım devrimleri yaptım, bitirdim; Türk toplumu için artık başka devrim gerekmez”

122 Kuşkusuz bu noktada organik açıdan Kadrocuların ve Yöncülerin verdiği küçük burjuva tepkileri, her ne kadar bu toplumsal tabanla organik bir iletişimleri olmasa da göz ardı edilmemesi gerekir.

123 Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, 5.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Temmuz 2003, s. 87.

124 Gökhan Atılğan, **a.g.e.**, s. 135

demeyecekti” diyerek devrim misyonu yüklenmektedirler.¹²⁵ Bu ortaklığa değinilmesinin ise özel bir önemi var. Özellikle 1960’tan itibaren oluşan siyaset arenasında Kemalist ve Sol söylemleri birbirinden ayırmak imkânsız hale gelmiştir. Hatta bu birleşimin meydana getirdiği vücut ise Şevket Süreyya’nınkidir. Aydemir, 1960’ların başlarında Yön Dergisi içinde yer alırken ömrünün sonlarına doğru sosyal demokrat saflara katılmıştır.¹²⁶ Öyle ki Mustafa Kemal 1960’ların siyaset ortamına sol bir figür olarak yansımıştır. Bu yanılısamayı yaratan ve tarih algısını değiştiren grup ise büyük ölçüde de Yöncüler’dir. İdris Küçükömer’in¹²⁷ ve özellikle Asaf Savaş Akat’ın¹²⁸ yakınmaları ise sosyal demokrasi talebinin Kemalist perspektiften kopmadığı takdirde başarısızlıkla sonuçlanacağına dair genel kanıdır. Kuşkusuz bu öznel ifade doğru kabul edilebilir. Kemalizm’in elitist tavrı dolayısıyla yığınlarla arasına giren mesafe göz önüne alındığında sosyal demokrasi talebinin bu iletişimi sağlamak için göstermesi gereken çaba, bu siyasi tepkiyi yoracaktır.

Mustafa Kemal’in sol görünümlü hayaletini yaratılması hikâyesi ise gerek Kadro gerekse Yön ölçütlerinde özetle şöyle yer alır. Önceden de bahsettiğimiz gibi Kemalist asker-sivil zümrenin dönüşümünün Marksist yaklaşımın zıttı olarak varoluşsal bir tepkiden ziyade, bu zümrenin siyasi tercihini yanlış yapmış olduğuna dair inanç besleyen Sol Kemalistler, Mustafa Kemal’in temsil ettiği zümrenin Milli Mücadele için “eşraf” ile oluşturması gerektiği iktidar bloğunun, Cumhuriyet sonrasında Mustafa Kemal’in sol bir siyaseti benimsemesine engel olduğu kanısındadırlar.¹²⁹ Eşraf ve İstanbul (sermayesi) sol siyaset için gereken halkçılık ve devletçilik ilkelerinin Kemalizm’in 6 ilkesi arasında yetkin bir konuma ulaşamamasının nedeni olarak gösterilir.¹³⁰ Dolayısıyla Kemalizm’i “yoldan çıkartan” bu “ahalinin” tasfiyesi Yöncüler, Kadrocular ve Ortanın Solcuları

125 Ecevit, **a.g.e.**, s.12

126 Metin Çulhaoğlu, “Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam”, **Toplum ve Bilim**, sayı: 78 Güz, 1998, s. 93.

127 Bkz: İdris Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması**, 3.bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, Aralık 2002.

128 Bkz: Asaf Savaş Akat, **İdris Küçükömer’in Mirası**, Sanal Kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mayıs 2004.

129 Bkz: Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**.

130 Bu sorumlular içerisinde kuşkusuz İş Bankası grubu somut olarak görülmektedir.

tarafından istenmektedir.¹³¹ Dolayısıyla Kemalist devrimin bu grupları tasfiyesiyle tamamlanacağı iddiası, Türk özgücü sosyalizminin Kemalizm'e teğellenmesine yol açmıştır. Kemalist asker-sivil zümrenin diğer iktidar unsurlarından kopuşunun gerçekleşmeyişinin nedenlerine gelindiğinde ise Kadrocu, Yöncü ve Ortanın Solu figürleri yine benzer noktalarda buluşmaktadırlar. Aynı zamanda birer Kemalizm eleştirisi sayılabilecek bu vurgular Marx'ın tarihsel materyalizminden yararlanmaktadır. Sol Kemalistlere göre Batılılaşma güdüsünden ötürü Kemalist zümre Cumhuriyet ertesi üst yapı devrimleriyle oyalanmıştır. Halbuki alt yapı devrimlerine özen gösterilmemesi devrim karşıtı grupların varlığını korumasına yardımcı olmuştur. Her ne kadar bu üç fraksiyonun iktidara dair yöntemleri farklı olsa da ve Kadrocular ve Yöncüler iktidar stratejilerinde demokrasiyi saf dışı etmelerinden ötürü elitist bir tavır sergilemişse de alt yapı devrimlerinin eksikliği sonucunda aynı gruplar Kemalizm'i halka inememekle eleştirirler. Alt yapı devrimleri söz konusu olduğunda en somut strateji olarak ise toprak reformu bu üç siyasi frekansın da gündemindedir.

Siyasi demokratik arenada küçük burjuvaziye etki eden söylemlerin popülist niteliği tarihsel figürleri de önemli hale getirmektedir. 1923'e kadar küçük burjuvazi radikalizmine benzer öğeler taşıyan Ankara merkezli hareketin Cumhuriyet ertesi İstanbul'a yolculuğu sonrası burjuva niteliğine rağmen küçük burjuvaziye hitap eden Sol Kemalistlerin Mustafa Kemal'in sol tahayyülünü yaratmaları kuşkusuz süreklilik ve etki açısından önemlidir. Bu süreklilik aynı zamanda Osmanlı siyaset zeminin varlığına dair işaretler de göstermektedir. Yöneten ve yönetilen şeklinde idealize edilmiş siyasetin bir uzantısı olarak "devlet" ve figürleri önemlidir. Herhangi bir siyasi hareket, bu sosyalizm dahi olsa, kaynağını 19. Yüzyıl modernleşmesinde bulmak zorunda kalır. Dolayısıyla güncel siyaset içinde karşıtlığını korumakla beraber her siyasi oluşumun tarihsel uzantısı bu yüzyıla ve ona son noktayı koymuş Kemalizm'e değmektedir. Sonuç olarak tarih, güncel siyaset karşısında simülasyona tabi tutularak aynı anda Mustafa Kemal'in hem sağ hem sol görünümünün tahayyül

131 Doğaldır ki gerek dönemsel farklılık gerekse fraksiyon farkından ötürü bu taleplerin özel benzerliğine rağmen belirtilme şiddetleri değişiklik göstermektedir. Bu talebi en şiddetli bir şekilde dile getiren Yöncüler olmuştur.

edilmesiyle sonuçlanır. Siyasi elitin politik toplumdan kopuşunun gerçekleşmeyişi sonucunda “devrim” her şeyi devirmesine rağmen devlet karşısında kayıtsız kalmaktadır. Bu doğrultuda tarihsel figürlerin belirli ideolojiler kapsamında şekillendirilmesi sadece Sol Kemalistlere ait bir özellik değildir. Fakat sosyalizm gibi radikal bir talebin ve hatta sosyal demokrasiyi dahi komünizm ile ayrıştıramayarak onu radikal bulan siyasi zemin üzerinde Sol Kemalistler salt pragmatik değil, aynı zamanda devlet içinde bir aydın topluluğu olduğundan ötürü devletin tarihsel sürecine yönelttikleri eleştirileri sınırlamak ve ona şekil vermek ihtiyacını varoluşsal olarak hisseder. Özetle, 1923 ile başlayan hareketi sona erdirmiş misyonunun üstlenilmesi karakteristik küçük burjuva ve onun aydınının tutumlarından biri olan “devlet fetişizmi”nin bir sonucudur.

3.3.2. Sanayileşme, Devletçilik ve Kalkınma

Poulantzas’ın küçük burjuva ve aydınına dair yorumları her ne kadar Avrupa dışı toplumları hedef almasa da bu yorumların aynı zamanda az gelişmiş ülke aydınlarını da betimlemekten geri kalmadığı görülmektedir. Hatta devlet fetişizmi az gelişmiş ülkenin küçük burjuva aydını diğer bir deyişle geleneksel aydını (bürokrasi) söz konusu olduğunda daha şiddetli bir biçimde görülmektedir. Şöyle ki yerel anlamda burjuvazisi ve proleterleri karşısında devlete tutunan küçük burjuva aydını eğer az gelişmiş ülkenin topraklarına aitse küresel anlamda da emperyalizmin yoğunluğu karşısında devlete sarılmaktadır. 17. Yüzyıldan itibaren Osmanlı geleneksel aydınının yenileşme ihtiyacı, 19. Yüzyıla gelindiğinde fikriyata da girerek bir Batı kompleksi yaratmıştır. Bu çöküş psikolojisi karşısında kalkınma amacı, geleneksel aydının kimliğine işlemiştir. Gerek iktisadi gerekse askeri yenilgiler karşısında Osmanlı toplumsal formasyonunun her kertesini kurtuluş çaresini yöneten-yönetilen ikileminde idealize edilen politik toplumunda aramıştır. 20. Yüzyıla gelindiğinde kapitülasyonların ve Düyun-u Umumiye’nin kaldırılmasına ve siyasi bağımsızlığına rağmen bu kompleks tabiatıyla sönmülmemiştir. Nitekim Sol Kemalist cenahın her nüvesinin burjuvazinin önüne kondurduğu “komprador” sıfatı emperyalizmin bu cenahın karakterine ilâştirdiği bir korkudan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türk

küçük burjuva aydınının devlet fetişizmi salt kendi yerel rakipleri olan burjuvazisinden ve proleterinden ötürü doğmamaktadır. Diğer bir deyişle küçük burjuva ve aydını sadece burjuva-proleter diyalektiğinden değil, emperyalist baskıdan da ötürü devlete sığınmaktadır. Bu tavrın en net görülebileceği ifade kuşkusuz Aydemir'e aittir: "Özgür devlet; Milli Birliğin dışarıya karşı kalesidir."¹³²

19. yüzyılda yaşanan Batı karşısındaki çöküşün hafızalara kazınmasından ötürü ortaya çıkan kalkınma parolası doğal olarak iktisat yöntemi olarak devletçiliği bu kesim aydın için meşru kılmıştır. Batı kompleksi dışında "zaman" mevhumunun etkisini de unutmamak gerek. Zira kalkınmasını evvelden tamamlamış bir Batı karşısında Türkiye'nin daha hızlı kalkınması gerekir. Bu sürat isteği sonuç olarak yöntemi özgün kılma arayışını doğurmuştur. Nitekim ilk olarak Kadro'nun ortaya attığı paradigmanın özgünlüğü tartışılrsa dahi Kadrocu yaklaşım yine Kadro mensuplarına göre Sosyalizm ve Kapitalizm karşısında alternatif olarak tanımlanır.¹³³ 1960 sonrası Sosyalizm ve Kemalizm arasındaki mesafenin iyiden iyiye erimiş olması bu sefer de sosyalist devrimi Türklere özgü şekillendirme arayışıyla sonuçlanmaktadır. Diğer yandan Ortanın Solu da Batı'dan aldığı sosyal demokrat kimliği kapitalizm ve sosyalizm arasında olarak tanımlamıştır. Sonuç olarak gerek emperyalizm korkusu gerekse sürat isteği, sol Kemalist cenahın arafını yaratmıştır.

Batı'yı üstün kılanın ne olduğu sorusu sadece Sol Kemalistler değil, bütün Türk siyasi coğrafyasında Sanayi Devrimi diye cevap bulur. Teknolojik bir ürün karşısında uzun bir süre "Gevur icadı" veya "Adamlar yapmış" söylemiyle var olan az gelişmiş ülkenin insanı, kalkınma ve sanayileşmeyi bir algılamıştır. Tüm siyaset felsefesinin kalkınma üzerine odaklandığı ve bunun da sanayileşmek manasına da geldiği ve aynı zamanda bu amaca daha süratli bir tarzda ulaşılması gerekliliği düşünülürse küçük burjuvazi aydının devleti iktisadi anlamda da kalkınmanın motor gücü olarak görmesi oldukça doğal karşılanmalıdır. Hele bir de bu mantığa 19. Yüzyılın Avrupa'daki az gelişmiş Almanya'nın kalkınma örneği, sonrasında SSCB'nin kalkınma planının verdiği sonuçlar ve II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını

¹³² Aydemir, **a.g.e.**, s.173

¹³³ Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi**, s. 173

kazanmış ülkelerin devletçilik prensibinde gelişen süreçleri göz önüne alınırsa sırasıyla Jön Türklerin Tanzimat aydınları karşısında, önce Kadrocuların ve sonrasında Ortanın Solu ve Yöncülerin Kemalistlere karşı giriştiği mücadelenin bu uluslararası olaylarla paralel yürüdüğü görülmektedir.

Devletin iktisadi hayat içersindeki konumu siyasetin birçok tarafı tarafından tartışılmış ve hatta Sol Kemalistler dışında da kabul görmüştür. Gerek İttihat ve Terakki gerek cumhuriyet ertesi CHP gerekse DP tarafından belirli süreçlerde kabul gören bu devletçilik prensibinin Sol Kemalistlerdeki ceryanı farklı olmuştur. Sol Kemalistlerin bu üç fraksiyonunun devletçilik anlayışını devleti, ekonominin tüm unsurları söz konusu olduğunda hâkim ve oyun kurucu pozisyonlarına sokmaktadır. Diğer bir deyişle bu grupta amaç devletçilik prensibiyle özel teşebbüs yaratmak değildir veya devletçilik prensibinin bu grup söz konusu olduğunda sahip olduğu önem özel teşebbüsün güçsüz durumundan ötürü doğan alternatifsizlik de değildir. Aksine Sol Kemalistlerin en belirgin özelliklerinden biri özel teşebbüse karşı güvensiz duruşlarıdır. Teoride yine Poulantzas’a dönmemizi gerektiren bu olgu devlet fetişizmiyle açıklanabilirken, pratikte ise liberal diye adlandırılan fakat daha önce belirtildiği üzere devletin ekonomiye müdahalesinin minimize halinden ziyade özel teşebbüs yaratmaya çabaladığı dönem olarak görülen 1923-1929 arası dönemin yarattığı “kötü” tecrübeler yer almaktadır.

Sonuç olarak fikriyatında tarihsel materyalizmi gezdirmiş Sol Kemalistler, Marksist kuramın devlete dair yaklaşımını benimsememişlerdir. Gerek bürokrasinin tarihsel sürecinin aklanması ve hatta başladıkları devrimi bitirme misyonunun üstlenilmesi gerekse devleti burjuvanın ideolojik aygıtı ve onun hegemonya üreticisi olarak kabul eden Ortodoks Marksist anlayışı karşısında “kalkınma” idealini gerçekleştirecek olan ögenin “devlet” olarak görülmesi Türk özgücü sosyalizmin ana karakterlerinden birini yaratmıştır.¹³⁴

134 Görülen o ki sosyalizm de dahil olmak üzere her ideoloji geleneksel aydının Türkiye’deki konumundan ötürü küçük burjuva aydının eleğinden geçerek mutasyona uğramak zorunda kalmıştır. Bu uğrayışın en somut hali de Ankara Valisi’nin söylemidir: “Bu memlekete komünizm gerekse onu da biz getiririz”

3.3.3. Ekonomizm

Kavramların sosyal bilimciye olan faydasını yok saymak oldukça zordur. Fakat madalyonun öbür yüzüne baktığımızda kavramların türdeşleştirici niteliği, diğer bir deyişle homojenleştirme vasfı bütüne dair pek çok şeyi açıklasa da parçalar söz konusu olduğunda tepkisiz kalmaktadır. Misal olarak Kadro, Yön, Cemil Sait Barlas ve Ortanın Solu yaklaşımları üstünde varolan Sol Kemalist başlık da buna benzer bir noksanlığı sergilemektedir. Sol Kemalistlere dair yapılan her vurgunun aynı zamanda bu öğeleri de niteleyecek olması, bu unsurlar arasındaki farkların eritilmesiyle sonuçlanır ki bu da arzu edilen bir sonuç değildir. Radikallik, demokrasi, sınıf tezadının farkındalığı, batı gibi olgular karşısında bu 4 unsur ayrı koordinatlarda yer almaktadır. Şöyle ki bu üç frekansı¹³⁵ radikallik ekseninde konumlandırmaya kalkışırsak kuşkusuz bu eksen üzerinde Yöncülerin en aşırı uçta yer alması gerekir. Bu noktada radikal sıfatından bahsedilirken önemli ölçüde iktidar stratejileri karşılaştırılmaktadır. Kadrocular'ın tek parti döneminde şüphesiz iktidara öneriler sunması dahi cesur bir siyasi tavidir. Fakat siyasi pozisyonlarındaki Makyavelist tutum, siyasi iktidarı yapıbozumuna uğratmaktan ziyade onu dönüştürmeyi amaç edindirmiştir.¹³⁶ Diğer tarafta ortanın solu hareketi parlamento içinde tezahür etmesinde ötürü radikallik ekseninde özellikle Yöncüler ile yarışabilecek bir konuma sahip değildir. Parlamento dışı bir hareket olmasından ötürü aynı zamanda siyasi gerçeklikten görece bağımsız bir yaşam alanı bulmuş olmaları Yöncülerin iktidar stratejisi söz konusu olduğunda daha otarşik davranmalarına sebebiyet vermiştir. Aynı kanalın frekansları arasında seyreden bu farklı üsluplardan biri de kuşkusuz sınıf tezadının farkındalığıdır. Fakat bu farkındalık dahi belirgin bir benzerliğin sonucunda doğmak durumunda kalmıştır: Ekonomizm¹³⁷

135 Üç frekans denmesine sebep olan şey Cemil Sait Barlas'ın ortanın solu potasında görülmesindendir.

136 Tekeli, İlkın, a.g.e., s. 485

137 Lenin'in Sosyal Demokrasinin İki Taktiği adlı eserinde ekonomizm Rus sosyal-demokrat hareket içersindeki oportünist bir eğilim olarak görülmekte. Zira Lenin'in bu eleştirisi ekonomistlerin işçi sınıfı mücadelesini yüksek ücret talebi ve daha iyi çalışma koşullarıyla sınırlamasından ötürü gelmektedir. Ekonomistlerin bu sınırlayışı ise kapitalizmin aşırılıklarının gelir adaletsizliği olarak görmesinden kaynaklanır. Halbuki sosyalist doktrinde kapitalizm eleştirisi salt bir değer ilişkisinden değil; aynı zamanda burjuvanın proleter üzerinde kurduğu tahakküm ilişkisini konu edinmektedir. Diğer bir deyişle ekonomistler sömürüyü değerın üretim sürecinde görmekten ziyade bölüşüm sürecinde tanımlamaktadır. Nitekim bu tanımlama aynı zamanda küçük burjuvanın bir karakterine

Osmanlı geleneksel aydınının iktisat karşısındaki imtihanının oldukça başarısız olduğunu ifade etmek pek de yanlış olmaz. Modernleşme çabaları içerisinde geçmiş koca bir yüzyıl boyunca toplum mühendisliğine soyunmuş bu kesimin iktisat aracına bilinçli bir şekilde yaklaşmaması aynı zamanda geleneksel aydının karakterini de oluşturmuştur. Madde ve zihniyet arasındaki mücadelede belirleyici olanın ne olduğuna dair bir soru karşısında geleneksel aydın tercihini uzun bir süre zihniyetten yana kullanmış ve bu kapsamda madde ve dolayısıyla iktisat bakir kalmıştır. Fakat önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi cumhuriyet ertesinde yaşanan geleneksel aydındaki kırılma sonucu “madde” önemli hale gelmiştir. Tanzimatçılar, İttihatçılar, Kemalistler ve Sol Kemalistler şeklinde akan süreçte birbirlerine muhalif bürokrasileri yaratanın sosyoekonomik kırılmalar olduğu ve bunun sonucunda bürokrasinin belirli bir kısmındaki zenginleşme ve bunun dışında kalan kısımların da alternatif ideoloji arayışları iktisatla son bulmuştur. Çünkü sosyoekonomik eşitsizliğin çözümünü temel almış bir grubun iktisat bilimine eğilmesi beklenen bir sonuçtur. Bu noktada belirtmek gerekir ki bir kısım bürokratların zenginleşmesi Poulantzas’ın küçük burjuvayı tanımlarken kullandığı “aşırı zenginlik karşıtlığı” sıfatının doğumuna ve bu uzantıda ekonomist eğilimin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu eğilimin ilk örnekleri tabiatıyla Kadrocularda görülebilirken Sol Kemalistlerin diğer fraksiyonlarına da tezahür etmiştir.

19. yüzyıl geleneksel aydınının bir mesleği olan toplum mühendisliğini miras kabul etmiş Sol Kemalistler inşaat sürecinde iktisat aparatını kullanmalarından ötürü bir kırılma yarattıkları söylenebilir.¹³⁸ Özellikle Atılgan’ın Yöncüleri konu edindiği çalışmasında Yöncülerin bu özelliği üzerinde uzun uzadıya durulmuştur. Toplumsal değişimi yaratanın zihniyet mi madde mi olduğu sorusuna Sol Kemalistlerce verilen cevap maddedir. Hatta Yöncüler tarafından 19. Yüzyıl aydınının maarifçiliği ve kanunculuğu bir eleştiri unsurudur: “Ne kadar çok gayret sarf edilirse edilsin, düşük bir istihsal seviyesiyle, kitlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak . İşsizlik, açlık, çıplaklık,

işaret eder: aşırı zenginlik karşıtlığı. Bkz: V.İ.Lenin, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, s. 147. Sol içi tartışmalarda ekonomizm bu tanıma sahipken sol dışı unsurlar tarafından ise ekonomizm, Marksist düşünün alt yapıya ithaf ettiği belirleyicilik sıfatının bir eleştirisine dönüşür. 138 Kuşkusuz iktisata dair bu eğilim, bu grubun sosyalist eğilimleriyle de bağdaştırılabilir.

soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama iç güdüsü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır.”¹³⁹ Çağdaş medeniyetlerin seviyesine ulaşmak için toplumun eğitiminden ve düzenlenilen kanunlardan ziyade iktisadına eğilmesinin gerekliliğinin sıklıkla ifade edilmesi aynı zamanda Kemalist devrimin eksikliğini ve başarısızlığını ele alırken de kullanılmaktadır. Özellikle CHP içinde iktidar mücadelesine giren Ecevit’e dair bir söylem vardır ki Kemalist asker-sivil zümrenin geleneksel Osmanlı aydınının karakteri olan toplum mühendisliği hususundaki kanunculuğunu pratik anlamdaki ekonomist eleştirinin en somut örneğidir: “ Şapka devrimi yapılab 45 yıl; şeyhlik, seytlik gibi unvan ve sıfatların ve bu unvan ve sıfatlara bağı giyim kuşamların yasaklanmasına dair devrim kanunu çıktı çıkakı gene 45 yıl geçmiştir. Ama Doğu’nun bazı bölgelerinde hala şeyhler vardır, seytler vardır... Öyleyse, bazı somut Atatürk devrimlerinin, hem de Atatürk’ün en çok önem verdiğı devrimlerden bazısının, bu bölgede yeterince tutunamamış olması nedendir? ... Bunun da nedeni, o bölgenin, henüz bu devrimlere gerçeklik kazandırabilecek, bu devrimleri yaşar duruma getirebilecek bir ekonomik ve sosyal yapı değışikliği geçirmemiş olmasıdır. Bugünkü toprak düzeniyle, bugünkü gelir dağılımı düzeniyle, bugünkü kredi düzeniyle o bölgeler halkından büyükçe bir kısmının kaderi, hala, belirli kişilere bağı kalmaktadır.”¹⁴⁰

Aşırı zenginlik karşıtlığı sonucunda doğan ekonomist eğilimin ilk adımları ise Kadrocular tarafından atılmaktadır. Ortodoks Marksizm’in alt yapı-üst yapı ilişkisini fikriyatına enjekte eden Kadrocuların “madde”ye verdiğı ehemmiyetin boyutu Aydemir’de izlenebilir. Aydemir’e göre toplum şartları ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi toplumun tabiatla olan mücadelesini içermektedir ki bu ilişkinin merkezinde yer alan maddenin kendisidir. Diğer bir deyişle mevzu bahis toplumun üretim araçları ve tekniğı bu şartlar içerisinde birinci grupta yer alır. Aydemir’in ikinci grupta ele aldığı şartlar ise toplum içindeki insanların birbirleri arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır ve bu sosyal ilişkiler olarak tanımlanır. Bu noktada bu ilişkiyi Aydemir’in kaleminden izlemek faydalı olacaktır: “ Sosyal ilişkiler; üretim, dağıtım, mülkiyet şekli veya bütün kolları ile ekonomik münasebetlerle, hukuk, kültür ve benzeri ilişkileri içine alır. Toplum içinde teknik şartların ve seviyesinin değışmesi ile, bu sosyal şartlar da değışir. Toplum yapısı da değışmeler gösterir.”¹⁴¹ Aydemir’in alt yapı ve üst yapıya dair

139 Atılğan, a.g.e., s.75

140 Ecevit, a.g.e., s.14

141 Aydemir, a.g.e., s. 32

birçok söylemi vardır. Kuşkusuz bu kavramların Sol Kemalistlere transferi Aydemir'in Marksist geçmişi de düşünüldüğü takdirde şaşırtıcı değildir.

Geleneksel aydınının iktisada olan eğilimi ve hatta birçok Marksist kavramın, kendi fikri zeminlerinde yer bulmasına rağmen cumhuriyet ertesi aydınının kronik rahatsızlığı olarak görülen sınıf tezadını kabul etmeyişi bir çelişki olarak görülebilir. Sol Kemalistlerin iktisat eğilimlerini Marksist değil de ekonomist olarak sıfatlandırılmasının bir sebebi de aslında bu kabullenmeyiştir.¹⁴² Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki bu kabullenmeyiş bilimsel gerçeklerin dışında psikolojik nedenlerden ötürü kaynaklanmaktadır. Nitekim Kadrocular içerisinde köy iktisadıyla en çok ilgilenen İsmail Hüsrev Tökin'in, Doğan Avcıoğlu'nun ve TÜSİAD mektubundan¹⁴³ sonra ortanın solunun bu tezadın varlığını kabul ettiği söylenebilir. Fakat ütöpik romantizmin birçok özelliğini barındıran Sol Kemalist ülküde ceryan eden ülkenin tezatsız bir millettten oluşmasından ötürü sınıf tezadını görmezden gelmek aynı zamanda bu ülkeye ne kadar yakın olunduğuna dair iyimser bir hava uyandırmaktadır. Dolayısıyla tezatsız milletin kabulü Kemalist devrimin tamamlanma sürecinde bir gerçeklikten ziyade bir motivasyon aracıdır.

Sınıf tezadının görmezden gelinmesine neden olan sebeplerden biri de Kadrocuların özgün tarihsel materyalizmidir. Kapitalizm eleştirisini proleter-burjuva arasındaki tezadın üstüne dizen Marx'ın tarih okuma yöntemi de tarihsel materyalizmdi. Fakat 20. Yüzyıla gelindiğinde sosyalizmin Avrupa dışı bir coğrafyada vuku bulmasının sebebi oldukça tartışmalıdır. Özetle sosyalizmin kapitalizmin doğduğu coğrafyada ortaya çıkmamasının nedeni hala belirgin bilimsel tartışmalar arasında yer almaktadır. Bu tartışmaya son verecek bir cevaptan ziyade onu derinleştirecek bir soru sorulabilir? Sosyalizmin ortaya çıkmasını sağlayan şey kapitalizm midir? Yoksa

142 Daha önce belirttiğimiz gibi Sol Kemalist tabirinin fraksiyonlar arası gizlediği farklılıklardan biri de sınıf tezadı olgusudur. Zira bu tezadın kabulüne bu üç fraksiyon arasında Yöncüler yaklaşmıştır.

143 1979 yılında IMF'den kredi alma talebinde bulunan eski ortanın solu, dönemin demokratik solu, TÜSİAD'ın muhtıra sayılabilecek mektubuyla karşılaştı. Bkz: **Milliyet Gazetesi**, 16.05.1979. s.14. IMF'e yollanılan mektupta Türkiye'de serbest piyasa ilkesinin izlenilmediğini ve bu sebeple hükümete kredi verilmemesi gerektiğini savunan TÜSİAD'ın açıklamasından sonra sınıf tezadı olmadığı iddiasında bulunan bu düşünün izleyicilerinden CHP senatörü Niyazi Ünsal şu demeci verecekti: "Bu belge bir sınıf savaşımının başlangıcıdır.", Bkz: **Milliyet Gazetesi**, 16.05.1979. s.13

emperyalizm mi? Bu noktada kesif bir ayrıma gitmek zordur. Nitekim Lenin emperyalizmi, kapitalizmin ileri bir evresi olarak kabul etmiştir. Bu soru bir cevapla noktalanmamış olsa da emperyalizmin özellikle 19. Yüzyıldaki varlığının az gelişmiş ülke aydınları üzerindeki etkisi onların tüm siyasi fikriyatlarını şekillendirecek kadar derin etkilere sahiptir. O kadar ki Türkiye’de sol, anti-kapitalist olduğu için değil; antiemperyalist olduğu için soldur. Diğer bir deyişle sol sayılabilmek için anti-kapitalist olmaktan ziyade antiemperyalist olmak daha doyurucu bir sebeptir.¹⁴⁴

Sonuç olarak burjuva-proleter çelişkisinden ziyade uluslararası paylaşım mücadelesinin sonuçlarını daha yakından hisseden geleneksel aydının tarihsel materyalizmin diyalektik unsurları içinde gerçekleştirdiği transfer sonucunda çelişki gelişmiş uluslar- gelişmemiş uluslar (Batı-Doğu) arasında görülerek revize edilmektedir. Diyalektiğin bu şekilde kurgulanmasından ötürüdür ki milliyetçilik de bu özgücü sosyalizme eklenmektedir. Tarihsel materyalizmin bu formatına Aydemir’den evvel Mirza Sultan Galiyev’de rastlanılmaktadır. Her ne kadar ömrü boyunca Kadrocular bu ilişkiyi reddetmiş olsalar da Aydemir’in KUTV üniversitesinde Galiyev’in öğrencisi olduğu gerçeği ve görüşlerindeki paralellik bu etkiyi olumlamaktadır.¹⁴⁵ Galiyev’in tarihsel materyalizminde yarattığı Doğu-Batı ikilemi sonucunda sömürüye maruz kalanın proleterle sınırlı kalmadığı ve Doğu toplumlarının her kesitinin bu sömürünün etkisi altında olmasından ötürü Doğu milletleri, Galiyev’in lügatında proleter-millet olarak yer almıştır.¹⁴⁶ Kuşkusuz toplumsal formasyonu bütüncül bir şekilde sıfatlandıran bu tanım, az gelişmişler içerisindeki sınıflararası tezadı Kadrocular için görünmez kılmıştır.

144 Tanıl Bora, “Sol ve Yurtseverlik”, **Medeniyet Kaybı**, 2.bs., İstanbul, Birikim Yayınları, 2006, s. 280.

145 Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.537

146 “Tüm sömürgeleştirilmiş Müslüman halklar proleter halklardır ve Müslüman toplumlarının hemen hemen tüm sınıfları geçmişte sömürgeciler tarafından ezildiklerine göre, tümü de proleter olarak adlandırılabilirler...Örneğin tümünün en gelişmiş olan İngiliz proleteryasının durumunu ele alalım. Eğer İngiltere’de devrim zafere ulaşacak olursa, bu proleterya sömürgeleri ezmeyi sürdürecektir ve günümüzdeki burjuva hükümetinin siyasetini devam ettirecektir; Çünkü sömürgelerin sömürülmeye devamında çıkarları vardır. Doğu emekçilerinin sömürülmesini engellemek için, Müslüman kitleleri yerel özerk bir komünist harekette bir araya getirmek zorundayız.”Akt. A.Bennigsen, C.L. Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası**, İstanbul, Sosyalist Yayınlar, Şubat 1995, s. 329. Ayrıca bkz: Olivier Roy, **Yeni Orta Asya**, Çev. Mehmet Morali, 2.bs., İstanbul, Metis Yayınları, Temmuz 2005.

Başlangıçta ekonomizme dair verilen ilk dipnotta açıklanmış olsa da belirtmek gerekir ki sınıf farklılıklarının önemsenmemiş olmasının bir diğer sebebi de Sol Kemalistlerin iktisat üzerinde odaklandıkları süreçle alakalıdır. Genel olarak ekonomi üretim-bölüşüm-tüketim evrelerini kapsayan bir olgudur. Alt yapı ve üst yapı gibi Marksist kavramların Sol Kemalist lügata girmesine karşın bu transfer sırasında kavramların mahiyetinde önemli bir değişim göze çarpmaktadır. Marx'ın kapitalizm eleştirisi merkezi olarak üretim ilişkilerine odaklanmaktadır. Zira bu sürecin diğer ekonomik evreler kapsamındaki öncelliği ve belirleyiciliğinden ötürü Ortodoks Marksizm'de bölüşüm ve tüketim süreçleri merkezi bir konuma sahip olmamıştır. Fakat Sol Kemalistler ve diğer gelişmemiş ülke aydınları söz konusu olduğunda alt yapı yine belirleyici olmasına rağmen esaslı kapitalizm eleştirisi bölüşüm sürecine odaklanmaktadır. Bunun en büyük sebebi ise kapitalist ilişkilerin belirgin bir şekilde bu coğrafyalarda oturmamış olmasına rağmen emperyalizmin sonuçlarının oldukça net olmasından ileri gelir. Diğer bir deyişle Galiyev'in proleter-millet tezinden ziyade gelişmemiş uluslar için "küçük burjuva millet" tezi daha doyurucudur. Bu tip ülke aydınlarını yaratanın emperyalizm olduğu düşünülürse burjuvanın proleter üzerinde kurduğu tahakkümden ziyade Batı'nın gelişmemiş toplumlar üzerinde kurduğu tahakkümün daha popüler olması şaşırtıcı karşılanmamalıdır. Dolayısıyla Kadro ile başlayan ve Yön dergisi ile devam eden Türk özgücü sosyalizminin zaman içerisinde sosyal demokratiğe kayma konusundaki becerisi bu her iki unsurun (üçüncü dünya sosyalizmi ve sosyal demokrasi) ekonomist sıfatından ileri gelmektedir.

Hatta bu durum salt Türk özgücü sosyalizminin tavrı değildir. II. Dünya Savaşı sonrasında siyasi bağımsızlıklarının kazanan uluslar, bu özellikleri benimsemiş olan birçok aydına yaşam alanı sağlamıştır. Nitekim yine bu zaman zarfında ortaya çıkan Bağımlılık Ekolünün değindiği konulara yaklaşım tarzı ile kendisinden neredeyse 20-30 yıl önce doğmuş Kadrocu fikriyatın yaklaşımı arasında oldukça belirgin benzerlikler bulunmaktadır.¹⁴⁷ Şaşırtıcı olan şudur ki 1960 sonrası Türkiye'de oluşan

147 M.Asım Karaömerlioğlu, "Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları", **Toplum ve Bilim**, Sayı:91, 2002 Kış, s.87. Hatta başka bir benzerlik de Yöncü Doğan Avcioğlu'nun Türkiye'nin Düzeni adlı çalışması ile Paul Baran'ın Büyümenin Ekonomisi adlı eseri

siyasi zemin içinde Kemalizm'e teğellenmiş sosyalist hareket ile bu teğellenmeden uzak duran sosyalist hareket arasında geçen tartışmalar ile uluslararası anlamda Bağımlılık ekolü ve Marksistler arasında geçen birçok tartışma benzer tonlarda gerçekleşmektedir. Misal olarak Laclau'nun Bağımlılık ekolünün bir üyesi olan A.G. Frank'ın kapitalizm algısına olan eleştirisi, az gelişmiş ülke aydınınının ekonomist karakterini belirginleştirmektedir: "İlk şaşırtıcı şey Frank'ın kapitalizm ve feodalizm tanımlamalarında üretim ilişkilerini hiçbir şekilde kullanmamasıdır. Bu olgunun ışığında, kapitalizmin temel çelişkisi olarak sömürenler ile sömürülenler arasındaki ilişkiyi belirtmiş olması şaşırtıcı olmaktan çıkar. Çünkü, aslında Frank'ın ideolojik bakış açısı onun, kapitalizm tanımında üretim ilişkilerine yer vermemesini özellikle gerektirir."¹⁴⁸

Üçüncü dünya sosyalizmine bir nevi teorik arka plan sunan Bağımlılık Ekolü dışında revizyonist sosyal demokrasi ile radikal Marksizm arasında geçen tartışma da gene ekonomizm üst başlığından ilerlemektedir. Sonraki sayfalarda üzerinden durulacak olan Alman SPD'sinin Gotha Programı'na Marx'ın yönelttiği eleştiriler, kapitalizm eleştirisinin kendisinden ziyade usulüne yöneliktir. Bu noktada belirtmek gerekir ki bu üslup uyumsuzluğu ilkesel zemindeki ayrışmalardan kaynaklanmaktadır: " ... paylaşım denilen şeyi bu kadar büyütme ve esas vurguyu ona yapmak bir bütün olarak yanlıştır. Tüketim araçlarının her türlü paylaşımı, sadece, bizzat üretim koşullarının paylaşımının sonucudur; bu ikinci paylaşım ise, bizzat üretim tarzının karakteridir... Vülger sosyalizm (ondan da demokrasinin bir kesimi), dağıtımı üretim tarzından bağımsız olarak görmeyi v ele almayı, bu yüzden de sosyalizmi esas olarak paylaşım ekseninde dönen bir şey olarak göstermeyi burjuva iktisatçılarından miras almıştır."¹⁴⁹

Ortodoks Marksizm'in eleştiri oklarını gerek üçüncü dünya sosyalizminden gerekse işçi partisinden halk partisine evrilen Alman SPD'sinden sakınmamasının önemli bir nedeni olan ekonomizm, küçük burjuva tepkiler çerçevesi içinde ele alındığında 20.

birarada okunduğunda kesinlikle gözden kaçmayacaktır. Bkz: Paul Baran, **Büyümenin Ekonomi Politikası**, Çev. Ergin Günçe, İstanbul, May Yayınları, Ekim 1974. Her ne kadar Yön Grubu'nu ve Doğan Avcıoğlu'nu değil; incelediğimiz Sol Kemalist aydın gruplarından ilki olan Kadrocuları irdeleyen Selim İlkin ve İlhan Tekeli'nin çalışması Kadrocular ile Bağımlılık Okulu'nun kuramcıları arasındaki paralelliği oldukça yoğun işlemiştir. Bkz: İlhan Tekeli, Selim İlkin, **a.g.e.**

148 Ernesto Laclau, "Latin Amerika'da Feodalizm ve Kapitalizm", **Az gelişmişlik ve Emperyalizm**, Der. Atilla Aksoy, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1975, s.132.

149 Karl Marx, **Gotha Programı'nın Eleştirisi**, Çev. İsmail Yarkın, İstanbul, İnter Yayınları, 1999, s.29.

yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren hem üçüncü dünya sosyalizmi ile hem de sosyal demokrasi ile Kemalizm'i eklemlmeye çalışan iki kanatın (Yön ve Kadro Dergileri ile Cemil Sait Barlas ve Ortanın Solu) siyaset düzlemindeki konumları netleşecektir.

Buraya kadar Sol Kemalist fikriyatın küçük burjuva zemini tanımlanılmaya çalışıldı. Fakat bu zeminin salt Sol Kemalistler ve hatta muhafazakarlar söz konusu olduğunda geçerli olmaması gerekir. Genel anlamda Türk Solu'nun 12 Mart darbesine kadar takındığı tavır bu zeminden bağımsız olmamıştır. Bu pozisyonun belirginliği Murat Belge'nin sorusuyla da kanıtlanmaktadır: “ “Küçük burjuva devrimciliği” nin romantik halkçılık okunu aşabildik mi?” Bu aşılama gerçeğidir ki aslında Türk Solu'nun karakterini de nitelemektedir. Kemalizm'in antiemperyalist simülasyonu sayesinde Kemalizm ve Sosyalizm arasındaki teğellenme gerçekleşmiştir. Hatta ilkesel anlamda bu teğellenmeyi benimsemeyen fraksiyonlar dahi pragmatik açıdan Kemalist nüvelerle iş birliğine gitmek durumunda kalmıştır ki bunların başında ordu gelmektedir.

4. SOL KEMALİST KÜMEDE YARILMA

Bu başlığa kadar üzerinde durulan temel mesele, Türk siyasi zemini içinde Sol Kemalistler ve diğerleri idi. Diğer bir deyişle Sol Kemalistlerin bulundukları sistem içindeki özgünlükleri üzerinde durulmaya çalışıldı. Bundan sonraki bölümlerde ise şu ana kadar çizilmeye çalışılan Sol Kemalist kümenin çizgilerinden ziyade kümenin içinde konumlanmış olan siyasi duruşlar olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi kavramların yararlarının peşinden gelen türdeşleştirme eğilimi, birçok üst anlatıyı içindeki özgünlükleri algılatmadan homojen bir şekilde ortaya konulmasına yol açıyor. Şüphesiz kavramların bu niteliği sadece Sol Kemalist fikriyat söz konusu olduğunda değil; akla gelebilen her türlü ideoloji için geçerli. Hatta insanlara doğumuyla verilen isimler dahi bu açıdan kavramlara benzemekte. Misal olarak “Şevket Süreyya sosyal demokratır” önermesi doğru kabul edilebilir. Gerçekten de Aydemir ömrünün son dönemecinde bu kimliği benimsemiştir. Oysa suyu arayan adamın, hayatı boyunca maruz kaldığı onca kavşak vardır ki “Aydemir bir Marksist’tir”, “O bir Kemalist’tir”, “Hayır o bir anti-demokratır” önermelerini de doğru yapmaktadır. Dolayısıyla bu noktada bilimsel düşüncenin yapması gereken şey bir fikrin ya da bir figürün siyasi hayatını incelerken her türlü üst anlatının üstüne gitme yürekliliğini sergilemektir. Bunun ışığında aklımıza düşecek şey çoğu zaman bir önerme değil; bir soru olacaktır: “ Hangi Aydemir?” ve bu soru, birçok önermeden daha işlevseldir. Bu bağlamda eğer konu bir figür değil de bir fikir ise kuşkusuz bilimsel olanın işi zorlaşmaktadır.

Sol’un Türkiye’de sahip olduğu konuma dair misal verdiğimiz örnekte olduğu gibi sorulardan ziyade hep ona yakıştırılan önermeler üzerinden tartışıldı. “Ben solcuyum” cümlesi, bu cümlenin sahip olduğu kişinin fikri zemininin her köşesini açıklamaktan çok uzakken özellikle politik süreçlerde yakınmış gibi davranıldı. Sol’un içindeki fraksiyonlar dahi belirli kabuller üzerinde şekillenmek zorundaydı. Örneğin devrimden ziyade evrimi benimseyen bir şahsın solcu olduğunu ifade etmesi, sol içerisindeki zıt fraksiyonlar tarafından kızgınlıkla; sol dışı unsurlarda şaşkınlığa rağmen belirli bir sempati ile karşılandı. Kuşkusuz bu sempatinin varlığına kuşkuyla yaklaşılabilir. Fakat 1960 sonrası siyasi zemindeki oy kaymalarına

bakıldığında tabanda böyle bir sempatinin potansiyeli görülebilir. Bu vurguya rağmen evrimi kabul etmiş bir solcunun kendini ifade etmesinde çektiği sıkıntıları göstermesi açısından Bülent Ecevit'in babası Fahri Bey'in oğluna söylediği şu cümle oldukça önemlidir: “ bu memleket aşağı yukarı yarım asır daha sosyalist diyene Komünistsin diye böhlan (iftira) edecek, zavallı sosyalist kıcını yırtı yırtı “hayır hayır nasıl komünist olurum yahu” diye bağırıp çağırsa da ille “komünistsin diye kazığa vuracaktı.”¹⁵⁰ Kuşkusuz bunun tam zıttı ise Marx'ın yazıları üzerinden devrim ile Marx arasında herhangi bir bağlantı olmadığını kanıtlamaya çalışan Kautsky'nin Bolşevizm'i dışlamasıydı. Şaşılmanması gereken ise Lenin'in bu yorum karşısında Kautsky'i “dönek” olarak nitelendirmesiydi.

Kendini Sol ile nitelendirmek isteyen gerek yerel gerek uluslararası onca fraksiyonun içine düştüğü ve kurtulamadığı bu polemğin sebebi neydi? Kuşkusuz bu küçümsenemez bir sebep. Solun kendi içindeki yarılmalar, teori-pratik ve ideal olan ile gerçek arasında varolan güçlü bir kaostan engellenemez bir sonucuydu. Kapitalizm eleştirisi sonucunda vuku bulmuş bir –izmin, teorik boyutta gerçekleştirdiği sıçrama, pratik düzleme geçerken bütünlüğünü koruyamamıştır. Bir siyaset okumasının, iktidar stratejisi formuna dönüşme çabaları sırasında eskinin eleştirisi okları her bir sosyal tabaka tarafından yorumlanmak zorunda kalıyordu. Gerek coğrafyanın neden olduğu toplumsal formasyondaki aykırılık halleri, gerekse kapitalizmin etkisinin her bir coğrafyada türdeş olmaması, sol içinde de farklı pratiklere sebep oluyordu. Bu yüzleşmeyi gerçekleştirdiğini ifade edenler kendilerini ilerici görürken karşıtları onları döneklikle veyahut değişimleri algılayamamakla suçlayacaktı. Siyasetin güçlü gibi gözüken temel ilkeleri karşısında politik gerçeklik bıkmadan işlevini yerine getirecekti.

Sol Kemalistlere dönecek olursak eğer, teori ve pratik arasındaki karşıtlığın yarattığı problemler karşısında bu fikriyatın bir yarılma yaşadığını belirtmek gerekir. Sol Kemalistlerin ilk tohumu olan Kadrocuların dergilerinin kapanmasından sonra (1934) uzun bir dönem bu fikriyat, fetret devrini yaşamıştır ve bu uzun süreç içinde gerek ulusal gerekse uluslararası politik ortam devasa değişimlere sahne olmuştur.

150 Emin Altundağ, “Ortanın Solu’ndan Demokratik Sol’a Bülent Ecevit”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.10

Kadroculardan sonra Sol Kemalist olarak nitelediğimiz Cemil Sait Barlas'ın CHP'ye İngiliz İşçi Partisi modelini önermesi¹⁵¹ ve sonrasında partiden ihracıyla birlikte yayın hayatına atılması 1950-60 arasındaki sürece rast gelmektedir. 1934-1950 arasındaki süreç 16 yıl gibi siyasi sistem açısından kısa bir süre olsa da bu süreçte meydana gelen olayların etkinliğinden ötürü 1934 ve 1950 yılları arasındaki farkı matematik değil; tarih bilimi daha iyi açıklamaktadır. II. Dünya Savaşı'nın arifesinde faşizmin yükselen popülaritesi ve emekleme sürecini aşmış SSCB'nin etkinliği politik zemindeki otoriter havayı özetlemektedir. Buna karşın II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen süreç ise niteliği ne olursa olsun kavram olarak demokrasinin ideal olan olarak yansıtılmasını gerektirmişti. Bunun dışında reel politik ise Soğuk Savaş'ın şartlarından bağımsız yorumlanamayacak bir haldedir. İlişkilerin oldukça iyi olduğu S.S.C.B yerine artık "tek ülkede sosyalizm"i savunan ve Türk siyasi zeminin en önemli korkularından biri haline gelen bir ülke vardır. I. Dünya Savaşı sonrası dış politikanın iç politikaya olan etkisi oldukça azaldığı bir dönemken, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Soğuk Savaş iç politikanın dış politikaya göbeğinden bağlı hale gelmesine neden oluyordu. Dolayısıyla artık yollara ağaçlar devrilmiş ve yolların kumu, çakılı başka bir kıvama bürünmüştür ve Kadrocu pratiğin değişimine dair ilk unsur artık Cemil Sait Barlas olacaktır. Kadrocuların özgün tarihsel materyalist yorumuyla Kemalizm'e verilmek istenen sol kıvam, Cemil Sait Barlas ile değişecektir. Bu noktada Cemil Sait Barlas'ın giriştiği teğelleme süreci sosyal demokrasi ve Kemalizm ikilisini içermektedir ki bu tepki geleneksel aydınlar söz konusu olduğunda oldukça radikal bir tepkidir.

Kuşkusuz Soğuk Savaş'ın Sol Kemalistlerde yarattığı bu yarılma uluslararası anlamda "Sol"da da yaşanmıştır. Marksizm'in bilimsel kabulü içinde arzu edilen sosyoekonomik sistem tarihsel gerçekliğin içinde kaçınılmaz bir sondu. Burjuva, mezar kazıcılarını yaratarak tarihsel ilerlemenin önemli bir adımını atmıştı. Fakat Aydemir önermesinde olduğu gibi Komünizm için tarihi bekleyen ve her türlü siyasi pratiği dışlayan Marx'tan bahsetmenin doğruluğunun kanıtları Marx'ın yazılarında bulunsa da 1848'in Fransa'daki yansıması karşısında Marx, kral ile ittifakta bulunan

151 Feroz Ahmed, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, Ağustos 1994, s. 138

Fransız burjuvazisini gericilikle eleştirerek, bu sınıfın tarihsel misyonunu yerine getirmediğini ifade ediyordu. Bu ifade aynı zamanda proleteryanın devrimi sabırla beklemesinden başka bizzat sürecin içerisinde bulunması gerektiğinin de bir kabulüydü. Nitekim Fransız burjuvazisi gibi Almanya’da ve İtalya’daki devrimsel süreçlerde de burjuva kimi zaman bürokrasi, kimi zaman toprak beyleri gibi “tutucu” sınıflarla ittifaka gidecekti. Rusya’da ise devrimi sahiplenen ve bunu gerçekleştiren sınıf da burjuva olmayacaktı. Bu anlamda 19. Yüzyılın ikinci yarısında tecrübe edilen siyasi pratiklerden ötürü proleteryanın devrimsel süreçler içerisinde nasıl davranması gerektiği sorusuna verilen cevaplar teorinin çeperlerine sığmayacak kadar çeşitlilik gösterecekti. Nitekim II. Dünya Savaşı ile bu soruya verilen cevaplar koalisyon oluşturmaktan ziyade parçalanma yaşayacak ve kapitalizmin doğrudan veya dolaylı olarak üzerinde tahakküm kurduğu her türlü toplumsal sınıf ve tabaka kendi “sol” unu yaratacaktı. Bu bağlamda küçük burjuva eleştirileri sosyal demokrasi¹⁵², küçük burjuvazi ile ittifakı reddeden proleterya, devrimci Marksizm ve emperyalizm boyunduruğunda olan çevre ülkeler ise üçüncü dünyacı sosyalizm ile kendi başlıklarına çekilecekti.¹⁵³

1950 ve 1960 yılları arasında gerçekleştirilen iki önemli konferans Ortodoks Marksizm’den kopan iki kanadı temsil etmektedir. Bunlardan ilki II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanmış ve Soğuk Savaş sürecinden yaralanmak istemeyen üçüncü dünya ülkelerinin toplandığı Bandung Konferansı ve diğeri de 1959 yılında SPD üyelerinin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan Bad Godesberg programıydı. Şüphesiz bu iki bildirgenin yayımlandıkları dönemde, DP iktidarına karşı muhalefet etmenin birleştirici etkisine rağmen Cemil Sait Barlas’ın sahibi olduğu haftalık dergi olan Pazar Postası’nda Doğan Avcıoğlu ile tartışmaları tesadüf değildir. Sol Kemalistlerdeki yarılmayı anlayabilmeyi sağlayanların başında uluslararası politikada etkili olan bu iki bildirgede ayrı ayrı konumlanan bu iki aydın geliyordu. Nitekim DP’nin iktidar sürecine rastlayan Cemil Sait Barlas ve Doğan

¹⁵² Teorik düzlemde toplumsal sınıfların maddesel tabanından ziyade doğrudan siyaseti ve siyasal hakları temel alan sosyalizm eleştirileri için bkz: Ellen Meiksins Wood, **Sınıftan Kaçış**, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul, Akış Yayıncılık, Şubat 1992.

¹⁵³ Perry Anderson, **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, Çev: Bülent Aksoy, 3.bs., İstanbul, Birikim Yayınları, 2008, s. 34

Avcioğlu arasındaki tartışma 1960'tan sonra kurumsallaşacak olan “Ortanın Solu” ve “Yöncü” algılar arasında devam edecektir. Kuşkusuz bu çarpışmada Cemil Sait Barlas'ın rolünü alacak olan ise CHP başkanı olan Bülent Ecevit olacaktır.

Doğan Avcioğlu'nun Ortanın Solu ile girdiği tartışmanın¹⁵⁴ fikri zemini DP iktidarı sürecinde Cemil Sait Barlas'ın katkılarıyla oluşmuştur. Her ne kadar bu dönemin aydınları sıklıkla suçlanmış olsa dahi özellikle Cemil Sait Barlas ile Doğan Avcioğlu arasında geçen tartışmalar, Alman SPD içindeki iktidar mücadeleleriyle belirgin paralellik taşımaktadır. Marksist teorinin siyasete girme zorunluluğu sonucunda pratiğin etkisinde şekillenmesi ve zamanla bu pratiklerin bizzat kendilerinin teoriye olan evrimi, sol blokta bir yarılma ile sonuçlanmıştır. Artık sosyalist ve komünist nitelendirmeleri tek bir bünyeyi kapsamayacak duruma gelmiştir ki bu yarılma demokrasi¹⁵⁵ olgusu üzerinde edinilen yönelimler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu sebeple Barlas-Avcioğlu tartışmasına girmeden evvel bu iki şahsın üzerine oturduğu zeminler üzerinde kısaca durmakta fayda görüyorum.

Sol Kemalizm kümesi içinde beliren bu iki figürün karşısına çıkan siyasi olgular karşısındaki tutumu farklılık göstermektedir. Ekonomizm, kalkınma, sanayileşme ve devlet olguları karşısında benzer tonda ifadeler dışında polemiği yaratan başlıca olgu “demokrasi” ve onun bir uzantısı şeklinde seyreden “Batı”dır. Batı olgusunu yaratan

154 Bu noktada belirtmek gerekir ki bu tartışma salt Sol Kemalist küme içinde görülmelidir. Nitekim, Ecevit'in parti başkanlığı için İnönü'ye karşı verdiği mücadele sırasında ve bu mücadele sonucu parti başkanlığına getirilmesine karşı Yön Dergisinin verdiği ilk tepki oldukça olumludur. Hatta, ortanın solunu burjuva revizyonizmi olarak addeden Sadun Aren'i Doğan Avcioğlu eleştirmektedir. Avcioğlu'na göre CHP, komprador-aga ittifakı ile beraber içinde “ara tabakalar”ı da barındırmaktadır. Kuruluşundan itibaren aga-komprador ittifakının etkisinde kalmış bu parti ilk kez ara tabakaların yükselişiyle karşılaşmıştır ki bunun adı Ortanın Solu'dur. Bkz: Doğan Avcioğlu, “ C.H.P. İçindeki Mücadele”, **Yön**, Sayı:185, 21 Ekim 1966

155 Sonraki başlıkta bu konu üzerinde duracak olsam da şimdiden değinilmesi gereken bir nokta var. Özellikle uluslararası anlamda Sol'un içinde bulunduğu gerilim ve kopuşlar sonucu oluşan gruplar, “demokratlar” ve “antidemokratlar” nitelendirmeleriyle algılanamaz. Felsefî anlamda demokrasi gerek sosyal demokratlar gerekse devrimci marksistler açısından ortak bir ülküydü. Fakat ayrımı yaratan ise bu ülkünün pratikteki yeri idi. Özetle, devrimci marksizm “temsili demokrasi”yi ülkünün pratikteki yansıması olarak görmüyordu. Devleti egemen burjuva sınıfının bir aygıtı olarak kabul eden devrimci marksizm temsili demokrasiyi de egemene ait bir yaşam alanı olarak görüyordu. Diğer bir deyişle tartışma ve sonunda gerçekleşen kopuşlar toplumsal formasyondaki egemen sınıflar ve devlet olguları etrafında gerçekleşmişti.

faktör olarak demokrasi karşısındaki tutumlar olması sebebiyle öncelikle değinilecek tartışma da demokrasi başlığı altında dönenler olacaktır.

Bu tartışma kuşkusuz özgünlükler barındırsa da demokrasi, Sol Kemalistlerde olduğu gibi Marksistler arasında da farklı tutumlara sebebiyet vermiştir. Demokrasi minvalinde gelişen Barlas-Avcıoğlu tartışmasını ele almadan önce Barlas'ın düşün haritasının en geniş zeminini yaratan “sosyal demokrasi”nin doğum yeri olan Alman coğrafyasına doğru yol olmamız gerekecek. Geniş ve nitelikli bir şekilde kapitalizm muhaliflerini barındırmasından ötürü Almanya, birçok Marksist çeperde gelişen tartışmaya kucak açmıştır. Teorinin dışında bu coğrafya 19. yüzyılın sonunda yaptığı sanayileşme atılımıyla belirgin şekilde işçi nüfusunun artmasına ve bu nüfusu kendisine taban bilen Alman SPD'sinin oluşumuna tanıklık etmiştir.

4.1. Alman SPD'si ve Marksizmin Demokrasi ile İmtihanı:

Bir Yarılma Daha

Kuşkusuz SPD çerçevesinde iki grup olan revizyonist sosyal demokratlar ve radikal Marksistler arası tartışmalardaki tek konu demokrasi değildir. Örneğin, Ortodoks Marksizmin devlet okumasını sahiplenilen radikaller, devleti bir burjuva aygıtı olarak görürken, bu hüküm revizyonistler açısından bir dogma olarak kabul edilmektedir ya da daha önce bahsedildiği üzere revizyonist sosyal demokratların ekonomist sıfatları, gene radikaller açısından bir eleştiri konusudur. Bu başlığın amacı derinlemesine bir parti analizi olmayacaktır. Nitekim Barlas ve Avcıoğlu arasında geçen tartışmanın barındırdığı olgu haznesi bu denli derin değildir. Bu iki figür gerek devlet, gerekse ekonomizm karşısında benzer pozisyonlara sahiptirler. Bu açıdan SPD etrafında gelişen tartışmalar içinde meselemizle esas ilgili olan kısımlar üzerinde durulacaktır ve bu iki tartışmanın (Barlas-Avcıoğlu ve Revizyonistler- Radikaller) kesiştiği en belirgin olgulardan biri de demokrasidir.

Kapitalizm ve Sosyalizm arasında sosyal demokrasinin altın çağı 1960'lı yıllar olarak kabul edilebilir. Nitekim küresel bazda sosyal demokrat iktisadi yöntemlerin

bu dönemde meşru hale gelmesi bunun kanıtıdır. Her ne kadar sosyalizm ve özellikle kapitalizm ile kıyaslandığında sosyal demokrasinin tarihsel süreci daha genç olsa da onun teorik hareketi 19.yüzyılın son çeyreğine rastlamaktadır.

1869’da nispeten Ortodoks Marksizm’e sadık Eisenach programından 1959’daki Bad Godesberg programı vasıtasıyla Marx ile bağlarından arınmış ve komünizmi kendisine rakip seçmiş sosyal demokrasi sırasıyla Laselle, Kautsky, Bernstein, Ollenhauer, Schumacher gibi figürleri barındırmıştır. SPD içinde revizyonistler ve radikaller arasındaki ayrımın belirginleşmesi şüphesiz partinin I. Dünya Savaşı’na dahil olmayı içeren kararıyla gerçekleşmiştir. Bu kararlar birlikte revizyonist SPD içindeki radikaller ayrılarak Spartaküs Birliği ve Bağımsız SPD (USPD)’yi oluşturmuştur. Oysa bu döneme kadar parti içinde tartışmalar olsa da “sosyal demokrat” sözcüğü ile “proleter-devrimci” sözcüğü arasındaki mana arasında hemen hemen fark yoktur.¹⁵⁶

Fakat bu eşanlamlılığa rağmen sonradan sosyal demokrat olarak anılacak revizyonist kanat ile radikal kanat arasındaki ilk tartışmanın uğrak noktası 1875 Gotha Programı olmuştur. Alman Birliği’nin kurulmasıyla birlikte güçlenen Bismark imajı karşısında sosyalist düşünürler tabanlarının artan birleşme çağrısı karşısında sessiz kalamamışlardır. Bu döneme kadar varolan ayrım ise aslında Marx ve Laselle gibi figürler etrafında gelişmiştir.¹⁵⁷ Her ne kadar kapitalizm eleştirisi açısından benzer noktalarda bulunsalar da toplumsal sınıflara dair yargılar söz konusu olduğunda her iki düşünürün ve dolayısıyla taraftarlarının oldukça farklı kutuplarda yer aldığı söylenebilir. Şöyle ki “ Liebknecht Marx’a yazdığı bir mektupta, Lasalle’ın bir akşam yemeği sırasında kendisine “tek düşmanın burjuvazi olduğunu burjuvaziye karşı gerekirse kralla bile ittifak yapılabileceğini” söylediğini aktarmıştı”.¹⁵⁸ Kuşkusuz III. Napolyon ile ittifaka giren Fransız burjuvazini eleştiren ve burjuvazi eleştirilerine rağmen tutucu sınıflar (kral-bürokrasi-lord) ile kıyaslandığında onların

156 Deniz Kavukçuoğlu, **Sosyal Demokraside Temel Eğilimler**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1998, s. 13.

157 W. Stephen Sanders, **The Socialist Movement in Germany**, Fabian Tract No. 169, London, Fabian Society, 1913, s. 4.

158 Tanıl Bora, **Almanya’da Sosyal Demokrasi’nin Doğuşu**, İstanbul, SODEV Yayınları, 2004, s.21.

nispeten ilerici yönünü kabul eden Marx karşısında bu yorum kabul edilemezdi. Nitekim Lasalle'ın bu yorumu sosyal demokraside varolan devlet fetişizminin açığa çıktığı bir noktada gelişmekteydi. Oysa devlet, Marx nazarında olumlu bir konuma değmemekteydi.

Bu yorum ışığında düşünüldüğünde Marx'ın Lasalcılar ile ittifakın belgesi olan Gotha programını kabul etmesi mümkün değildi. Nitekim Marx “ Dixi et salvavi animam meam”¹⁵⁹ notuyla bitirdiği “Alman İşçi Partisi'nin Programı'na Kenar Notları”nı yazdı. Bu metin daha sonra “Gotha Programı'nın Eleştirisi” adıyla Engels tarafından yayınlandı.

Bu metin Lasallecıların devlet fetişizmi ve ekonomizmi de dahil olmak üzere eleştiriler barındırmaktaydı. Fakat bunun dışında metin Marx'ın demokrasiye karşı tutumunu da belirten vurgulara sahipti. Marx'ın “ başka başka ülkelerin kurumlarını, törelerini ve geleneklerini hesaba katmak gerektiğini biliyoruz ve (...) işçilerin barışçı yollarla amaçlarına ulaşabilecekleri ülkelerin varlığını yadsımıyoruz.” ve Engels'in halk temsilcilerinin bütün iktidarı ellerinde topladıkları ülkelerde (...) eski toplumun yeni topluma doğru barış yoluyla evrime uğrayabileceği düşünülebilir”¹⁶⁰ ifadeleri demokrasi içindeki sosyalist mücadeleye izin vermiş olsa da Marx için Alman siyasal sistemi böyle bir mücadele için uygun değildir¹⁶¹: “ ... ancak bir demokratik cumhuriyette anlamı olan şeyleri, parlamenter biçimlerle yaldızlanmış, feodal safrayla karışmış ve aynı zamanda burjuvazi tarafından etkilenen, bürokratik yapılı, polisçe korunan bir askeri despotizmden başka bir şey olmayan bir devletten talep etme hilesine başvurulmamalıydı.”¹⁶² Marx'ın eleştirileri devlet fetişizmi ve demokrasi inancıyla iç içe geçmiş Gotha Programı'na devam ediyordu: “ Yine de tüm program, tüm demokratik şamataya karşın, baştan sona, Lassalle'ci mezhebin devlete kulca inanmasına, ya da, ki bu daha iyi değildir, demokratik keramete inanmasına bulanmıştır; ya da daha doğrusu, ikisi de sosyalizme aynı ölçüde uzak bu iki keramet türüne inanma arasında bir uzlaşmadır.”¹⁶³

159 “Söyledim ve ruhumu kurtardım”

160 Akt. Deniz Kavukçuoğlu, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁶¹ Bkz: Dick Geary, “Ondokuzuncu ve Erken Yirminci Yüzyılda Devrimci Gelenek”, **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991**, Der. David Parker, Çev: Kemal İnal, Ankara, Dost Yayınları, Eylül 2003.

162 Karl Marx, **Gotha Programı'nın Eleştirisi**, s. 38.

163 **A.e.**, s. 40

Radikaller ve sosyal demokratlar arasında geçen ilk ciddi tartışmayı yaratan Gotha Programı'ndan sonraki süreçte I. Dünya Savaşı'na dahil olmanın SPD tarafından onaylanması da tartışmanın ikinci ayağını oluşturmaktadır. Velhasıl bu tartışma demokrasi minvalinde gelişmekten ziyade burjuvaya karşı alınması gereken pozisyon hakkında yaşanmıştır. Gotha Programı'nın yarattığı tartışmaya benzer bir fikir ayrılığı ise I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı ile beraber radikallerin SPD içindeki konumu erimişti. Fakat sosyalizmin pratiğinin savaş sonunda Rusya'da ortaya çıkmasıyla başka bir tartışma alevlendi ki bu tartışmanın SPD içinde gelişmesi mümkün değildi. Bu sefer tartışmaya dahil olan Lenin'in bizzat kendisiydi. Doğu Avrupa'nın iki yakasında farklı sosyalizm türevleri mevcuttu. Aslında Almanya'da sosyalizm hali hazırda hala bir teoriden ibaretti. Rusya'da devrimci karakteriyle gelen sosyalizmin, Alman revizyonistleri tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Çar ile ittifaka giren her türlü tutucu sınıfın temizlendiği hatta bu ittifaka dahil olan sermayenin dahi devrimci bir şekilde saf dışı bırakıldığı Rusya, revizyonistler açısından kabul edilebilir bir örnek değildi. Kuşkusuz bu noktada en çok rahatsızlık hisseden ise Kautsky olacaktı. 19. yüzyılın en önemli kazanımlarından biri olan “demokrasi”yi Rus önderlerin ellerinin tersiyle bir kenara itmesi ve proleterya diktatörlüğünü ilan etmesi, Kautsky açısından eleştirilmesi gereken bir durumdu. Kapitalizm ile mücadelenin olağanüstü koşullarında dahi “demokrasi”den vazgeçilmesi Kautsky açısından sosyalist mücadelenin anlamını yitirmesine neden oluyordu. Kuşkusuz Kautsky'nin Bolşeviklere yönelik eleştirisi Lenin tarafından oldukça sert bir üslupla karşılık bulacaktı. Lenin'in “Proleter Devrim ve Dönek Kautsky” başlığı ile sunduğu metin içindeki bir takım kısımlar Marx'ın Gotha Programı'nın eleştirirken odaklandığı noktalar ile benzerlik taşımaktaydı. Öncelikle bu noktada belirtmek gerekir ki Lenin için demokrasi salt kelime anlamıyla herhangi bir gerçeklik barındırmıyordu. Ona göre önemli olan demokrasinin sıfatıydı. Çünkü bu sıfat aynı zamanda demokrasinin biçimini belirliyordu. Sosyalist mücadelenin önünü türlü türlü araçlarla tıkayan parlamenter bir sistemde demokrasi, bir idealden öte burjuvanın bir icadı olarak ortaya çıkıyordu: “ Ortaçağa kıyasla muazzam bir tarihsel ilerleme anlamına gelen burjuva demokrasisi; her zaman dar, sınırlı, sahte, ikiyüzlü, zenginler için bir cennet, yoksullar için bir tuzak

ve aldatmacadır ve kapitalizm altında böyle olmak zorundadır. Marksist öğretinin son derece önemli bir unsuru olan bu gerçeği “Marksist” Kautsky kavramamıştır.”¹⁶⁴

Marx’ın demokrasi görünümlü despotik bir sistemde demokratik bir mücadelenin sonuçsuz kalacağı iddiası, Lenin tarafından yinelenmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki Lenin’in üslubu daha radikaldir. Zira egemen sınıfın burjuva olduğu siyasal sistemlerde sosyalist mücadelenin parlamento içinde görünür kılınması, Marx için önemli bir adımdır. Marx’ın şikayeti tutucu sınıfların sızdığı parlamentarist siyasal sistemlerdir. Fakat görülmektedir ki Lenin nazarında 20.yüzyılda demokrasi hala yeterli bir kazanım olarak görülmemelidir ve burjuvanın egemen olduğu siyasal sistemler dahi artık ilerici ve demokratik olarak kabul edilmemelidir. Çünkü “Burjuva parlamentosuna katılım (ki burjuva parlamentosu bir burjuva demokrasisinde önemli sorunlar üzerine hiçbir zaman karar vermez; bunlar borsa tarafından, bankalar tarafından karara bağlanır) emekçi kitlelere binlerce engelle kapatılmıştır ve işçiler, burjuva parlamentosunun onlara yabancı bir kurum, burjuvazinin proleterleri ezmesinin bir silahı, düşman sınıfın, sömürücü azınlığın bir kurumu olduğunu çok iyi biliyor, görüyor ve hissediyorlar.”¹⁶⁵

II. Dünya Savaşı’nın arifesinde gerek İtalya gerek Almanya ve gerekse farklı bir tezahürde SSCB’deki diktatöryal zeminlerin derinleşmesi, revizyonist SPD açısından demokrasiyi daha korunmaya değer kılmıştır. Hatta sosyalizm için mücadeleden ziyade mücadelenin demokrasi için sürdürüldüğü söylenebilir. Fakat bu reel konjonktürün dışında SPD’nin giderek sağa kaymasının nedenleri daha ilkeseldir. Şöyle ki mücadelenin esas cephesi demokrasi olarak tanımlanınca, SPD açısından oy kaygısı giderek artmıştır. Bu minvalde işçi nüfusu dışında küçük burjuvazi de oy tabanı olarak görülmeye başlanmış ve bu ise popülizmin parti içinde ilkeselleşmesi anlamına gelecektir. Bu gelişmenin dışında Nazi iktidarından ötürü revizyonistlerin sürgünde bulunması ve bu süreçte yaşam alanı olarak İngiltere’nin seçilmesi de II.Dünya Savaşı’nın bitiminden Bad Godesberg’e kadar olan süreçte SPD’nin sağa kayışına sebep olmuştur. Sürgündeki Alman revizyonistlerin Fabian etkisi altında kalması giderek siyasi fikriyatın küçük burjuva zihniyetiyle haşır neşir olmasına ve

164 V.İ.Lenin, **Proleter Devrim ve Dönek Kautsky**, İstanbul, İnter Yayınları, 1996, s. 27.

165 A.e., s.32-33

sonraki aşamada tekelsiz bir kapitalizmin kabulüne yol açmıştır.¹⁶⁶ Bu noktada belirtmek gerekir ki revizyonizmin kurucusu Bernstein ile sürgün revizyonistler arasındaki ortak payda da budur. Çünkü Bismark diktasına rastlayan siyasal geçmişi, Bernstein'ın 1888'de İngiltere'ye gitmesiyle şekillenmiştir.¹⁶⁷ Özetle, Alman siyasi tarihi ne zaman bir dikta rejimiyle karşılaşsa İngiltere, buradaki muhalifler için sığınak olmakla kalmamış, onları etkilemiştir. 1912'de Reichtag'taki 110 sosyalist üyeden biri olan Herr Hermann Molkenbuhr, Almanya'nın işçilerinin kendilerine her zaman İngiliz işçi sınıfını örnek aldıklarını belirterek, hocalarının öğrencilerinden memnun olması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁸ Bu etki ilk ayağını Bismark'a ikincisini ise Hitler'e borçludur. Belki de psikanalitik bir yaklaşımla belirtecek olursak Alman sosyal demokrasisini yaratan başlıca faktör, diktatör fobisidir. Bu fobi etkisiyledir ki SPD başlangıçta sosyalist mücadele için araç bildiği demokrasiyi amaç yapacak ve sonuç olarak muhalif olunan da SPD açısından kapitalizm değil; diktatörya olacaktır.

Fakat sosyal demokrat zihniyet salt dönemsel etkilerle açıklanamaz. Her ne kadar kurulduğu süreçten 1959'a gelinen süreçte Ortodoks Marksizm'den kopulsa da zaten başlangıç itibarıyla Bernstein'ın Marx'a eleştiriler de bulunduğu bilinilmelidir. Bu eleştiriler özetle Ortodoks Marksizmi'nin belirleyici kıldığı üretim ilişkilerine yöneliktir. Marx'ın "sınıf" kavramından ziyade Weber'in "sosyal statü" kavramı revizyonistler için daha çekici gelmektedir: "Sonradan anarko-sendikalizme meyleden işçi önderi Otto Rühle, o yıllarda (1907-1911) şöyle yazıyordu: "Proleteriyayı yaşamdaki dışa vurumlarıyla sürekli izleme fırsatı bulabilen herkes, onun küçük burjuva atmosfere nasıl gömüldüğünü küçük burjuva ihtiyaç ve arzularını tatmin edebildiğinde nasıl mesut olduğunu görerek hayretlere düşer."¹⁶⁹ Bernstein ve Kautsky'den evvel sosyalizmin reformcusu Lasalle ise işçileri " bir parça kötü sosis ve bir bardak birayla mutlu olmakla"¹⁷⁰ suçluyordu. Görülen o ki belirleyici kılınan üretim ilişkilerine gelen eleştiriler, üst yapı olarak tarif edilen

166 David R. Segal, "Classes, Strata and Parties in west Germany and United States", **Comparative Studies in Society and History**, Volume 10, No 1, Ekim 1967, s. 66.

167 Duncan Tanner, "The Development of British Socialism, 1900-1918", **Parliamentary History**, Volume 16, Issue 1, Şubat 1997, s. 51.

¹⁶⁸ W. Stephen Sanders, **a.g.m.**, s.1.

169 Bora, **a.g.e.**, s. 89

170 **A.e.**, s. 89.

olgulara revizyonistler tarafından daha fazla ihtimam gösterilmesiyle sonuçlanacaktı. Bu doğrultuda siyaset ve siyasi mücadele, hukuk, devlet gibi olguların yanında revizyonistleri Kant ve Hegel'e iten ahlak da optimist ve ütöplast gibi sıfatların sosyal demokrasiye yapışmasına neden olacaktı.¹⁷¹

Sosyal demokrasinin bu evrimini daha netleştirmek için evrimin nihai meyvesi Bad Godesberg Programı'nın metninin yalnızca bir ifadesi yeterli. Evrimini olabildiğince sağa kayarak gerçekleştiren SPD'nin Bad Godesberg programı metnindeki şu ifade kanıt niteliğindedir: “ ... Sosyal Demokrat Parti, gerçek rekabetin egemen olduğu serbest piyasayı benimser.”¹⁷² Bu ifade başka bir deyişle küçük bir parça sosis ve kötü bira ile üzerindeki tahakkümü dert etmeyen işçiyi sahiplenmiş SDP'nin oy tabanından çok da farklı düşünmediğini ortaya koymakta. Nihai hedef olarak sosyalizmin ve araç olarak demokrasinin seçildiği parti, bu açıklamasıyla nihai hedefini kapitalizmin tavizleriyle eşitlemiştir.

Sonuç olarak şüphesiz Kautsky ve Bernstein dahi SPD'nin 1959 versiyonunu tahmin edemezlerdi ya da Lenin'in ifadelerinin, SPD'nin halk partisine olan evrimi göz önüne alındığında bir kehanet olduğu kabul edilebilir. İlk başta radikaller karşısında farklı bir iktidar stratejisi olarak görülen revizyonizmin ilkesel olarak da radikallerle örtüşmediğinin belgesi 1959 metnidir. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki sosyal demokrasinin önüne kurulu tuzaklar dışında radikallerin önünde serili eğilimler göz ardı edilmemeli. Revizyonistlerin karşıt kutbunda yer almasına rağmen Rosa Luxemburg'un Lenin Rusya'sına dair edindiği izlenim ve onun sonucunda gelen uyarısı da radikalizmin önünde de tehlikeli bir eğilim olduğuna işaret etmektedir: “ Lenin ve Troçki, genel halk seçimlerinin sonuçlarından ortaya çıkan temsil organlarının yerine, emekçi kitlelerin tek gerçek temsilcisi olarak sovyetleri ele geçirdiler. Fakat ülke yüzeyinde siyasal canlılığın bastırılmasıyla birlikte Sovyetlerdeki yaşam da ister istemez felce uğrayacaktır. Genel seçimler olmaksızın, tüm kamu kuruluşlarında yaşam, bürokrasinin tek canlı unsur olarak kalacağı sahte bir yaşama dönüşecektir...Birkaç düzine parti önderi yönetecek ve hükümet edecektir. Bu aslında bir klik yönetimidir- diktatörlüktür-. Fakat proleteryanın diktatörlüğü olmayıp burjuva

¹⁷¹ Owen Walter York, “ The Withered Root of Socialism: Social Democratic Revisionism and Parlamentarismus in Germany”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Indiana Üniversitesi Tarih Bölümü**, 2010, s. 6.

¹⁷² Kavukçuoğlu, **a.g.e.**, s. 323.

diktatörlüğü anlamında, jakoben egemenlik anlamında, bir avuç politikacının diktatörlüğüdür.”¹⁷³ Kuşkusuz bu yorumun akla getirdiği ilk şey Brejnev dönemindeki Rus gerontokrasisi olmaktadır. Özetle sosyalist mücadelenin bu iki yolundan biri fazlasıyla esneme niteliğine sahip olduğu için yıkılma tehdidi ile diğeri ise fazlasıyla aktif ve etkin olduğu için donma tehdidiyle karşı karşıyadır.

4.2. Cemil Sait Barlas ve Demokrasi

Bir figürün siyasi zihninin bloklarını tespit edebilmek için kullanılan metodolojiler çeşitlilik gösterebilir. Bu anlamda şahsın yazdıkları ve ortaya koyduğu tutum ve davranışlar birincil kaynak olarak karşımıza çıkar. Ancak “madde” de olduğu gibi “düşün” için de geçerli olan, şeyin karşıtıyla birlikte manasının yoğunlaştığıdır ve bu yoğunlaşma anlarıdır ki bize maddenin ya da yapmaya çalışılacağı üzere düşünün tüm haritasını gösterir. Reformizm’den revizyonizme doğru yol almış, sosyal demokratlar ile radikaller arasında geçen tartışmanın çalışmaya dahil edilmesi de bu bakış açısından kaynaklanıyor. Dolayısıyla, demokrasinin Barlas zihnindeki yansımaları netleştirmek için de bir figüre ihtiyacımız var. Gerek Sol Kemalist kümenin içinde önemli figürlerden biri olması gerekse II. Dünya Savaşı sonrası “Sol” un Ortodoks Marksizm’i dışında geçen kırılmalar sonucu belirginleşen üçüncü dünyacı sosyalizmin bir savunucusu olarak Doğan Avcıoğlu bu ihtiyacı fazlasıyla giderecek bir niteliğe sahip.¹⁷⁴

Bu ikili arasında doğrudan bir fikir düellosu görülemez aslında. Avcıoğlu, Barlas’tan yirmi bir yaş küçüktür ve Barlas’ın Pazar Postası adlı haftalık dergisinde düzenli olmasa da yazılar yazmaktadır ve her ikisinin yazılarında birbirlerine doğrudan gönderme yaptıkları söylenemez. Fakat dikkatle incelendiğinde Barlas’ın sosyal demokrasiyi öven yazılarına rastlayan dönemlerde Avcıoğlu’nun Batı sosyalizmi başlığı altına giren sosyal demokrasiyi eleştirdiği görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi sanayileşme, devlet ve kalkınma konusunda büyük ölçüde örtüşen

¹⁷³ A.e., s. 65

¹⁷⁴ Erol Şadi Erdinç ile geçen sohbetimizde kendisi sıklıkla bu iki figür arasındaki düşün farkını belirtmek zorunda kalmıştır.

bu iki düşün adamının alıp veremedikleri arasında öncel bir konuma sahip olan demokrasi olgusudur ve bu minvalde geçen fikir ayrılığı gerek Lenin-Kautsky gerekse de K. Marx- Lasalle arasında süren tartışmaların bir örneği gibidir.

Tanzimat'tan beri Batı'da doğan siyasi-iktisadi- felsefi fikir akımlarının Türk aydınına olan intikali su götürmez bir gerçek olarak ortadadır. Gerek liberalizmin, gerek Listçi otarşik iktisadın örneklerini bu anlamda incelemiştik. 1923'ten sonra dahi siyasi rejim başlık dahilinde bir değişim yaşamış olsa da kalkınma ve dolayısıyla “muasır medeniyet”lere ulaşma güdüsü tarih 1950'lere geldiğinde dahi henüz tatmin edilememiştir ve şüphesiz adam suyu ararken, aydın hala model aramaktadır. Hukuk eğitimini Almanya'da tamamlayan Cemil Sait Barlas'ın sosyal demokrasinin doğduğu bu coğrafyadan etkilenmemesi hemen hemen imkânsıza yakındır. Nitekim Barlas birçok yazısında gerek Alman SPD'sine gerekse İngiliz sosyalizminin Fabian koluna atıflarda bulunacaktır: “ İngiltere’de vaktiyle kurulan Fabian Cemiyeti marksizme karşı tekamül yolu ile içtimai adaletin tesisi için manevi kıymetlere dayanarak kurulmuştu, bugün İngiliz sosyalizminin belkemiğini teşkil etmektedir. Bizde de iyi tarzda doktrinleşecek bir devletçilik, tekamül yolu ile içtimai adaletin memleketimizde bütün manasiyle hakim olmasını temin eden, bir sosyalizm şubesi olabilir”¹⁷⁵ “Alman Sosyalist partisine imrendik” sözüyle bitirdiği yazısında ise sosyal demokrasi ile Bolşevizm arasında bir kıyaslamaya gitmektedir: “ Rusya’da Marx’ın nazariyeleri zor kullanılarak denendi. Sosyalist nizam yerine kurulan devlet kapitalizmi kötü neticeler verdi. Kapitalist nizamın olduğu memleketlerde ise tekamülcü metotlarla büyük adımlar atıldı.”¹⁷⁶

Aranan suyun Barlas’a göre sosyal demokrasi olmasının sebebi birden fazladır. Bunların üzerinde daha sonra durulacaktır. Ancak bu sebeplerden biri de demokrasidir. Komünist rejim ile sosyal demokratların iktidar olduğu siyasi yapıyı karşılaştıran Barlas’a göre: “ Komünistlik otoriter bir rejimdir. Tek parti sistemine dayanır. Demokrat alemin yaşamının alfabesi telakki ettiği düşünce serbestliği basın, toplantı hürriyeti yoktur. Yalnız işçi ve köylü sınıfını temsil ettiği iddia edilen Komünist Parti merkez komitesinin yani diktatoryanın görüşlerinin yayılması için mitingler yapılır, yazılar yazılır, haberler verilir ve tenkitler yapılır. Esas komünist partisidir. İşçi ve köylü sınıfını temsil ettiği iddia edilen bu parti diğer siyasal

175 Cemil Sait Barlas, “Tiğrel’e Cevap II”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:21, 1951, s. 1

176 Cemil Sait Barlas, “Alman Sosyalistlerine İmrendik”, **Pazar Postası**, Yıl:4, Sayı: 32, 1956, s.1

partiler hayat hakkı tanımaz... Sosyalist görüşte tek parti iddiası yoktur. Onların kanaatlerine göre sosyalist parti memleketi huzura götürecek tek partidir. Fakat diğer partilere de hayat hakkı tanınmıştır...Sosyalistlik “sosyal güvenliği” esas tutan bir yaşama tarzının milletin isteği ve iradesi ile tatbik edilmesini isteyen bir anlayıştır. İşte bunun içindir ki biz bu yaşama tarzını beğeniyoruz.”¹⁷⁷

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Barlas’ın sosyalizmi salt gelir adaletsizliği ya da işçi üzerindeki sınırsız sermaye tahakkümünü eleştiren bir yaklaşım değildir. Demokrasi bu ve benzeri olgular için feda edilecek bir değer olmaktan çıkmalıdır. Bu minvalde batı sosyalizmine değen Barlas karşısında Avcıoğlu bir şekilde bunu tek koltukta çift karpuz taşımaya benzetmektedir: “Batının iki asırda hallettiği meselelerin aynı zamanda ve çabucak gerçekleştirilmesi bahis konusudur. Buna şaşmamak lazımdır. Zira insanlar için iktisadi şartlar ne olursa olsun, zengin komşunun yaşayışını taklit etmek önüne geçilmesi güç bir arzudur. Ne var ki iktisadi kalkınma tek kelimeyle sermaye terakümüne, yani istihlakın kısılmasına ihtiyaç göstermektedir. Sosyal adalet, çok partili hayatın aksi yönünde çalışmaktadır. Şöyle ki Batıdaki sosyal fetihleri hemen gerçekleştirmeye çalışmak, iktisadi kalkınmayı baltalayarak belki de en büyük adaletsizliğe sebep olacaktır.”¹⁷⁸ Tıpkı revizyonistler ile radikaller arasındaki tartışmanın salt yapılış biçimiyle alakalı gözükteği gibi bu fikir ayrılığında da böyle bir saniya kapılabilir. Lakin ayrılık salt tatbikten kaynaklanmamaktadır. Nitekim her iki yazarın siyasi zihninde vuku bulmuş değer hiyerarşisi aynı siyasi küme içinde olmalarına rağmen birbirlerinden oldukça farklıdır. Kalkınma güdüsü doğrultusunda Avcıoğlu demokrasiyi ele geçirilmesi gereken son kale olarak görmektedir. Buna karşın Barlas için gerek sosyal adalet gerekse demokrasi tartışılmaz bir bütündür. Nitekim Barlas’ın sosyalizmi için gereken mücadele demokratik bir zemine muhtaçtır. Öte yanda Avcıoğlu demokrasiyi ilk adımda bir ihtiyaç değil bir engel olarak telakki etmektedir.

Barlas ile Doğan Avcıoğlu arasındaki fikir ayrılığını 1950-1960 yılları arasında tespit etmek çok basit bir iş değildir. Demokrat Parti’nin iktidarda bulunuyor oluşu, muhalifleri görüş ayrılıklarına rağmen aynı çatı altında toplamaktadır ve bahsini ettiğimiz konular üzerinde uzun uzadıya durmak, muhalif yazarlar için DP iktidarını güçlendirme anlamına gelmektedir. Nitekim 1960 darbesi sonrasında CHP içindeki

177 Cemil Sait Barlas, “ Neden Sosyalistliği Beğeniyoruz”, **Pazar Postası**, Yıl:4, Say:24, 1956, s.1.

178 Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizmin Bugünkü Meseleleri”, **Pazar Postası**, Yıl:6, Sayı: 43, 1958, s. 4

birtakım gelişmeleri eleştirmeye kalkan Aziz Nesin'in bir eleştirisinden sonraki ifadesi bu muhalefet birliğini kanıtlamaya yetmektedir: “ Birtakım CHP lilerin bu sözlerimden ötürü bana kızacaklarını biliyorum. En olgunları bile, -Şimdi sırası mıydı bunların ? diyeceklerdir. Ama insaf edilsin DP despotizmi yıkılsın diye, on yıl söylemedik ve durmadan CHP yi destekledik. O zaman söyleme, bu zaman söyleme, biz bu gerçekleri ne zaman söyleyeceğiz?”¹⁷⁹

Fakat darbe sonrası sol içindeki fraksiyonlar arası tartışma daha belirgin hale gelmeye ve Nesin'de olduğu gibi bu tavırlar artmaya başlamıştır. Tıpkı, İsmet İnönü ile 1965 seçimleri öncesi “ortanın solu”nu slogan haline getirmeye çalışan CHP'yi Avcıoğlu'nun eleştirmesi gibi. Kuşkusuz bu konuda Avcıoğlu, Nesin'den daha sabırlı davranmıştır. 1965-1970 yılları arasında değişmeye çabalayan CHP'yi değişimi benimsemese dahi kendi konumuna yaklaştığı görüşündedir. 1970 sonrasında ise Avcıoğlu'nun ortanın solunu sert bir biçimde eleştirdiği görülmektedir. Bu noktada şüphesiz Cemil Sait Barlas ve Ortanın Solu arasındaki paralelliği kanıtlamamız gerek. Siyasi düşün bakımından Ortanın Solu ile Barlas arasındaki çakışmanın dışında organik bağlantılar da mevcuttur. Cüneyt Arcayürek anılarında Barlas'tan ortanın solunun fikir babası olarak bahsetmiştir.¹⁸⁰ Bülent Ecevit'in ilk dönem yazılarının birçoğu Cemil Sait Barlas'ın sahibi olduğu Pazar Postası dergisinde çıkmıştır. Hatta DP iktidarı sürecinde tevkif edilen Barlas'ın tutukluluk sürecinde, Ecevit kısa bir dönem olsa da Pazar Postası'nın baş yazarlığına getirilmiştir. Ecevit ile Barlas arasındaki bir diğer benzerlik ise eğitim süreçlerinin geçtiği coğrafyalardır. Sosyal Demokrasinin doğum yeri olarak kabul edilen Almanya'nın dışında bir diğer yer olan İngiltere, Ecevit'in eğitim sürecini tamamladığı yerdir. Hatırlatmak gerekirse Barlas ise eğitim sürecinde sosyal demokrasinin bir diğer kütüğü olan Almanya'da bulunmuştur. Bunun dışında Ecevit ve Barlas, CHP içindeki sosyal demokrat tepkinin iki öncüsüdür. Oğlu Mehmet Barlas'ın babasının vefatı üzerine “Kim” dergisinde yazdığı metnin başlangıç cümlesi şöyledir: “ “Bir gün beni CHP'nin devletçilik umdesini sistem haline

179 Aziz Nesin, “ CHP sosyalist bir parti olabilir mi”, **Akşam**, 01.08.1960, s. 3.

180 Cüneyt Arcayürek, **Cüneyt Arcayürek Açıkıyor -1**, 2. bs., İstanbul, Bilgi Yayınevi, Ağustos 1985, s. 176

getirmeye çalışan adam olarak bilecekler” demişti babam.”¹⁸¹ Kuşkusuz bu cümle ile Ecevit’in siyasi hayatında kamu iktisadi teşebbüslerine yaptığı vurguyu yan yana koyduğumuzda belirgin bir paralellik gözükmemektedir. Hatta ve hatta bir sonraki başlıkta üzerinde durulacak olsa da şu da bilinmelidir ki Avcıoğlu’nun Barlas’ın kendisine doğrudan yönelttiği bir eleştiriyi neredeyse aynı biçimde ortanın solunun lideri olan Ecevit’e yönelttiği görülmektedir.

Barlas ve ortanın solu arasındaki bu paralellikten bahsetmemizin sebebi Avcıoğlu ile Barlas arasındaki ayrılığın Barlas’ın vefatıyla sonlanmadığıdır. Barlas görememiş olsa da ortanın solu, CHP’nin sloganı haline gelmiştir ve hatta iktidara yürümüştür. Ortada muhalifleri tek çatı altına sokan DP iktidarı olmadığına göre Avcıoğlu eleştirilerini yoğunlaştırma fırsatını ele geçirmiştir artık. Avcıoğlu’na göre sosyalizm mücadelesini demokrasi içinde vermek imkânsızdır. Çünkü demokrasi o günkü koşulluyla bu mücadeleyi engelleyen bloklara sahiptir. Diğer bir deyişle Avcıoğlu demokrasinin gerçek niteliğinden çok mevcut haline saldırmaktadır. Nitekim bu saldırı, ortanın solundaki CHP’nin iktidar yöntemini eleştirme vasfı taşımaktadır. Lenin’in Kautsky’e karşı yazdığı metinde demokrasinin önüne saf sıfatı konularak gerek mevcut demokrasi gerekse sosyal demokratların yöntemi eleştirilirken, Avcıoğlu daha edebi ve alaycı bir sıfat yaratmıştır ki bu sıfatın neredeyse siyasi lügatımıza sindiği söylenebilir: “ Ecevit, “cici demokrasi” yi devrimciliğin de üstünde tutmaktadır. “Siyasi düzenden vazgeçmek pahasına, halkçı bir ekonomik ve toplumsal düzen değişikliğine var mısın?” sorusuna Ecevit’in cevabı kesinlikle “hayır”dır. Şimdiye kadar devamlı tutucu güçler koalisyonunun egemenliğini sağlayan sistem için, Ecevit, devrimciliği ve düzen değişikliğini fedaya razıdır... devrimcilik iddiasındaki bir parti, rejimi araç değil de amaç haline getirdi mi, devrimciliği çok zedelenir ve kurulu düzenin çarklarından biri haline gelmeye yönelir.”¹⁸² Avcıoğlu, tutucu güçler koalisyonunun egemenliğini sağlayan sistem derken de araç haline değil de amaç haline getirilen rejim derken de “cici demokrasi”den bahsetmektedir. Demokrasi olgusuna dair bu farklı tutumların varlık sebebi ise başka bir teşhisten kaynaklanmaktadır ve aslında meselenin özü de budur. Nitekim bir tarafa göre demokrasinin mana sayılması ve karşıtına göre amaç bilinmesine neden olan bu iki farklı eğilimin toplumsala olan yargılarından kaynaklanmaktadır. Özetle,

181 Mehmet Barlas, “Babam”, **Kim**, Sayı: 326, 1964, s. 12

182 Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997, s. 347

fikir ayrılığına sebep olan “sınıf” kavramına ve “sınıflar arası ilişkiler”e dair farklı yorumların yapılmasından ötürü doğmaktadır.

Ancak, sınıf ve dolayısıyla demokrasi-sosyalizm gibi olgular karşısındaki farklı duruşlardan bahsetmeden evvel Cemil Sait Barlas’a dair doğabilecek bir yanılgıyı burada önlememiz gerekecek. Bahsettiğimiz tartışma içindeki konumundan ötürü Barlas’ın demokrat sıfatını haiz olduğu söylenebilir. Fakat Barlas’ın bu nazariyesi dikkate alınırken, onun savunduğu demokrasi anlayışının liberal olmadığını kabul etmemiz gerek. Sol Kemalist kümenin vazgeçilmez bir niteliği olan devlet fetişizminden ötürü Barlas’ın demokrasisi birey için değildir. Nitekim Barlas, anti-demokratik yapıyı özgürlükleri kısıtlaması nedeninden ziyade bu yapının yönetilenin taleplerini kusursuz bir şekilde gidermesini beklemediği için bu taleplerin zamanla devrimci bir tutkuya dönüşmesinden ürkmektedir. Çünkü doğabilecek bu tutku, onun nazarında bir düzen tehdididir aynı zamanda. Bu minvalde, düzen konusunda Barlas’ın muhafazakâr bir duruşa sahip olduğu görülebilir. Fakat bu muhafazakârlık, sağ ya da İslami muhafazakârlık ile karşılaştırılmaz elbette. Barlas her şeye rağmen düzenden rahatsızdır. Fakat Barlas, onun da çok sık kullandığı bir kelime olan tekamül yolunu seçmiştir. Bu tekamülcü anlayış ise onu doğrudan demokratik bir mücadeleye bağlamaktadır. Barlas’ın bu anlayışını netleştirebilecek süreç ise 1960 darbesi sonrasıdır. Darbe sonrası “Devrilen Diktatörler” başlığı altında yayınladığı eserin kapağında “Harbiye Marşı” bulunmaktadır. Anlaşılabileceği üzere onun bu yayımı orduya methiye niteliğindedir. Fakat bu methiyenin Barlas’ın tutunduğu ilkelerden dolayı değil; pragmatizminden kaynaklandığını belirtmemiz gerek. Onun nazarında DP iktidarı despotik ve hatta faşist bir siyasal sistem yaratmıştır. Bu sistemin varlığı ise tekamül (evrim) yolunu açmamaktadır. Bu sebeple demokrasi bir çaresizlik içindedir ve ona göre ordu gerekeni yapmıştır.¹⁸³ Barlas’ın bu duruşunu, SPD’nin Nazilerin iktidarı sürecinde takındıkları tavırla benzeştirmek mümkündür. Çünkü SPD de bu dönemde toplandığı Prag Konferansı’nda Nazi iktidarının militarist bir çözümle ortadan kaldırılması gerektiğine karar vermiştir. Çünkü siyasal zeminin sancılı olduğu bu tür dönemlerde demokrasi siyasal bir mücadeleye kapalıdır.

¹⁸³ Bkz: Cemil Sait Barlas, **Devrilen Diktatörler**, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1960.

Dolayısıyla bu tür durumlarda sosyal demokratın pragmatizmi demokrasiden kısa süreli bir ricatı mümkün kılar. Nitekim Barlas'ın ricatı da çok kısa süreli olmuştur. Alparslan Türkeş'in " bu yurdun, iktidara gelecek hiçbir parti tarafından ele alınmasına imkân olmayan davalarının ancak ve ancak, ihtilal idaresi tarafından halledilebileceği kimsenin hatırına gelmiyor." ifadesine karşılık olarak Barlas, "Konuşurken Daha Dikkatli Olunmalı "!" başlıklı yazısında Türkeş'e şöyle yanıt vermektedir: " Bizce, MBK üyeleri, bulundukları idari vazife icabı yapacakları demeç dışında konuşmamalıdır. Meselâ, Başbakanlık Müsteşarı bulunan Kurmay Albay Alparslan Türkeş, yalnız Başkanlık idari işlerine dair konuşabilmelidir. Bu hem ahenkli çalışmalarını temin eder, hem de umumi efkarı karıştırmaz."¹⁸⁴ Barlas'ın eleştirdiği bir diğer ifade ise MGK üyesi Muzaffer Özdağ'a aittir. Birtakım konularda kendisiyle hemfikre sahip olduğunu belirtse de yazının devamında Barlas: " "27 Mayıs İnkılabı Hareketi sadece milleti soyan politikacılara karşı değil, Türkiye'nin de kaderini değiştirmek için yapılmıştır." Yolundaki görüş bizce gerçeklere uymamaktadır. 27 Mayıs İhtilali 27 Nisan'da çıkan ve bir avuç politikacıyı sorumsuz ve dilediğini yapacak mevkie getiren kanuna karşı yapılmıştır. Eğer Menderes İhtilalden bir ay evvel istifa etse ve Antidemokratik kanunlar kalksaydı şüphe yok ki 27 Mayıs İhtilali olmazdı."¹⁸⁵ demektedir.

Bu tür politik polemiklerin dışında Barlas'ın demokrasi ve özellikle siyaset zemini içindeki partilerin işlevselliğini yok sayıldığı bir ortamda "Partilerin Görevleri" başlıklı yazısı Milli Birlik Komitesi'ne yüklendirilmek istenen ve komitenin bazı üyelerince de arzu edilen siyasi misyonların bizzat partilere ait olduğunu ifade etmektedir: " Son zamanlarda bazı yazarlar, bizce çok garip fikirler ortaya atmaktadırlar: Bunlara göre seçimler geri bırakılmalı ve bazı memleket meseleleri "Milli Birlik Komitesi" tarafından halledilmelidir. Çünkü bu meseleler siyasi partilerin mücadelesine cesaret edecekleri konular değildir, bunları ancak "ihtilal hükümetleri" yapar... Bizim üzerinde durmak istediğimiz nokta "partiler üstü" olduğu söylenen konulardır. Mesela, vergi adaleti partilerce tatbik edilemezmiş. Sanırsınız ki İsveç veya İngiltere gibi devletler vergi adaletini ihtilal hükümetine yaptırmışlardır... Memlekette çok partili demokratik bir nizamın yerleşmesi isteniyorsa milletin kaderini tayin edecek bütün meseleler partilerce ele alınmalı, bunların görüş zaviyesine göre programlaştırılmalı ve bu yönden mücadelesi yapılarak kanunlaştırılmalı ve tatbik mevkiine konulmalıdır... Devlet hayatında siyasi olmayan hiçbir

184 Cemil Sait Barlas, "Konuşurken Daha Dikkatli Olmalı "!", **Son Havadis**, 03.09.1960, s. 5

185 Cemil Sait Barlas, " Milli Birlik Üyesi Özdağ'ın Konuşması", **Son Havadis**, 17.09.1960, s. 5

mesele yoktur. Siyasi meselelerin hiçbirisi partiler üstü veya partiler dışı olamaz. Partilerin vazifesi ve kuruluş sebebi bu meseleleri çözmektir.”¹⁸⁶

Özetle, Barlas her ne kadar 1960 darbesini ihtilal olarak yorumlamış ve olay hakkında övücü ifadelerini birleştirdiği bir çalışma yayımlamış olsa da Barlas’ın TSK’ya yönelik ideali, politik toplumun merkezi olması değildir. Diğer bir deyişle, ona göre TSK demokrasinin kriz anlarında görevini yerine getirmeli ve siyaseti en kısa zamanda sivillere iade etmelidir. TSK kapsamında bıçağın iki yüzüne de sahip olan Barlas’ın eleştirileri sosyal demokrasiden, övgüleri ise Kemalist siyaset zemini içinde varolmasından kaynaklanmaktadır. Aslında Barlas’ın siyasi karakterindeki bu çeşitlilikle birçok konuda karşılaşılabilir ve hatta demokratik duruşu dahil fikri zemininin her köşesi tahlil edilebilir ve eleştirilebilir. Fakat bu eleştiriler de bulunurken unutmamak gerekir ki Cemil Sait Barlas, siyasi bir figür olarak prototiptir. Diğer bir deyişle, Barlas Kemalizm’in sola aktığı bir süreçte sosyal demokrasiyle teması sonucunda meydana gelen ilk figürdür. Bu sebeple, ileriki süreçlerde sosyal demokrat sığa nail olduğı iddia edilen onun ardılı siyasi oluşumların, ilk türevden farklılık göstermesi doğal karşılanmalıdır. Özellikle, Türkiye için 12 Eylül Darbesi’nden sonra ve küresel anlamda 1970’li yılların ikinci yarısında neoliberalizmin sosyal demokrasi karşısında galip gelmesi, bu mağlubiyetten sonra sosyal demokratların demokrasi algısının daha liberal bir sığa konumlanmasıyla sonuçlanmıştır. Sonuç olarak gerek sosyal demokrasi ve Kemalizm arasındaki ilk türevi olması gerekse Barlas’tan sonra yaşanan travmatik siyasal süreç, ilk ile ardılı arasındaki düşün makasını açmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki CHP’li geçmişine ve salt o olmasa da önemli bir parçası olan Kemalist ideallerine rağmen TSK ile yüzleşmiş ender bir siyasi figürdür Barlas ve nitekim ardılı kabul ettiğimiz Bülent Ecevit de 12 Mart Darbesi sonrası bu yüzleşmenin daha keskin bir halini sergileyecektir.

186 Cemil Sait Barlas, “Partilerin Görevleri”, **Son Havadis**, 28.07.1960, s. 1-5

4.3. Cemil Sait Barlas, Sınıf ve Sosyalizm

Türkiye’de “Sol”un tarihi ile “sınıf” kavramının siyasi lügata girişi arasında paralellik bulunmayışı sebebi Sol’un ülke sınırlarına intikali sırasında siyasi zemine uyum sağlama çabalarında geçirdiği evrimden kaynaklanmaktadır. Nitekim siyasi zemine kendinden evvel sinmiş solidarist düşünce karşısında Sol’u temsil eden siyasi parti ve liderlerin sınıf kavramı üzerinde durması da beklenemezdi. Gerek bu pragmatik yaklaşım gerekse solidarizmin bürokrat zihindeki güçlü yansıması “sınıf” kavramının kullanılabilirliğini sakatlamaktaydı. Kuruluş tarihini yaratırken karşıtını gerek gayrimüslim sermaye ve zaman zaman emperyalist Batı ile yaratmış cumhuriyet ideolojisinin “imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle” şîârı altında örgütlenişi, işçi-burjuva antoganizmasının benimsenmesini zorlaştırmıştır.¹⁸⁷ Bu tarihsel arka planın dışında 1960 sonrası etkinlik kazanmaya başlayan sol düşünce Türkiye İşçi Partisi ile meclise dahi girmişti. Fakat buna rağmen “ortanın solu” nu şiar edinen CHP ile birlikte sosyal demokrasinin Türk özgücü siyasetine intikali “sınıf” kavramının siyasi zemine yansımasını engelleyen faktörlerden biriydi. Nitekim önceki başlıklarda işlenildiği üzere sosyal demokrat algıda burjuva ve işçi sınıfları arasında doğal karşıtlık bulunmuyordu.

Bu noktada belirtmek gerekir ki aslında 1960 sonrası solun bütün fraksiyonları “sınıf” kavramını Marksist lügatta taşıdığı anlamıyla kullanmıyordu. Sol siyaset sosyalist devrim aşamasında önder olacak sınıf olarak işçi sınıfını seçmek zorundaydı. Fakat küçük burjuvazinin gerek sayısal açıdan gerekse algı açıdan baskın oluşu Marksizmi ve Sol’u da Türk özgücülüğüne eklemliyordu. Bu anlamda siyasi zeminde bu fraksiyonlar tarafından yaratılmak istenen karşıtlık işçi ve burjuvalar arasında değil, zenginler ve fakirler arasında oluyordu. “zengin” olarak nitelenen grupta burjuvazinin yanına toprak ağalarının eklenmesi Marksist zemine kuşkusuz aykırı değildi. Fakat “fakir” kısmı oldukça heterojen bir yapıdaydı. Kırsal kesimde köylüyü şehirde ise orta sınıf olarak nitelenen küçük çaplı üreticiyi, sivil ve askeri memur ile işçiyi kapsayan bu başlık bir sorunu da beraberinde

¹⁸⁷ Zafer Toprak, “ II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:1, 1977, s. 92.

getiriyordu. Antoganizma alanı genişledikçe sol düşünce merkez kuvvetini belirlemekte zorlanıyordu. Kısacası “sınıf” kavramının içinde geçtiği söylevler siyasi obeziteye boğularak önüne geçen her şeyi içine alıyor ve bu da belirsizlik yaratıyordu.

“ Barlas ve Demokrasi” başlığını incelerken kullanılan yönteme benzer bir yaklaşımla Cemil Sait Barlas’ın sınıfa dair algısını işlerken muhalif bir unsur yakalamak elbette yararlı olacaktır. Bu başlık kapsamında ise kullanılacak olan muhalif unsur Aziz Nesin olacaktır. 1960 Darbesi sonrasında siyasi zemini yeniden kurmaya yönelik çabalar, politik tartışmaların belirleyici noktasını oluşturuyordu. Cemil Sait Barlas’ın sınıfa dair algısının her zerresini görebileceğimiz tartışma ise Aziz Nesin ile girdikleri idi. Her iki yazarın da birbirlerine ikişer yazıyla karşılık verdiği bu tartışma sürecini başlatan Cemil Sait Barlas’ın “ Türkiye’de sosyalist doktrinli partiye ihtiyaç yoktur” ifadesi olmuştur. Bu düşünceyi Nesin bir değişim sonucu olarak algılamıştır: “ CHP iktidarının Ticaret Bakanı Cemil Sait Barlas, partisinin muhalefete düştüğü yıllarda, sosyalist düşünceleri savunmaktaydı. Yayınladığı Pazar Postası dergisini sosyalist bir organ yapmıştı...Bu türlü yazılarında Barlas, sosyalizmi savunmuş ve yurdumuzun doktrin partilerine olan gereksinimini yazmış ve bu yüzden saldırılara uğramıştı... Cenaze töreninin (Hasan Saka’nın vefatı) ertesi günü Son Havadis’te çıkan başyazısında Cemil Sait Barlas, Türkiye için doktrin partilerinin gereksiz olduğunu yazıyor, eski düşüncelerinin tam tersini savunuyordu.”¹⁸⁸

Bu noktada belirtmek gerekir ki Barlas’ın yaşadığı Nesin’in sandığı gibi bir değişim değildi. 1950 ve 1960 yılları arasında DP iktidarının muhalefeti tek bir pota içine sokması sonucunda düşünceler arası mesafe varolduğundan daha az gözüküyordu. Fakat darbe sonrası oluşturulmaya çalışılan siyasi zemin tartışmaları mesafenin gerçek boyutunu ortaya çıkarıyordu. Tek bir pota altında kalan Sol’un fraksiyonları öznelliklerini belirtecek fırsatı bulmuştu. Bu anlamda 1950-60 aralığında sosyalist olarak kabul edilen Barlas’ın 1960 sonrasında sosyal demokrat düşünceleri daha belirgin şekilde ortaya çıkıyordu. Aslında küresel anlamda Alman SPD’sinin 1959 yılında mutabık kaldığı Bad Godesberg programı da bu ayrışmayı netleştiren bir diğer faktördü. Tüm tarihsel tartışmalarına rağmen SPD Marksizm’den kendini net

¹⁸⁸ Aziz Nesin, “ Düşünceler Değişiyor mu?”, **Akşam**, 02.08.1960, s. 3.

bir şekilde 1959 yılında soyutlayacaktı. Hatta 1959'daki ayırmadan on iki yıl evvel 1947'de Cemil Sait Barlas'ın henüz milletvekili iken TBMM'de İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında kanun tasarısı tartışıldığı sırada verdiği ifadeler Marksizm'den ayrılmış sosyal demokrat sınıf algısını ne ölçüde benimsediğini ortaya koymaktadır. Tasarıya dair eleştirilerini sunarken Barlas aslında sendika karşıtı bir tavır sergilememiştir. Eleştirileri daha çok tasarının sunduğu sendika tipine odaklanmaktadır. Diğer yandan tasarının grev hakkını yasaklayan ifadelerine Barlas katılmaktadır ve nedenini de şöyle belirtmektedir: “Şimdi grev meselesine gelince; grevden söze başlayayım. Grev esasen bir zümrenin hakkı değildir, bir sınıfın hakkı veyahut hak iddia ettiği bir şeydir. Ben Sayın Bakanla grev hakkında müttefikim, yalnız mucip sebepte ayrılıyorum. Arkadaşlar; bizde sınıf yoktur, zümre vardır. Sınıf demek bir dünya görüşü ile Ber Şav Wiltenschaung Almanya tâbiri ile sınıfının demektir. Yani bir tek sınıfın hakimiyetine inanan, dayanan veyahut kendi sınıfının siyasi iradeyi elinde tutmasını arzu eden bir dünya görüşü ile sınıf teşkil eden. Halbuki bizde sınıf yoktur, zümre vardır. Hâkim zümresi, asker zümresi, idareci zümresi vardır. Bunların heyeti mecmuası da Türk vatandaşı ve Türk milletidir. Türk milletinin heyeti mecmuasını teşkil ederler. Binaenaleyh grev zümrelerin değil, sınıfların hakkıdır. Zümreyi sınıftan ayıran farkı tebarüz ettirmek için İstafanos'un şöyle bir tâbirini alıyorum. 1939'da diyor ki; sendikalar bahsederken: sendikaların gayesi diyor: iyi ev, iyi yemek, iyi içmek varidatını iyi sarfederek mesai saatinden çok randuman almak... Ne patron ile işçi, ne de işçi ile patron vardır; Türk milleti ve işçi sınıfı, patron sınıfı vardır.”¹⁸⁹

Fakat Nesin'i doğrulamamız gereken başka bir nokta vardır. Barlas, 1950-1960 yılları arasında geçen yazılarında CHP ve DP'nin birbirine çok benzediğinden bahsetmiş ve CHP'nin iktisadi bir doktrini benimseyerek bu benzeşmeden kurtulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁰ Fakat bu aralıkta yazdığı yazılarda bahsettiği “doktrin” kelimesi dar anlamıyla bir program manasına gelmekteydi. Nesin ile tartışmaya girdiği yazısında ise Barlas'ın doktrin kelimesini daha ideolojik bir biçimde kullandığı görülmektedir: “ “Bu memlekette yeni doktrin partisine lazım yok” diye yazdım. Aziz Nesin bu yazıda eski düşüncelerimi bıraktığımı sosyalistlikten vazgeçtiğimi sanıyor. Bu memlekette doktrin partisine ihtiyaç yok demek, sosyalistlikten vazgeçmek demek değildir. Sosyalistim. Bu düşüncemde zerre kadar değişiklik yok. Fakat sosyalistliği bazı doktrinciler gibi bir sınıf partisi olarak almıyorum. Sosyalistliği Türk milletinin büyük çoğunluğuna uygun olan dünya görüşü olarak alıyorum... Bu hususta ben yalnız değilim. Alman S.P.D.'si, Avusturya S.P.V.'si de

¹⁸⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt: 4, Dönem: VIII, Toplantı:1, 47. Birleşim, 20.11.1947, s. 304.

¹⁹⁰ Cemil Sait Barlas, “ C.H.P. Hüviyetini Belli Etmelidir”, Pazar Postası, Yıl:1, Sayı:17, 1951, s. 1.

katı doktrinleri bıraktıkları gibi, İngiltere Sosyalist Partisi'nde de bu konuda mücadele olmaktadır. Çünkü uzun ve acı tecrübelerden sonra bu partiler doktrinin dogmatizme kaydını tecrübelerle görmüşlerdir.”¹⁹¹

Barlas'ın neredeyse tek bir paragraf süren bu açıklaması onun düşün zeminine dair birçok şeyi açıklamaktadır. Bu düşünde burjuva-işçi karşıtlığı yoktur. Sınırları belli olmayan oldukça geniş bir kitleye hitap edilir. Kapitalizm eleştirisinden ziyade onun yarattığı aşırılıkların törpülenmesi amaç edinilmiştir. Nesin'in bu yazıya verdiği cevap onun neredeyse sosyal demokrasiyle ilk defa karşılaştığını düşündürtebilir. Nitekim Nesin, Barlas'ın “ Bu memlekette doktrin partisine ihtiyaç yok demek, sosyalistlikten vazgeçmek değildir.” sözü üzerine şu yanıtı vermektedir: “Şakaya vurursanız, bu söze çok güleceksiniz. Ciddiye alırsanız, üzerinde acı acı düşüneceksiniz. Batılıların hiç akıllarına gelmeyen en olmadık düşünceler yaratmak, bize özgü bir iştir. Hem sosyalist olup, hem de doktrinsiz olmak da, bizim yerli buluşlarımızdan birisidir ve bu buluşun patenti Cemil Sait Barlas'ın üstündedir.”¹⁹² Halbuki daha önce de üzerinde durduğumuz gibi Cemil Sait Barlas özgün bir düşünce yaratmamıştır. Barlas, Avrupa Marksizmi'nin önemli bir unsuru olan sosyal demokrasinin Türkiye'ye intikalindeki önemli figürlerinden birisidir.

Nesin'in bu yanlış yargısına rağmen Barlas'a verdiği cevap, sosyal demokrasiye ve hatta aynı kapsamda alınamayacak olsa da sosyal demokrasiyle ortak noktalara hitap eden post-marksizme küresel anlamda getirilen birçok eleştiriyle benzer yönler barındırmaktadır. Örneğin Lenin'in Kautsky'i “dönek” olarak nitelemesi gibi Nesin'de Barlas'ın tuttuğu yolu kaypak olarak niteleyecektir: “ Cemil Sait Barlas da söylediğine göre doktrinsiz bir sosyalisttir. Neden? Şundan: Doktrinini kesin olarak ortaya atarsa kendini sınırlamamış olacaktır. Kendini sınırlamak demek ne yapacağını hem kendisinin hem de bizim bilmemiz demektir. Oysa onlar, kendilerini bir doktrinle sınırlamıyorlar. Bir kaypak sosyalizm çekirdeği yöresinde dönüp duruyorlar.”¹⁹³

Barlas'ın yanıtına geçmeden evvel Nesin ve Barlas arasındaki düşün ayrılığını yaratan bir soru üzerinde durmaya gerek var: “Toplumsal sınıflar arasında çıkar

¹⁹¹ Cemil Sait Barlas, “ Gene de Sosyalistim”, **Son Havadis**, 13.08.1960, s. 1.

¹⁹² Aziz Nesin, “Aptal Suyu”, **Akşam**, 25.08.1960, s.3.

¹⁹³ A.e.

çatışması var mıdır?”. Kuşkusuz siyasal partiler sıfatları ne olursa olsun toplumsal tabanda bir nüfuza sahiptirler. Temsil edilen ve eden arasındaki mesafeyi minimize eden, bir kişinin binlerce hatta milyonlarca kişi için konuşmasını sağlayan sebepler iktisadi olduğu gibi ideolojik de olabilir ve hatta temsil edilen kitle içinde oldukça farklı sosyoekonomik şartlar içinde yaşayan insanlar bir arada bulunabilir. Özellikle siyasal temaların bir kitle içinde ekonomik açıdan farklı statülerde bulunan insanları türdeşleştirmesi muhtemeldir. Misal olarak milliyetçi bir söylem bir burjuva ile işçinin temsil edenini aynı yapabilir. Aynı şekilde çevre ve hayvan katliamından duyulan rahatsızlık da bu işlevi görebilir. Fakat sosyal demokrasinin aşıl topuğu tam da bu noktada ortaya çıkar. Vurguladığı temel tema sosyal adalet gibi iktisadi bir husus olan bir siyasal parti temsil ettiği kitle içine nasıl burjuvayı koyar? Bu sorunun yanıtını Barlas veriyor: “ Şunu belirtmek isteriz ki, Aziz Nesin de dahil olduğu halde, bizim memlekette hala birçokları sosyalistliğin esas şartının bütün istihsal araçlarının devletleştirmek olduğunu sanmaktadır. Halbuki İkinci Dünya Harbinden sonra bu fikir değişmiştir. Bunun sebebi de başkadır, işçi, siyasal haklarına kavuşup istismar konusu olmaktan çıkmış, sosyal emniyet müesseselerine sahip olmuştur, sosyal partiler, sınıfın partisi değil, milletin partisi olmak yolundadırlar.”¹⁹⁴ İşçi sınıfının siyasal haklarından mahrum edilişi şüphesiz tüm sosyalistlerin mesele edindiği bir gerçektir. Fakat asıl olan odur ki kapitalizm eleştirisi siyasal durumdan ziyade iktisadi bir durumun eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Barlas’a göre Avrupa’da kurulan müesseselerle bu sorun da hallolmuştur. Halbuki sosyalizmin ortaya çıkışı iktisadi başlık da gerçekleşmiş olsa da bu başlık içinde daha özel bir mevkiye odaklanmıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi Marx’a göre sorun işçi sınıfının artı değerden ne kadar faydalandığı ile ilgili değildir. Diğer bir deyişle sorun, iktisadın artı değerın paylaşım süreci değildir. Ondan daha öncel olan üretim süreciyle alakalıdır. Bu doğrultuda Ortodoks Marksizm’e göre sosyalist devrim nihai olarak kapitalizmin salt paylaşım sürecini değiştirmekle sınırlı kalmamalı ve üretim sürecini de değiştirmelidir. Eleştiri sayılabilecek bu yaklaşım aslında sosyal demokrasi için bir şey ifade etmemeli. Nitekim Barlas da devam eden yazısında Nesin’e cevap verirken Alman SPD’sinin Marksizm’den kopuşunun belgesi olarak nitelenen Bad Godesberg bildirisiyle yanıt vermiştir: “ Biz “Alman Sosyalist Partisi”nin 13 ilâ 15 Kasım 1959 tarihi’nde, Godesberg’de kabul ettiği, ana programdan, bir

¹⁹⁴ Cemil Sait Barlas, “Sosyalistlik ve Doktrin”, **Son Havadis**, 31.08.1960, s. 5.

iki giriş cümlesini Türkçeye çevirmeği faydalı gördük... Aziz Nesin yazısında , sosyalistlik için bütün istihlal araçlarının devletleştirilmesinin şart olduğunu söylemektedir. Yukarıda bahsettiğimiz ana programın on dördüncü safhasında, (mülkiyet) den bahsedilirken, sondan iki satır evvel ve on beşinci sayfanın başında: “ Adaletli sosyal bir nizamın vücuduna mal olmayan, hususi mülkiyetin istihlal vasıtalarında kalması hakkı mahfuzdur. İstihlal kapasitesi olan orta ve küçük teşebbüsler, büyük teşebbüslerle olan yardımcı olmak için kuvvetlendirilmelidir.” denilmek suretiyle hususi mülkiyeti tanımaktadır.”¹⁹⁵

Bu fikir münakaşasından sonra Nesin’in “CHP sosyalist bir parti olabilir mi?” başlıklı yazısı aslında sosyal demokrasinin pragmatik açıdan CHP’ye yaşanılan dönemde oldukça soluk aldıracak bir tutum olduğunu kanıtlamaktadır. Kuşkusuz Nesin bu soruyu sorduğu dönemde “evet” cevabına umutla yaklaşmasına karşın öne sürdüğü gerçeklikler bu umudu söndürmektedir: “ CHP sosyalist bir parti olacak diyorlar. Sosyalizm, her şeyden önce iktisadi bir doktrindir. Yâni böyle bir parti, iktisadi çıkarları ve ona uygun olarak toplumsal yaşamı birlik olan kişilerin topluluğudur. Oysa CHP topluluğunun dokusuna bakalım. Bu partinin içinde fabrikatörü vardır, işçisi vardır, karaborsacısı vardır, toprak ağası vardır, ırgatı vardır, tüccarı vardır, dargelirlisi vardır. CHP, işte böyle karmakarışık bir partidir. Bütün bu değişik katların karışık kişileri, kendi çıkarlarına daha uygun bir düzen getirecek diye CHP yi destekliyorlar. Pekiyi, sosyalist doktrinli bir CHP bunu nasıl becerecek? Şimdiyedek bu karmaşık kişilerin CHP de toplanmaları, hatta tarafsızların da CHP yi desteklemeleri normaldir. Çünkü zorba bir yönetim başa geçince (DP’den bahsediyor) siyasi hürriyetler, iktisadi hürriyetlerin önüne geçer ve ülkenin bütün karışık kuvvetleri zorbalığı devirmek için birleşirler.”¹⁹⁶ Kuşkusuz Barlas gibi Nesin sosyal demokrasiyi sosyalizm çeperine almamaktadır. Aslında sosyal demokrasinin Nesin’in bahsettiği gibi türdeş bir kitleye de ihtiyacı yoktur. Aksine sosyal demokrasinin Marksizm’den pratik anlamda farkı, siyasal mücadeleyi baz alması ve demokratik seçimler sonucunda iktidara gelinerek sosyalist düzenin kurulmasını amaçlamasıdır. Sosyal demokrasinin bu iktidar stratejisi kuşkusuz onu işçi sınıfıyla yetinmemesine ve daha fazla oy için Nesin’in tabiriyle “karmakarışık” bir kitleye yönelmesini sağlar. Bu kitle şüphesiz Barlas’ın üzerinde durduğu gibi bütün bir ulus da olabilir. Nitekim Batı Avrupa işçi partilerini birer halk partisine döndüren ve onları iktidara taşıyan, sınıfa dayanmamalarına rağmen soyut bir “halk”

¹⁹⁵ Barlas, A.e.

¹⁹⁶ Aziz Nesin, “CHP Sosyalist bir Parti Olabilir mi?”, **Akşam**, 31.08.1960, s. 5.

belagatı ile kitlelere hitap eden sosyal demokrasinin “karmakarışık” CHP dokusuna uyumsuz olduğu söylenemez.

“Cemil Sait Barlas ve Demokrasi” başlığında “demokrasi” vurgusunun Sol Kemalistler içinde bir yarılmaya neden olduğunu ve bu iddianın kanıtı olarak Barlas ve Avcıoğlu arasındaki fikir ayrılığının üzerinde durmuştuk. Nesin, Sol Kemalist küme içine dahil edilemese de bu tartışmayı incelemenin en azından Barlas’ın fikri zeminini yansıtmak açısından yararlı olabilir. Fakat yeniden Sol Kemalist küme içindeki yarılmaya dönecek olursak bu yarılmanın “sınıf” ve “sosyalizm” başlıklarında da devam ettiği görülmektedir. Kuşkusuz bu tartışma Barlas’ın ani vefatıyla yarım kalmıştır. Fakat ortanın solu şiarının güçlenmesinden sonra Avcıoğlu’nun eleştiri okları bu sefer de Ecevit’e dönecektir hem de neredeyse en ufak bir değişiklik göstermeden. Buna rağmen biz şimdilik Ecevit-Avcıoğlu tartışmasına değinmeden evvel Barlas ve Avcıoğlu’nun uzun sürmeyen bu sürtüşmesi üzerinde duralım.

Nesin’in eleştirilerine oldukça benzer nitelikler taşıyan Avcıoğlu’nun söylemleri Barlas’ın “Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri” kitabını hedef almaktadır: “Barlas, “Türkiye’de işçinin durumu ve derdi diğer vatandaşların dertlerinden farksızdır. Bu bakımdan hakiki sosyalist parti, bütün milletin ekonomik ve sosyal dertlerine çare arayan parti olacaktır” diyerek, sosyalizmin sınıfçı vasfını tamamen reddetmekte, millet ve halk kavramlarını birbirine karıştırmaktadır. Halbuki sosyalizm, en yumuşak şekliyle kabul edilse bile, çalışmayı ve emekçiyi en üstün değer sayan bir toplum düzeni kurmayı gaye edinmiştir. Bu düzende hiç değilse toprak ağasının istismarcı mutavassıtın, tek kelimeyle mutlu azınlığın yeri yoktur. Toprak ağası, tefeci, istismarcı mutavassıt, spekülâtör de milletin içindedir, fakat halktan değildir. Mevcut siyasi partilerimiz “millidir”, fakat bütün zümreleri tatmine çalıştıkları, bu yüzden de en çok mutlu azınlığa hizmet ettikleri için “halkçı” değildir. Barlas, sosyalizmin bu temel vasfını küçümseyerek, sosyalizmden çok uzaklaşmıştır.”¹⁹⁷ Barlas, Nesin ve Avcıoğlu’nun yazılarından da anlaşıldığı gibi ortada aslında “sosyalizm”in ne olduğu ile ilgili bir sorun vardır. Kuşkusuz tartışmanın tarafları sosyalizmin içini farklı manalarla doldurmaktadır. Nitekim Barlas için diğer sosyal demokratlarda olduğu gibi sosyalizm Marx’tan ibaret değildir. Kendini sosyalist olarak nitelemesinden ötürü Barlas kendisinin sosyalizmden uzaklaştığı

¹⁹⁷ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız”, **Yön**, Sayı: 36, 1962, s. 3.

görüşünü kabul etmiyor. Fakat onun asıl olarak Marksizm'den uzak olduğu mutlaklığını koruyor ki kendisi de zaten bunu kabul ediyor.

Sol Kemalistlerdeki yarılmayı takip ederken uğranması gereken bir diğer durak da “ortanın solu” şiarı ile Avcıoğlu'nun sürüklediği Yön dergisi arasında geçen fikir münakaşalarıdır. 1965 yılında ortanın solu CHP'nin seçim sloganı haline gelirken, partinin genel başkanı İnönü'dür. Fakat CHP'nin sosyal demokrasiye meyleden bu adımlarını genel başkanı önderliğinde attığını söyleyemeyiz. Çünkü bu sıfatın parti içinde kabul görmesi için çabalayan en önemli figürlerden biri Ecevit'tir. Bu sloganı İnönü'nün ilkesel olarak benimsediği söylenemez.¹⁹⁸ İnönü'nün ortanın soluna olan bakışının oldukça pragmatik olduğunu verdiği bu demeç büyük ölçüde kanıtlamaktadır: ““Siyasî mücadelemizi ideolojik mücadele hâline getirmek isteyen seçim ortamı içerisinde ‘ortanın solu’ yeni bir vesile oldu.”¹⁹⁹ Nitekim partinin 1965 seçim sonucundan tatmin olmaması sonrasında ortanın solu söyleminin partinin tüm üyeleri tarafından savunulmaması ve buna karşılık Ecevit'in devam edecek politik mücadelesinde yerini koruması, söylem ile Ecevit arasındaki bağın çok daha güçlü olduğunu kanıtlamaktadır.

Ortanın solu sloganının 1965 seçimlerine sadece üç ay kala parti tarafından kabul edilmesine rağmen başlangıçta bu söylem dahi Avcıoğlu'nun sempatisini kazanacaktı. Çünkü CHP'nin ortanın solu öncesi konumlandığı yer ile Sol Kemalizm arasındaki mesafe ortanın soluyla konumlanan yerden daha fazlaydı. Fakat bu sempatiye rağmen Avcıoğlu'nun baş yazarı olduğu dergi olan Yön'de isimsiz çıkan bir yazı, 1965 yılı gibi ortanın solunun yeni doğduğu bir dönemde dahi çekincelerini belirtmekten kaçınmayacaktı: “ CHP, “halkın irade serbestliğini ekonomik ve sosyal baskılardan korumak belirli kişi veya zümrelerin ekonomik ve sosyal durumları dolayısıyla imtiyazlara sahip olmasını önlemek” gibi gerçekten ileri ilkelere programında yer vermektedir. Ne var ki halkın “ ekonomik ve sosyal baskılardan korunması, ekonomik ve sosyal imtiyazların kaldırılması”, ancak ağalık sisteminin ve kapitalizmin tasfiyesi ile mümkündür. Seçim beyannamesi bu yolda bu kadar ileri gitmediği için, tam bir halkçılığın gerçekleştirilmesi uzak bir amaç olarak kalmaktadır. Hele halkçılık

¹⁹⁸ Özkan Ağtaş, “Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e”, **Sol**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.197.

¹⁹⁹ **Milliyet Gazetesi**, 29.07.1965, s.1

dökümanında yer alan “ Türk halkını sınıflara bölünmeyen bir bütün olarak görür” gibi ifadeler halkçılığa aykırı olduğu kadar, bilimsel bakımdan da yanlıştır. Toplumda sınıfların varlığı ve bu sınıflar arasında menfaat çatışmaları olduğu kimsenin inkar edemeyeceği bir gerçektir. CHP sınıflar arasındaki menfaat çatışmalarının keskinleşmesinin önlenmesini isteyebilir, fakat sınıf yoktur diyemez.”²⁰⁰ Ortanın soluna dair endişelerini bildiren bu yazı ile daha önce belirttiğimiz Avcıoğlu’nun Barlas’a cevabındaki benzerlikler Cemil Sait Barlas ve ortanın solu arasındaki sürekliliği de kanıtlamaktadır. Nitekim Avcıoğlu’nun Barlas’a cevabında olduğu gibi bu yazı da ortanın solunu sınıflar arası menfaat çatışmasının varlığının gözden kaçırılmaması gerektiği konusunda uyarmaktadır.

Her siyasi hareketin belirli bir toplumsal tabakanın zemininde doğduğu gerçeği, popülist olarak betimlense de ortanın solu için de geçerli bir kuraldır. Her ne kadar sınıflar arası tezdı görmezlikten gelse de Ecevit’in söylemlerinde sürekli yer bulan “ sade vatandaş” terimi, ortanın solunun hitap ettiğı kesimi belirlemektedir. Fakat bu terimin dahi sınırlarının oldukça esnek olduğunu belirtmek gerek. Nitekim Avcıoğlu’nun ortanın soluna muhalefetini sağlayan en önemli neden budur: “ Ecevit, “Halk gerici değildir, alt yapı devrimlerini benimser” diyor. “Halk” diye içine çok şeyin sokulabileceğı bir kavramı bırakıp daha somut konuşursak, ırgat, topraksız ve az topraklı köylü, kendisini toprağı kavuşturacak olan köklü bir toprak reformu biçimindeki alt yapı devrimini elbette benimseyecektir... Buna karşılık, Ecevit’in çok geniş halk kavramı içinde yer alan ve toprak reformunun dışında kalacak olan orta ve zengin köylüler, bu alt yapı devriminden hoşnutluk duymayacaklardır... Gerçek durum budur ve “sınıf mücadelesi” denilen ve Ecevit’in bir türlü anlar gözükmediğı nesne, bundan başka bir şey değildir.”²⁰¹

Barlas’ın sosyalizmi, içinde birden fazla sınıf barındıran tüm bir milletin çıkarına uygun bir ideoloji olarak takdim etmesi gibi Ecevit de millet deyişı “halk” a dönmüştür. Bu noktada belirtmek gerekir ki Barlas ve Ecevit arasındaki süreklilik ilişkisine rağmen Ecevit, sınıflar arası mücadele kavramına daha yakındır. Nitekim “millet” kavramının daha sol bir ifade olarak “halk” a dönüşmesi bunun göstergesidir. Fakat Sol Kemalistlerdeki bu yarılmanın üst başlığını oluşturan soru: sınıflar arası mücadelenin uzlaşı yolu ile halledilip, halledilemeyeceğidir. Uzlaşı

²⁰⁰ “C.H.P. Seçim Beyannamesi”, **Yön**, Sayı: 122, 1965, s. 4.

²⁰¹ Doğan Avcıoğlu, “Ecevit Kuyruklu bir Yıldızdır”, **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin yayınevi, 1997, s. 342-343.

yolunu tamamen reddeden Avcıoğlu'na göre: "Ecevit'in bir sınıf partisi olma iddiası yoktur; o da kitle partisi olma iddiasındadır. Yalnız "kitle" deyimini yerine "halk" deyimini kullanmaktadır. Halk ise, Ecevit için işçi, köylü ve esnafın ötesinde özel girişimleri de kapsayan bir kavramdır. Hatta Ecevit, "akıl ve vicdan sahibi" yabancı sermaye işbirlikçilerine, ağalara tefecilere dahi kucak açmaktadır. Nitekim 9 Temmuz 1970 tarihli Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte, Ecevit, bunu açıkça söylemiştir: "Biz itmesek de, bazı zümreler bizden gidecektir. Bu zümreler arasında bazı büyük toprak sahipleri, büyük araçlar, tefeciler, yabancı sermaye işbirlikçileri gelmektedir. "Bazı" deyimini bilerek kullanıyorum. Çünkü bunlar içinde de toplumun yararını, halkın mutluluğunu kendi kısa vadeli çıkarlarının üstünde tutabilen akıl ve vicdan sahibi kişiler bulunabilir.""²⁰² Avcıoğlu'nun Ecevit'in demecinde tırnak işareti ile belirttiği "akıl ve vicdan sahibi" söylemi sosyal demokrasinin düşün zemini içindeki vazgeçilmez nüvelerden biridir. Nitekim sosyal demokrasinin özgün bir düşün olmasını sağlayan temel ayrımlardan biri tarihsel materyalizmi dışlaması ve bunun yerine Kantçı ahlakı omurgasına katmasıdır. İdeolojinin zeminindeki bu transfer, sosyalizmin içeriğindeki materyalizmi eritmektedir. Artık ideolojinin benimsenmesindeki temel etmen yalnızca bireyin toplum içinde bulunduğu sınıfsal konumdan kaynaklanmamaktadır. Sosyal demokrat algıda bir ideolojinin benimsenmesini belirleyen bir diğer faktör de vicdani kararlar olmaktadır. Diğer bir deyişle, materyalizmin diyalektik karşıtlar olarak ortaya koyduğu işçi-burjuva antoganizması, Kantçı ahlak ile giderilebilir hale gelmektedir. Özetle ayrım, sermayesi olanlar ve emeği olanlar arasında değil, vicdanı olanlar ve olmayanlar arasında çizilmektedir.

"Cemil Sait Barlas ve Demokrasi" başlığı altında Sol Kemalistlerdeki ayrışmanın unsurlarından birinin demokrasi olduğunu belirtmiş ve başlığın sonuna doğru bu olgu etrafında çıkan ayrışmanın sınıf ve sosyalizm anlayışlarına bağlı olduğu ifade edilmişti. Sol Kemalistlerde demokrasi konusunda çıkan ayrışmayı yaratan başlıca soru: -ki bu Aristo'ya aittir- demokrasi kim içindir? Barlas ve ortanın soluna nazaran demokrasiyi ilkesel bir duruştan ziyade iktidar stratejileri içindeki konumuyla tanımlayan Avcıoğlu grubu, parlamenterizmi ve çok partili hayatı daha çok tutucu sınıflar olarak adlandırılan zümre için karlı olduğunu iddia etmektedir. Barlas'ın hem Alman hem de İngiliz Fabian sosyalizmine yakın görüşlerinin farkında olan

²⁰² Doğan Avcıoğlu, "Sınıf Partisi mi, Kitle Partisi mi", **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997, s. 345.

Avcıoğlu, bu tip sosyalizmlere olan eleştirisine ortanın solunu da katmaktadır: “Anglosaksonlar, hegemonyalarını kurdukları Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde, İngiliz biçimi parlamentoculuğun, ya da Amerikan biçimi prezidansiyel sistemin satıcılığını yapmışlardır... Bu az gelişmiş ülkelerde parlamentoculuk, yaşayabildiği sürece, tutucu güçlerin ve dolayısıyla emperyalizmin işine yaramıştır.”²⁰³

Barlas ve ortanın solu şiarının uçları son derece açık bırakılmış toplumsal tabanları karşısında Sol Kemalistlerin bir diğer unsuru olan Yöncüler’in sınıf anlayışları arasında net şekilde görülen bu farklılık, Yöncüler’in Ortodoks Marksizmine yakın bir pozisyonda bulundukları gibi doğru olmayan bir algıyı doğurmamalı. Her ne kadar, kendilerinin diyalektik karşıtlarını belirlemiş olsalar da tutucu sınıflara karşı toplumsal taban olarak tespit edilen grup oldukça heterojendi. Küçük burjuva, işçi, az topraklı ve topraksız köylü, memur, ordu mensubu gibi unsurlardan oluşan bu toplumsal taban içinde de çıkar çatışmalarının olmayacağı Ortodoks Marksizmin sınıf tahlilleriyle çatışmaktadır. Yeniden özetleyecek olursak Sol Kemalist fraksiyonlar arasındaki karşıtlığın iki unsuru, sosyal demokrasi ve üçüncü dünya sosyalizmidir.

4.4. Cemil Sait Barlas ve Batı

Barlas ve Avcıoğlu arasındaki fikir ayrılığının ilk görüngülerinin DP iktidarı sürecine rastlaması bu fikir ayrılığının görülmesini engelleyen bir faktördü. Fakat 1960 sonrası mevcut siyasi düzenin belirgin bir iktidar gücünden yoksun oluşu, Ecevit’in CHP sıralarındaki yükselişi ve söylemiyle birlikte önce genel başkanlığa sonra da iktidar olması bu iki unsurun daha sık karşılaşmasına sebep olmuştur. Sol Kemalist olarak tespit edilen bu grubun yarılma noktalarının “demokrasi”, “sınıf ve sosyalizm” ve şimdi de bahsedileceği gibi “batı” olguları olduğu ifade edilebilir. Fakat bu üç nokta içerisinde sınıf ve sosyalizm algılarının daha belirleyici olduğu ve diğer iki olgudaki farklılaşmayı yarattığını belirtmek yanlış sayılmayacaktır.

²⁰³ Doğan Avcıoğlu, “Anglosaksonlar Açısından Türkiye’de Parlamentoculuk”, **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997, s. 358

Üçüncü dünya sosyalizmine teğellendirilmiş Kemalizmi ile Yöncü algının Batı'yı diyalektik karşıtı olarak konumlandırılması bu düşünce çeperi içinde son derece doğal karşılanmalıdır. Hatta Avcıoğlu'nun onca çalışması içindeki tek bir söylevi Batı'nın konumlandırıldığı mevkiyi algılamamızı son derece kolaylaştırmaktadır: “Bizi hor gören bu pezevenklerin seviyesine nasıl geliriz ve Türkiye'yi nasıl değiştiririz?”²⁰⁴ Bu tutuma karşılık aynı kanattan olsalar da sosyal demokrasinin Türkiye'deki ayağının Barlas'tan daha fazla kuramsallaşmasını sağlayan Ecevit'e göre: “Türkiye, üç yönlü bir basınç altındadır:

1. Kuzeyden gelen sol basınç:

Bu, Rusya'da ve Rusya'yı izleyen bazı Doğu Avrupa ülkelerinde de oluşan aşırı sol akımların basıncıdır.

2. Güneyden gelen sol basınç:

Bu, bazı Arap ülkelerinde, özellikle Mısır ve Suriye'de oluşan sol akımların basıncıdır.

3. Batıdan gelen sol basınç:

Bu, demokratik Batı ülkelerinde oluşan sosyal demokrasi hareketlerinin basıncıdır.

Coğrafi bakımdan uzaklığına rağmen bunlara, şimdi bir dördüncüsü eklenilebilir:

4. Uzak Doğu'dan gelen sol basınç:

Bu da Komünist Çin'in, Rusya'daki ve –Arnavutluk hariç- Doğu Avrupa ülkelerindeki komünizm gelişmelerini “revisionist” hatta “deviationist” bularak kötüleyen, daha dogmatik bir komünizm anlayışının basıncıdır.”²⁰⁵

Ecevit, bu dört basınç noktası arasında ise ortanın solunu “batıdan gelen sol basınç” başlığına oturtarak, “Atatürkçülük”ün batılılaşma idealiyle bir uyum sağlamaya çabalamıştır. Bu kapsamda Batı'yı diyalektik karşıtı olarak tanımlayan Yöncü algıyla, varlığını Batı'dan gelen sol basınca bağlayan ortanın solu şiarı arasında sürtüşmelerin olduğunu tahmin etmek son derece yüzeysel bir bakış açısıyla bile görünebilen bir gerçeklik halidir.

Kendini sosyalist saymakla beraber Barlas'ın Batı'ya olan bakış açısının bu küme içinde ne denli radikal olduğunu kanıtlayacak “Atlantik Paketi'na Girmemiz” adlı yazısıdır. Varlığından itibaren lügatında herhangi bir şekilde sol terimleri bulunduran şahısların NATO'ya bakış açısı olumsuzluğunu korumuştur. Barlas'ın bu gelişmeyi

²⁰⁴ Aktaran: Hikmet Özdemir, **Tarih ve Politika**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 337.

²⁰⁵ Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 23

överek karşılaşmasının nedenlerine girmeden önce yazısındaki birkaç pasaja dönülecek olursa karşılaşılan tavır budur: “ Atlantik Paktına Türkiye’nin girmesi Türk milleti için mufavvakiyettir... Türkiye ve Yunanistan’ın Atlantik Paktına alınmasında Amerika’nın müessir olduğuna şüphe yoktur. Şimal Avrupa devletlerinin dar bir görüşle Atlantik paktına alınmamızı istemeyişleri muhakkak ki Amerika’nın tazyiki ile bertaraf edilmiştir. Bu bakımdan Amerika’ya Türk milleti müteşekkirdir.”²⁰⁶ Küçük burjuva aydını olarak tanımladığımız sol Kemalist kümenin figürleri içinde Barlas da bu vasma sahiptir. Küçük burjuva aydınının karakteristik özelliklerinden biri olan devlet fetişizminin varlığından ötürü pragmatist duruş ve kararlar son derece olasıdır. Fakat bunun dışında Barlas’ın Türkiye’nin NATO’ya dahil olmasını mutlu bir şekilde karşılaşmasının daha ilkesel bir nedeni olduğunu düşünüyorum.

Barlas tarafından benimsenen sosyal demokrat kimliğin “öteki”si, diğer bir deyişle karşıtının belirlenmesi önemli ölçüde netlik kazandırır. Sol tasnif içinde görülse de sosyal demokrasinin diyalektik karşıtı kapitalizm değildir. Nitekim Bad Godesberg belgesiyle sosyal demokrasinin geldiği mevkinin serbest piyasanın kabulü olduğunu belirtmiş ve sosyal demokrasinin kapitalizmin kendisinden ziyade yarattığı aşırılıklarla bir sorunu olduğunu ve bunları çözümlenebilir şekilde görmesinden mütevellit Ortodoks Marksizmi’nden keskin bir makasla ayrıldığını söylemiştik. Bu ayrılma hali, Barlas’ın sürekli değindiği ve açıklamak zorunda hissettiği bir durumdur. Türkiye sınırları içinde karşılaşılan yeni bir tavır olmasından ötürü sosyal demokrat kimlik, çoğu zaman siyasi tembelliğe maruz kalarak komünizm ile aynı kümeye konulmuştur. Halbuki Barlas sanki bu farkı belirtmek istercesine yazılarında SSCB ve komünizm eleştirilerine yer vermiştir. İşte bu duruşla beraber NATO’ya dahil olmanın olumlu bir şekilde karşılanması düşünülürse bu olumlu ifadenin siyasi realiteden ziyade; sosyal demokrasi ile Ortodoks Marksizmi arasındaki ideolojik mücadelenin tarihsel arka planından ötürü doğması muhtemeldir.

Bu minvalde gelişen siyasi tartışmalarda Barlas’ın ünlü “kökü dışarda” deyiminin sahibi olması şaşırtıcı değildir. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin yıllardır tarafsız kalmaya çabalayan dış politikasının çift kutuplu siyasi zeminde çökmesi ve

²⁰⁶ Cemil Sait Barlas, “Atlantik Paktına Girmemiz”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:33, 1951, s. 1

zamanın hükümetini oluşturan CHP tarafından seçilen kutbun ABD önderliğindeki Batı olması, “Marko Paşa” adlı bir mizah dergisinde eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştirilere yanıt olarak Barlas TBMM’de yaptığı konuşmada derginin üç usta ismi olan Rifat Ilgaz, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin’i “kökü dışarıda”lık ile suçluyordu. Yaklaşık on üç yıl sonra Barlas kullandığı bu deyimde şöyle açıklık getirecektir: “ Her Sosyal Demokrat parti, teşekkül ettiği memleketin diğer partileri gibi dış politikada milli görüş sahibidir. Komünist partiler ise Moskova’ya bağlıdır... “Kökü dışarıdan” kastımız, fikir tatbikçisi namı altında, bir takım insanların iplerinin ucunun Moskova’da olduğudur... Bu konuyu tamamlarken üçüncü Enternasyonelin 1941 yılında kapanış sebebini hatırlatmak isterim; Moskova, diğer sosyalist partilerin kendi direktifi ile hareket etmeğe yanaşmaması yüzünden bu teşekkülü feshettirmiştir.”²⁰⁷

Barlas’ın “Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri” adlı çalışması, sosyal demokrat kimlik ile Marksizm’i ayırma çabaları içinde yer almaktadır. Türkiye gerçekleri kısmına giriş yapmadan evvel Barlas, sosyalistlik yollarını tanımlamaktadır. Çalışma, Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya, İsveç ve hatta İsrail’deki sosyalist parti ve görüşlerinin tarihsel süreci üzerinde dururken Rus geleneğini görmezlikten gelmektedir. Nitekim Barlas bunun sebebini çalışmanın önsözünde ipucu olarak vermiştir: “ Bazı politikacılar, sosyalistliği Bolşeviklikle bir tutmakta ve onu milli varlığa karşıt bir görüş olarak kabul etmektedir.”²⁰⁸ Bolşevik yöntemi, sosyalizm içinde kabul etmeyen Barlas’ın çalışmasında sosyalistlik yolları, sosyal demokrat tutumu benimsemiş gruplar çerçevesinde tariflenmiştir.

Barlas’ın zihninde sosyal demokrasi ve komünizm ikilisi Batı Avrupa ve SSCB algılarını da yaratmıştır. Dönemin siyaset ortamını derinden etkileyen “ komünizm korkusu”nu Barlas’ın sosyal demokrasiyi çekici kılmak için kullandığı da yanlış sayılmaz: “ ...Batı Avrupa devletlerinin hür insanları demir perde arkasında hakim zihniyete karşı nefis müdafaası mücadelesine girmişlerdir. Bunlar, mücadelelerini yapabilmek için evvela karşıdaki düşmanı ve silahlarını tanımak ve bilmek yolunu aramışlar, müdafaalarını da ona göre kurmuşlardır. Komünistlik, diktatörlüğünü kurmak için bir yerde halk kitlelerinin fakru zaruretiden istifade eder. Batı Avrupa Devletleri ise halkın sefaletinin azalmasıyla hem komünist tehlikesinin bertaraf edileceğini ve hem de milletin mesut bir hayat seviyesine erişeceklerini gördükleri için içtimai adalete

²⁰⁷ Cemil Sait Barlas, “Sosyalistlik ve Doktrin”, **Son Havadis**, 31.08.1960, s. 1-5

²⁰⁸ Cemil Sait Barlas, **Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1962, s. 5

dayanan bir devlet idaresi kurmak yolunda çalışmaktadırlar.”²⁰⁹ Kapitalizmden ziyade komünizm kendisine karşıt olarak seçen sosyal demokrat tutum, “azılı düşman”a karşı kendisini panzehir olarak sunmaktadır.

Barlas’ın gerek SSCB ve Bolşevik eleştirisi üzerinde durmasının ve gerekse Batı Avrupa sosyalizmini benimsemiş olmasının temel sebebi kapsayıcı ve doktriner sınıf anlayışlarını benimsememesinden ötürü kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, Barlas’ın görüş çerçevesinin SSCB ile Batı’yı ayırırken kullandığı temel materyal “demokrasi” olgusudur. Barlas’a göre batılı sosyalist yöntemin demokrasiyi benimsemesinden ötürü içindeki onca karşıtlığa rağmen Batı, üçüncü dünya sosyalistlerince diyalektik karşıt değil; yanında ve takip edilmesi gerektir.

Daha önce Barlas’ın Sol Kemalist küme içinde bir yarılmaya yol açtığını ve bu yarılmaya neden olan farklılıklarının demokrasi konusundaki tutumundan ve burjuvaya karşı nispeten daha ılımlı bir tutum benimsemesinden ötürü doğduğu belirtilmişti. Fakat belki de ilk başta söylenmesi gerekeni sonlarda söylemiş olsak da Barlas’ın siyasi karakterini oluşturan temel öge devlet fetişizmi ve bunun sonuçları olarak devletçilik ve sanayileşme gibi arzulardır. Kuşkusuz bu arzu Sol Kemalist kümenin tümü için geçerlidir. Fakat Barlas’ın bu konulardaki tutumu o denli değişmezdir ki NATO’ya dahil olma sürecini öven bu karakterin Avrupa’nın müşterek pazarına şüphe ile yaklaşması ilk bakışta anlaşılamayabilir: “ Herkes “Müşterek Pazar” denildiği zaman yeni kurulan sanayinin mahvolacağından korkmaktadır. Bu, doğrudur. Bilhassa kredisiz hiçbir sanayi kurulamayacağına ve sağlanan krediler %12 faizle ve vergisiyle %30 maliyeti bulduğuna göre “Müşterek Pazar”a dair diğer devletlerle rekabet etmek tabiatıyla mümkün olmayacaktır.”²¹⁰ Bu açıklama aslında Barlas’ın bam telini de göstermektedir. Takındığı devletçi yaklaşımla sanayileşmeyi Türkiye için değişmez bir gerçek olarak gören Barlas, bu konudaki alternatifleri imrendiğini belirtmekten sakınmadığı Avrupa sunmuş olsa da söz konusu sanayileşme olunca oldukça tedirgin olmaktadır.

²⁰⁹ Cemil Sait Barlas, “ Komünistlikle Mücadele Yolu İçtimai Adalettir”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:3, 1951, s.1

²¹⁰ Cemil Sait Barlas, “Müşterek Pazar”, **Son Havadis**, 28.09.1960, s. 1

“Batı” söyleminin herhangi bir siyasi figürde teşkil ettiği mana onun aynı zamanda antiemperyalizm ile olan ilişkisini de belirtmektedir. Özellikle üçüncü dünyanın doğumuyla beraber antiemperyalist sıfatı bu dünyanın aydınlarını tanımlayan ortak sıfatlardan biri olmuştur. Fakat bu önermenin Barlas için doğru olduğunu belirtmek şüphesiz yanlış bir tanımlama olurdu. Sol Kemalist kümenin diğer cephesi düşünüldüğünde gerek Kadro gerekse Yön dergisi etrafında kümelenen düşün tezleri Doğu-Batı diyalektiğini merkezinde bulundurlar. Bu cenahın sosyalizmi ve hatta solu dahi bazı tartışmaların ana metnini oluşturmuş olsa da antiemperyalist duruşları belirleyici bir nitelik olarak hep ön plandadır. Fakat gerek düşün edildiği sosyal demokrasinin Batı’da doğmuş olması gerekse Yön ve Kadro tezleri gibi sorun edildiği Türkiye’nin azgelişmişliğini Batı karşıtlığı şeklinde yorumlamamasından ötürü Barlas’ın siyasi duruşu bu konuda bahsedilen çevrelerden oldukça farklıdır. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal demokrasinin Türkiye’ye intikali sırasında ortaya çıkan ilk figür olmasından ötürü Barlas’ın ardılı olduğunu düşündüğümüz ortanın solu şiarı ve Bülent Ecevit’ten belirli konulara sıkışmış farklılıkları, Batı başlığı söz konusu olduğunda da geçerlidir. Gerek Kıbrıs’ın siyasi manzara içinde teşkil ettiği önem gerekse 1960- 1970 yılları arasında üçüncü dünya sosyalizminin yükselmesi ile beraber antiemperyalizmin oldukça popüler bir sıfat haline gelmesi, Ecevit’in Barlas’a nazaran antiemperyalist tepkilerinin daha yoğun olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan Ecevit’in bu tepkileri dahi antiemperyalist tutumun onun zihin dünyasında merkezi bir öneme sahip olduğunu ifade etmemizi kolaylaştırmaz. Nitekim sosyal demokrasinin iktidar stratejisi getirisi olarak hitap ettiği kitlenin muğlaklaşması sonucu aslında söylemlerin de popülizme saplanmasına ve siyasi ilkelerin çok daha esnek bir şekil yer değiştirme yeteneğinin artmasına neden olur. Bu sebeple Ecevit’in antiemperyalist başlığa alınabilecek tepkileri düşün haritasındaki bu tür bir yetenekten kaynaklanmıştır.

Sol Kemalizm’deki yarılmaya neden olmuş ve başka bir kanadın doğmasına yol açmış Barlas’ın sosyalizmi diğer bir deyişle sosyal demokrasinin Sol Kemalist blokta yarattığı yarılmının üç noktasının sonuncusu da Batı ve ona dair yaratılan algılar etrafında gelişmiştir. Diğer bir deyişle, Kadrocu ve Yöncü tezlerin Kemalizm’in üçüncü dünyacı simülasyonu karşısında Barlas’ın sosyal demokrat Kemalizm dizaynı

arasındaki yarılma noktaları böylelikle özetlenmiş oldu. Fakat tekrar belirtmekte fayda görüyorum ki bu üç yarılma noktası içinde sınıf ve sosyalizm başlığı diğer iki yarılma faktörünü ortaya çıkartan ve düşünler arası temel çelişkiyi içeren başlıktır.

4.5. Cemil Sait Barlas ve Laiklik

Modernleşmenin yaslandığı yan anlamlardan biri olan dünyevileşmenin Osmanlı toplumunun gündelik hayatında aldığı yol ile Osmanlı elitlerinin zihin dünyası içinde kat ettiği mesafe arasındaki belirgin fark, konu ne olursa olsun her türlü siyasi tartışmanın tek bir üst başlık içine çekilmesiyle sonuçlandı. Diğer bir deyişle “madde”den ziyade modernleşmeyi zihin dünyası çeperinde algılayan Osmanlı eliti kendini Lale Devri’nden bu yana ilerici-gerici diyalektiği içindeki gelgitlerle sınıdı. Her ne kadar Batı dünyası ile kıyaslanamasa da Osmanlı toplumu içinde belirginleşmeye başlayan sosyoekonomik kırılmaların nedenleri ve sonuçları ilerici-gerici başlığı altında algılanıyordu. Batı dünyasının geçirdiği modern evre sonucunda ortaya çıkan birçok –izm ile kıyaslanacak olduğunda Osmanlı elitinin laisizmden öteye gidemediği görülmektedir. Bu yapının günümüze kadar sürmesinin kanıtı siyasi tartışmalar içinde laikliğin hala belirgin bir pozisyona sahip olmasıdır.

Daha önceki başlıklarda sol Kemalistlerin küçük burjuva köklerine borçlu olduğu ekonomist damar sayesinde maddeye döndüklerini ve toplumsal gelişmeler karşısında iktisada belirleyici bir rol verdikleri üzerinde durmuştuk. Gerek kadrocu ve yöncü tezler, gerekse önce Barlas sonrasında ortanın solunun CHP çeperinde yarattığı açılımın yönü, bu sıfatı takip etmişti. Aynı zaman takınılan bu sıfatın bu yönün Sol Kemalistleri, erken dönem cumhuriyetin zihniyetinden ayıştırdığı da ifade edilebilir. Şöyle ki Sol Kemalistlerin ekonomist sıfatı, Kemalizm’in altı ilkesinde bir hiyerarşinin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. Cumhuriyetçilik, laiklik, milliyetçilik ilkelerinin dışında Sol Kemalist zihin kurguladığı düşün hiyerarşisinde Kemalizm’in devletçilik, halkçılık ve inkılapçılık ilkelerini piramidin üst mevkilerine yerleştirmiştir. Diğer bir deyişle eksik kaldığına inandıkları Kemalist devrimin tamamlanması için devletçilik, halkçılık ve inkılapçılık prensiplerinin daha belirgin bir rol üstlenmesi gerektiğine bu rolün üstlenildiği takdirde cumhuriyetçilik, laiklik

ve milliyetçilik hususlarında da doğmuş hassasiyetlerin yok olacağına dair bir inanç bu kümenin tüm figürlerinin eserlerinde mevcuttur. Kuşkusuz inkılapçılık, devletçilik ve halkçılık prensipleri üzerinde şekillenecek diğer ilkeler daha sol bir manaya kavuşturulmuş. Bu prensipler üzerinde idealize edilen ülkenin rejimi, sol bir cumhuriyet ve milliyetçiliği de sol bir sıfatı taşıyacaktı.²¹¹

Sol Kemalist kümeden Cemil Sait Barlas özeline dönecek olursak bir önceki paragrafta ifade edilen tezi aksatacak verilerle karşılaşabiliriz. Düşün omurgalarının aslı olarak görülen ilkeler ne kadar önemliyse, düşünün pratikte karşılaştığı kısa vadeli ve hatta politik tartışmalar da bu önemi hak ediyor. Barlas'ın 1950-1960 dışındaki siyasi hayatı her ne kadar resmi olarak CHP kulislerinden uzak olmuş olsa da yayın hayatındaki aktif pozisyonu onu dönemin algı ve olaylarından soyutlamamızı engelliyor. Bahsedilen hiyerarşide her ne kadar laiklik prensibinin etkinliği azaltılmış olsa da 1950'li yılların iki parti etrafında dönen siyasetinin laiklik üst başlığından sıyrılamadığını görürüz. CHP ve DP arasındaki siyasi ayrımın temel olarak bu prensip odağında algılandığı ve DP iktidarına oluşan muhalefetin elinde bir eleştiri unsuru olarak laikliğin görülmesi, Barlas'ı da etkileyecek bir siyasi ilüzyon oluşturmuştur. Asıl ilginç olan ise Barlas'ın bu ilüzyonun farkında olmasıdır: “ Her iki partinin milliyetçi, halkçı, cumhuriyetçi, laiklik anlayışları iki ayrı siyasi parti hiviyetini bunlara vermeğe kafi değildir. Bu partileri birbirinden ayıracak olan iktisadi doktrinlerdir ki bu da devletçilik mefhumun dar veya geniş anlaşılmasıyla izah edilebilir.”²¹² Örneğin Barlas'ın bu açıklaması ilerici-gerici diyalektiği olarak lanse edilen siyasi ayrımın gerçekçi olmadığını nitelemektedir. Hatta ve hatta Sol Kemalistlerce yaratılan yeni ilkeler piramidinde devletçiliğin ne kadar belirleyici bir prensip olduğuna bu ifadede rastlamaktayız. Fakat Barlas'taki bu farkındalığa rağmen kendini laiklik eksenli oluşan bu siyasi konjonktürden soyutlamadığını görmekteyiz. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından yapılan bir açıklamasında bulunan illegal olarak açılan mahalle mekteplerinde Arap harfleriyle ders verildiği iddiası üzerine Barlas'ın yazısı şu ifadeleri içermektedir: “ Hortlayan bir irticanın tezahüründen başka bir şey olmayan bu hareket kendini ancak ciddi ve sıkı kanuni takiple önletecek haldedir. Birçok yerlerde dinde de yeri olmayan

²¹¹ Ergün Yıldırım, “Bir Sol Milliyetçi İdeoloji Modeli: Kadro Dergisi”, **Doğu Batı**, Sayı: 31, 2005, s. 258.

²¹² Cemil Sait Barlas, “ C.H.P. Hüviyetini Belli Etmelidir”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı17, 1951, s.1

indirme ayinleri sokaklarda ilahilerle tekrar edilmektedir. Çarşaf, peştamal birçok istasyonlarda ecnebler için resimli mecmualara şarkın timsali olarak çekilme mevzuu olmuştur. Bunun suçlusu kimdir? Biz suçlu ararken kimsenin üzerine kabahat yüklemek gayesiyle değil, ilerideki hareketlerimizde daha ihtiyatlı bulunmak, daha memleket sever bir şekilde uğraşılması için sorumlu yalnız Tevfik İleri değildir. Sorumlu onu kabinesine getiren, kabinesinde tutan Adnan Menderes'tir.”²¹³

Barlas'ın yazılarının sadece başlıkları dahi gözlemlendiği takdirde devletçilik, sanayileşme, sosyalizm, gelir adaleti, sosyal demokrasi ve benzeri vurguların yoğunluğu, daha önce vurgulandığı gibi Sol Kemalist düşünün Kemalist altı ilkeye getirdiği yeni hiyerarşi piramidini özetlemesine rağmen Barlas'ın köşe yazılarından sadece bir tanesi tezi yanlışlamaya değer. “En Güzel Eseri Laiklik” adlı köşe yazısında laiklik Barlas'a göre: “ Atatürk'ün yaptığı devrimlerden en önemlisi bizim kanaatimize göre devletimizce “Laiklik” prensibinin kabulüdür... Mustafa Kemal'in eserlerinin hepsi güzeldir. Fakat şüphe yok ki en güzel eseri laikliktir.”²¹⁴ Fakat siyasi bir figürün düşün dünyası tahlil edilirken kısa vadeli tepkiler önemli olsa da figürün ilkesel duruşunun gözden kaçırılmaması gerekir. Barlas'ın yazısında ifade ettiği bu durumun CHP içinde radikal bir yeri olduğunu söylemek imkânsızdır. Halbukî onun siyasi kariyerine bir bütün olarak yaklaşıldığında ve söylemlerindeki yoğunluk göz önüne alındığında laikliğe dair bu vurguların esas alınması oldukça yanlış olur. On yılı aşmış yayın hayatında irticaya ve laikliğe dair bu tepkilerin yalnızca bir iki yazısında yer alması ve buna karşın Kemalizm'in devletçilik, halkçılık ve inkılapçılık prensiplerine değebilecek yorumların oldukça yoğun olması, Barlas'ın sol Kemalist kümenin bir figürü olarak gören ve hatta onu bu küme içinde yarılmaya yol açmış bir şahsiyet olarak kabul eden tezi de doğrulamaktadır.

²¹³ Cemil Sait Barlas, “ İrticada Mücadelede Samimi Olmalıyız”, **Pazar Postası**, Yıl:2, Sayı:54, 1952, s.1

²¹⁴ Cemil Sait Barlas, “ En Güzel Eseri Laiklik””, **Pazar Postası**, Yıl: 6, Sayı:45, 1958, s.1

4.6 Cemil Sait Barlas, Sanayileşme ve Devletçilik

Barlas'ın siyasi karakterinin çekirdeğini oluşturan, düşün çeperinin çevresindeki unsurları birbirine bağlayan, kısacası politik teorisinin ve pratiğinin güdülenmesi sağlayan ana faktöre çalışmanın sonunda değinmek bir unutulmuşluk veyahut önem hiyerarşisi sonucunda gerçekleşmemiştir. Aksine bu tercih Barlas'a dair akılda kalması gereken bir başlık olmasından ötürü sonda yer almıştır.

Oğlu Mehmet Barlas'ın babasının vefatına dair yazısına başlarken kullandığı ilk cümle dahi Cemil Sait Barlas'ın siyasi kariyerinin hangi doğrultuda geliştiğini özetlemek için yeterlidir: “ “Bir gün beni CHP nin devletçilik umdesini sistem haline getirmeye çalışan adam olarak bilecekler” demişti babam.”²¹⁵ Baba Barlas'ın bu yemininin gerçekleştiğini ve gerçekten de böyle bilinmesi gerektiğini yeniden vurgulamak gerekir. Barlas'ın kendi için çizmiş olduğu bu amaç sayesinde siyasi mizacı sosyal demokrasi ile teğellenmiştir. Kemalizm'in bu ilkesi sayesinde Barlas'ın siyasi görüşü sosyal demokrasinin ekonomi pratiğiyle kolay bir biçimde harmanlanmış ve ortaya melez sayılabilecek bir ideolojik ayrıma sebep olmuştur. Her ne kadar bir 19. yüzyıl pratiği olarak Kemalizm'in pozitivizme saplanmış sıfatı ve elitizmi onun demokrasi ile imtihanını sorunlu kılmış olsa da sosyal demokrasinin kapitalizmi ve serbest piyasayı reddetmese de onlara kuşkulu yaklaşan tavrı ve sonrasında Keynesyen iktisat pratiği ile kenetlenmesi gibi gerçekler bu iki zihinsel zemin arasındaki mesafenin daralmasına yol açmıştır ki bu daralmanın ortaya çıkardığı ilk figür Cemil Sait Barlas olacaktır.

Barlas'ın çabaları sayesinde yayın hayatına başlayan ve başyazarı olduğu haftalık dergi Pazar Postası'nın ilk sayısında, Barlas, derginin çıkış amacını “Pazar Postası Niçin Çıkıyor?” adlı yazısında belirtirken aslında elimize sağlam veriler de sunmakta: “ Hadiselerin gidişi şunu göstermektedir: O da, buharın icadından sonra meydana gelen XX.inci asrın başında ikbalin zirvesine çıkan kapitalist rejimin eski dünyada devrini tamamladığıdır... Bizim kanaatimize göre bu fikir hareketlerine karşı memleketin mukavemet kabiliyetini arttırmak, bunları doğuran âmilleri bilmek ve önleyici tedbirleri almak ile mümkün olur. Bunun için her şeyden

²¹⁵ Mehmet Barlas, a.e.

evvel sosyal ve ekonomik cereyanları, memleketimizdeki iktisadî hareketleri ilmî metotlarla tetkik etmek ve sistemleştirmek lazımdır. O vakit görülecektir ki (devletçilik) dediğimiz iktisadî hareket memleket için tek koruyucu yoldur. Bidayette (devlet tarafından fabrika kurmak) mânasına gelen bu mefhum, tatbikatta içtimâî unsurları da bünyesinde toplayarak olgunlaşmış tıpkı liberalizm ve marksizm gibi bir doktrin olmak haline gelmiştir. Bu yolda esaslı ve metotlu olarak çalışmak lâzım geldiğine kaniyiz... Bundan başka yine yukarıda da dediğimiz gibi genç Türkiye Cumhuriyetini yaratan ve ortaçağ zihniyetinden bu cemiyeti kurtaran (inkılâpçılık) prensiplerinin müdafaası lâzım geldiği fikrindeyiz. Bunun yapılabilmesi için de inkılâbın sebeplerini araştırmak ve (tez)leştirmek zarureti vardır. Çıkmağa başlayan (Pazar Postası) bu yolda memlekete ufak bir hizmet ederse gâyesine erişmiş olacaktır.”²¹⁶

Barlas’ın bu ifadesinde değinmek istediğim ve çalışma boyunca sunduğum tezi destekleyen iki unsur var. Bunlardan ilki Barlas’ı tarihsel süreç içinde oturttuğum aydın kanadıyla ilgili. Cumhuriyet ertesinde egemen olan bürokrat grubun burjuvalaşması sonucunda ona tepkisel oluşmuş Sol Kemalist kanadın ilk nüvesinin Kadro Dergisi’nin kalemleri olduğu belirtilmişti. Bu kanadın kronolojik sıralaması da Cemil Sait Barlas, Yöncüler ve “ortanın solu” şiarını kabul etmiş CHP yönetimi şeklinde yansıtılmıştı. Her ne kadar Kadrocular ve Cemil Sait Barlas bu küme içinde farklı iki kanatta yer almış olsa da Kemalist pratiği doktrinleştirmek ve onu ilkesel bir zemine oturtma amacıyla olan Şevket Süreyya önderliğindeki Kadro Dergisi’ne çok benzer olarak Barlas da yazısında bu pratiğin doktrinleştirmesi veyahut tezleştirilmesi gerekliliğinin altını çizmiş ve derginin çıkış amacının da bu yönde olduğunu belirtmiştir ki bu da çalışma boyunca sunduğum aydın profilleri arasındaki sürekliliği kanıtlar bir ifadedir.

Bir diğer ikinci husus ise “Cemil Sait Barlas ve Laiklik” adlı başlıkta ele aldığım konu olan Sol Kemalistlerin, cumhuriyet ertesi oluşan Kemalist pratiğin altı ilkesi içinde kurduğu hiyerarşiyle ilgili. Bu hiyerarşide halkçılık, inkılâpçılık ve devletçilik ilkelerinin daha belirleyici olduğu ve Kemalist pratiğin gerek üçüncü dünyacı sosyalizm ile gerekse sosyal demokrasi ile teğellenmesini kolaylaştırdığı belirtilmişti. Barlas bu yazının sonunda da Pazar Postası’nın çıkış amacını belirlerken inkılâpçılık

²¹⁶ Cemil Sait Barlas, “Pazar Postası Niçin Çıkıyor”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:1, 1951, s. 1

ve devletçilik prensiplerinin müdafaa misyonunu yüklenmektedir ki bu da çalışmada savunulan önem hiyerarşisini doğrulamaktadır.

Pazar Postası'nın yayınlanan ilk sayısından bir sonraki hafta da Barlas, "Devletçiliğimizi Doğuran Zaruretler" başlıklı yazısında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini özetlemeye çalışıyor ve Cumhuriyetin kuruluşunun dönemin millileştirme girişimlerine borçlu olduğunu ifade ediyor. Yazının sonunda ise devletçiliğin Türkiye Cumhuriyeti açısından taşıdığı mananın altını çiziyor: "Görülüyor ki, devletçilik Türkiye'de yalnız içtimai bakımdan değil, aynı zamanda siyasî ve iktisadî bakımdan da bir zaruret olarak doğmuştur. Bugün memleket eğer tam mânasiyle müstakil ise bunu bizde iktisadî bağımsızlığımıza imkân veren devletçiliğimize medyunuz. Onun için mevcut fabrikaları paylaşmak üzere göz dikmiş üç beş kapitalistin veya eskiden alışılmış kârlardan mahrum kalan 3-5 simsarın devletçilik aleyhinde konuşmalarından ziyade realiteyi görmek, devletçilik hakkında doğru bir kanaate varmak için lüzumludur. Memleket münevverlerinin zamanla bu hakikati anlayacaklarına eminiz." ²¹⁷

Barlas ilk aylarda haliyle gerek kendisinin gerekse dergisinin durduğu ve savunduğu mevkiyi açıklamanın derdine düşmüştür ve bu sayılarda sürekli bir şekilde devletçilik konusunu işlemesi şaşırtıcı değildir. Derginin ilk ayını doldurduğu sayısında Barlas, devletçiliği savunmanın yanlış anlaşılması gerektiğini savunuyor ve bu anlayışın aslında hususi teşebbüsün karşısında yer almadığını sadece hususi teşebbüsün kâr haddinin istismara kaçmaması gerektiğini belirtiyor. ²¹⁸ Derginin ilk sayılarının üzerinde durmak aslında Barlas'ın düşünsel zemininin merkezinde neyin yer aldığını anlamak açısından oldukça faydalı. Fakat Barlas'ın bu konudaki hassasiyeti, derginin ilk sayılarını aşan bir yoğunluğu barındırmaktadır. 23 Ağustos 1959 yılında başlayan ve 13 Eylül'e kadar aralıksız süren ve kişisel kanaatime göre yazı dizisi olarak algılanması gereken yazılarında Barlas'ın sırasıyla üzerinde durduğu başlıklar "CHP nin Devletçiliği Nasıl Olmalıdır?" ²¹⁹, "Tarımda Devletçilik" ²²⁰, "Sanayide Devletçilik" ²²¹, "Sanayide Devletçilik II" ²²² olmuştur.

²¹⁷ Cemil Sait Barlas, "Devletçiliğimizi Doğuran Zaruretler", **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:2, 1951, s.1

²¹⁸ Cemil Sait Barlas, "Devletçilik ve Hususi Teşebbüs", **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:4, 1951, s.1.

²¹⁹ Cemil Sait Barlas, "CHP nin Devletçiliği Nasıl Olmalıdır?", **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı 25, 1959, s.2.

²²⁰ Cemil Sait Barlas, "Tarımda Devletçilik", **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı: 26, 1959, s.2.

²²¹ Cemil Sait Barlas, "Sanayide Devletçilik", **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı: 27, 1959, s.2.

1956 yılına gelindiğinde DP'nin iktidarından beri yükselen ekonomik grafik, düşme eğilimi göstermiştir. Barlas'ın ekonomik buhran olarak nitelediği bu düşme eğiliminin nedenleri “Yeni Yıla Girerken: Buhrandan Kurtulmanın Tek Yolu” adlı yazısında ifade edilmiş ve çözüm önerileri sunmaya çalışılmıştır. Barlas'a göre bu buhrana girişin sebepleri ve olası bir çözüme yol açacak yapılacaklar listesi devletçilik prensibiyle doğrudan ilişkilidir. Fakat Barlas'ın bu yazısı sadece bir iktidar eleştirisine odaklanmamakta ve eleştiriler aynı zamanda tüm siyasi zemini içermektedir: “ Memleketimiz B.M.M. ile idare edildiğine göre buradaki partilerin bünyelerinin esaslı olarak değişmesi şahsi sempati ve antipatilere göre değil, iktisadi ve içtimai prensiplere göre yeniden kadrolaşması buhranın kökünden halli için tek çaredir.”²²³ Barlas'a göre siyasi partiler programsızlık halindedir ve bu programsızlıktan ötürü hepsi birbirine benzemekte ve hatta dövizleri dahi birbirleri arasında değiştirilse kimse bunun farkında olamayacaktır. Özetle siyasi partiler iktisadî prensiplere sırtlarını çevirdiklerinden ötürü mevcut iktisadî buhran, siyasî ve sosyal alanlara kolaylıkla akmaktadır.²²⁴ Barlas'ın bu görüşleri Poulantzas'tan yararlanarak çizilen “ Küçük Burjuva ve Geleneksel Refleksleri” adlı üst başlığın alt başlığı olan “Ekonomizm” başlığında da belirttiğimiz gibi Sol Kemalist kümenin bir figürü olarak Barlas'ın ekonomist sıfatını kanıtlamaktadır. Her ne kadar Barlas, Marksizm'in Bolşevik pratiğini reddediyor olsa da Marksizm'in alt yapı ve üst yapı kavramsallaştırmalarını ve bu noktada doğan alt yapı belirleyiciliğini kabul ediyor görülmektedir.

Devletçilik ve sanayileşme gibi unsurlar üzerinde şekillenen kalkınma güdüsü bir paradigma olarak Sol Kemalist küme içinde oldukça etkili bir olgu olsa da bölmüş olduğumuz bu kümenin iki kanadı için de farklı mânalara değmektedir. Özellikle “Cemil Sait Barlas, Sınıf ve Sosyalizm” adlı başlıkta üzerinde durulan yarılmanın sonuçlarından ötürü bu kümenin tüm figürleri devletçiliği bir ilke olarak kabul etmiş olsalar da özel teşebbüslere karşı aldıkları pozisyon kapsamında farklı köşelere çekilmektedirler. Gerek Kadrocular gerekse Yöncüler bu konuda farklılıklar

²²² Cemil Sait Barlas, “ Sanayide Devletçilik II”, **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı28, 1959, s.2.

²²³ Cemil Sait Barlas, “ Yeni Yıla Girerken: Buhrandan Kurtulmanın Tek Yolu”, **Pazar Postası**, Yıl:4, Sayı:1, 1956, s.4.

²²⁴ **A.e.**, s.1.

barındırıyor olsa da özel teşebbüse karşı hissetikleri çekincenin yoğunluğu benzer ölçülerdedir. Buna karşın Cemil Sait Barlas ve “ortanın solu” şiarını benimsemiş CHP, her ne kadar özel teşebbüsün kâr haddini sınırlamayı bir gereklilik olarak görmüş olsalar da mevcudiyeti bir rahatsızlık konusu olmamıştır. Bu farklılıktan ötürü iki grubun devletçilik algıları arasında radikallik sıfatı yoğunluk olarak önemli farklılıklar bulundurmaktadır ki Yöncüler ve Kemalizm’i sosyal demokrasiye teğellemeyi amaç edinmişler arasındaki mücadelenin çekirdeğini de bu konu oluşturmaktadır.

SONUÇ

Nihayetinde tez boyunca elde edilmeye çalışılan çıkarımların başında küçük burjuvazi sınıf ile bürokrasi arasındaki ilişki gelmekte. Nitekim bu ilişki ki Türkiye nazarında toplumsal katmanlar arasında en aktif tabakalardan biri olan bürokrasinin faaliyetlerinin ve algısının anlamlandırılmasına yardımcı oluyor. Toplumsal katmanlar arasında tarafsız kalmaya çalışan tutumuyla niteliğini devlet ile özleştiren küçük burjuvazi ve onun başka bir organizmaya bürünmüş hali olan bürokrasinin pragmatizminin en çok ilerleme, sınai kalkınma ve benzeri konularda ışıdığını belirtmek zor olmasa gerek. Kuşkusuz tez içinde kullanılan Gramsci'nin kavramı, transformizm de küçük burjuva ve bürokrasinin ortak nitelikleri kapsamında ele alınabilir. Bir yandan mülksüzleşme korkusu ki bu küçük burjuvazinin tekelci piyasaya ve aşırı zenginliğe romantik denilebilecek muhalif tutumuna neden olur, diğer yandan bu korkunun tetiklediği, varoluşunu idame ettirmek için zenginleşme arzusu bürokratik köklere kolaylıkla uyum sağlamıştır. Nitekim bürokrat kimlik edinmiş küçük burjuvazi çocuklarının burjuvalaşması bir çeşit mutasyonun kanıtı niteliğindedir. Fakat bu mutasyonun bütüncül bir şekilde bürokrat tabakada gerçekleşmemesi, kırılmalara diğer bir deyişle alt kümelenmeye ve farklılaşmaya sebebiyet vermektedir. Bu kırılma salt yöneten sınıfta görülmez. Çünkü transformasyona uğramış bürokrat takım, aynı zamanda küçük burjuva niteliğini kaybetmeye başlar. Oldukça ironik olan bu gelişim öyküsünü özetlemek gerekirse, transformizmin gerçekleşme potansiyeli küçük burjuvazinin karakteristiklerinden biridir. Fakat bu potansiyel pratik anlamda vuku bulduğunda küçük burjuva kimlik erimeye yüz tutar. Diğer bir deyişle, kendi mezar kazıcılarını yaratan tek sınıf burjuvazi değildir. Bürokrat kimliğinden faydalanarak küçük burjuva güdülerini izlemiş ve burjuvalaşmış yöneten ile içinden çıktığı ve temsil ettiğini iddia ettiği sınıf olan küçük burjuvazi arasındaki temsiliyet bağı çökme potansiyeli taşır.

Fakat küçük burjuvazinin ve karakterinin tek aktığı yer bürokrasi değildir. Bu akıma alternatif sağlayan bir diğer vadide aydın tabakasıdır. Her ne kadar, Türk siyasi tarihinde aydının yaşam alanları çeşitlilik arz etmese de ve çoğu zaman bu iki tabakayı türdeş halde algılamak pek yanlış gözükme de 1960 sonrası aydın ve

bürokrasi ayrışmaya başlamıştır. Fakat bu ayrışmanın derinliğini abartmamak gerek. Zira birçok yönden, aydın da bürokrasiye benzer ölçüde tek bir sınıfın öncülüğünü üstlenecek kararlılığa sahip değildir. Bu kararlılığa sahip olmasa da aydını en azından bu kararlılığa yaklaştıran etken ise bürokrat tabakanın son derece açık olduğu transformizm gerçeğine, aydının nispeten kapalı olmasıdır. Aydın ve bürokrasi arasındaki ayrışmanın ilk kanıtlarından birisi de sol Kemalist olarak tanımladığımız kümedir aslında. Bu cümle ile ilgili akla gelen ilk şüphe ise kuşkusuz bu kümede varolan unsurların hayatlarının belirli bir döneminde bürokratik görevlerde bulunmuş olmasıdır. Fakat derinlemesine bakıldığında gerek Kadrocuların, gerekse Cemil Sait Barlas'ın, Doğan Avcıoğlu'nun ve hatta Bülent Ecevit'in bürokrat sıfatlarından ziyade aydın sıfatlarının daha yoğun olduğu görülmektedir. Aydemir'in KUTV'da Galiyev gibi üçüncü dünya sosyalizminin ilk figürlerinden birisinden eğitim alması, Barlas'ın sosyal demokrasinin en baskın olduğu Almanya'da öğrenim görmesi, Ecevit'in sosyal demokrasinin önceli olarak kabul edilebilecek Fabian sosyalizminin mevcut olduğu bir coğrafyada eğitimini tamamlaması, bu üç figürün zaten ülkelerindeki geleneksel bürokrat zihniyetten nispeten ayrılmasına neden olmuştur. Avcıoğlu'nun zaten hayatının büyük bir bölümünü parti kulislerinden ziyade basılan çalışmaları ve dergileri içinde sürdürmesi onun da bu kategorideki yerini sağlamlaştırmaktadır. Diğer bir deyişle bu figürler bürokrat oldukları için aydın değil; aydın oldukları için bürokratik görevleri tercih etmişlerdir. Nitekim bu figürlerin ülkelerinde varolan geleneksel algıyı diğer bir deyişle Kemalizm'i kendi teorilerine (üçüncü dünya sosyalizmi veya sosyal demokrasi) teğellemeye çalışmaları, onları Türk siyasi tarihinde farklı kılmıştır. Bu dört figürün CHP ile olan ilişkilerine bakıldığında ise bu iddianın doğruluğuna dair veriler artmaktadır. Kadro Dergisi'nin kapatılması, Barlas'ın partiden ihracı ve daha sonrasında 1948'deki bakanlık mertebesi kadar önemli mevkiiler edinmemesi, Ecevit'in İsmet İnönü ile imtihanı ve 12 Eylül darbesinden sonra kurduğu DSP ile CHP arasındaki soğuk münasebet ve Doğan Avcıoğlu'nun diğer üç figürle dahi kıyaslanamayacak ölçüde olan zayıf CHP ilişkisi somut kanıtlardandır.

Bir figürün siyasi zemindeki yerini ifade ederken tarihsel süreci es geçmemek ve figürün niteliğini bu bağlamda ele almak başlıca amacımdı. Kemalizm'in sosyal

demokrasi ile temasında ortaya çıkmış bir figür olarak Cemil Sait Barlas salt kendi dönemini etkilememiştir. Bu sav, kuşkusuz akademik çalışmalarda adı oldukça az duyulan biri için oldukça ciddidir. Yukarıda da bahsettiğim gibi Cemil Sait Barlas'ın aynı zamanda aydın ve bürokrat arasındaki ayrışmanın ilk figürlerinden biri olması dahi, onun bürokrat algıdan bütün bir şekilde kurtulduğunu iddia etmek için yetersizdir. Nitekim bu kurtulamayıştı ki Barlas sonrası sosyal demokrasinin de kaderini tayin edecektir. Bu noktada Asaf Savaş Akat'ın bir yorumuna dikkat çekmek gerek. Akat'a göre "Sağ hareket açısından tek parti döneminin bir diktatörlük olduğu açık seçik ortadadır. Bunun farkındadırlar, fakat onlar açısından bunun büyük bir mahsuru yoktur. Yani "cumhuriyetin kuruluş döneminde diktatörlük olmuştur, çünkü şartlar gerektirdiğinde diktatörlük olabilir," diye düşünürler. Tutarsız olanlar, kendilerine sosyal demokrat deyip aynı zamanda da o dönemin diktatörlük olmadığını iddia edenlerdir... Kemalistler'in durumu çok farklı. Kemalistler o dönemin ideal bir dönem olduğunu iddia ediyorlar. Hem kendilerine sosyal demokrat diyorlar, hem de o dönemin diktatörlük olmadığını, o dönemin bugün örnek alınması gerektiğini söylüyorlar. Hatta daha da ileri gidip, o dönemin bir tür sosyal demokrasi olduğunu bile söyleyenler var. Burada büyük bir mantıki ve siyasi tutarsızlıkla karşı karşıya olduğumuz çok açıktır. Ondan sık sık efsane sözcüğünü kullanıyorum. Gerçekle düşünce arasında bu kadar büyük bir kopukluk ancak efsane sözcüğüne sığar... Bir sosyal demokrat, "1923'ün ardından 1 Mayıs'ın yasaklanması, sosyalist partilerin kapatılması iyi olmuştur" diyemez. "Biz kapatılan sosyalist partilerin değil, partileri kapatan CHP'nin yanındayız." diyemez." ²²⁵ Görülüyor ki Akat, sosyal demokratlar ve Kemalizm arasındaki ilişkiyi rasyonel bulmamaktadır. Aslında Barlas'ın araştırılmasının bu ilişki arasındaki rasyonaliteyi de ortaya koyduğuna inanıyorum. Sosyal demokrasi düşüncesinin ilk olarak Türkiye sınırları içinde CHP içinde ışıması, sonrasında algılanamayan sosyal demokrat ve Kemalizm arasındaki süren ilişkiyi de karakterize eder. Doğumunu CHP'ye olumlu ya olumsuz bir şekilde borçlu olan bu zihinsel yapının bağımsızlığını kazanması da ilerleyen süreçte zor olacak ve Akat'ın isyan etmesine sebep olacaktır. Diğer bir deyişle Ankara Valisi komünizmi getirmiş midir bilinmez ama sosyal demokrasiyi bir biçimde getirdiği pek ala ortadadır.

Fakat sosyal demokratlar ile Kemalizm'i birbirine perçinlenmesine neden olan nedir? Kuşkusuz Kemalizm'in düşünsel yapısının net olmayışı ve oldukça eklektik pratiklere dayanıyor oluşu, onun sosyal demokrasinin belirli bir formuna uzanmasına

²²⁵ Asaf Savaş Akat, "1923-1950 Arası Sağ Bir Diktatörlüktür", **Sol Kemalizme Bakıyor**, Röportaj: Levent Cinemre, Ruşen Çakır, İstanbul, Metis Yayınları, Aralık 1991, s. 82-84.

neden olan bir manevrayı yaratmış olabilir. Fakat sosyal demokrasinin düşünsel omurgasının oldukça sağlam ilkelere dayandığını ve eklektik olmadığını ya da toplumsal tabanın oldukça belirgin bir sınıfsal yapı içerdiğini iddia etmek ne kadar doğru olur? Kişisel kanaatimce sosyal demokratların Kemalist pratikleri sahiplenmesine sebep olan tek unsur salt Kemalizm'in kendisi değildir. Bu noktada sosyal demokrasi de kendi içinde teorik eleştirilere muhtaçtır.

Bu ilişkiye başka bir boyuttan bakıldığında ise CHP'nin kimlik bunalımı görülmektedir. Partinin tarihçesini belirli dönemlerle ayırdığımızda CHP için ortaya atılabilecek çoğu yargının doğru olduğu görülmektedir. Elitist, halkçı, sağ, sol, liberal, devletçi ve benzeri tüm karşıt yargıların aslında CHP'nin belirli dönemlerinde onu kapsadığı ileri sürülebilir. Bir nevi başlanılan yere dönülecek olsa da sorun da buradadır. CHP'yi tarihsel süreçte konumlandırırken dönemleri soyutlayarak edinilen birçok yargı doğru olduğu kadar yanlıştır. Toplumsal katmanlar arasında sürekli değişen konumu ve oluşturduğu farklı iktidar blokları, zaman sorunu olmayan birçok yargıyı yanlışlar. Kuşkusuz siyasal bir parti olmasına rağmen sivilleşme konusunda çekilen sancılar bir eleştiri konusu olabilir. Fakat partide zaman zaman egemen olan zaman zaman muhalefete düşen bürokrat algı, temsiliyet bağının koptuğu dönemlerde dahi küçük burjuvazinin pragmatik duruşunu taklit eder. Partinin bu anlamda kazandığı esneklik aynı zamanda kimlik bunalımı anlamına da gelir ki bu da partinin ilkelerinden ziyade içinde bulunduğu dönemin siyasal gerçekliğinin, partiye dair yargı edinmek açısından daha doğru bir araç olduğunu gösterir.

Bu perspektifte bakıldığında CHP içindeki figürleri netleştirmek de kolaylaşır. Zira bu açıdan bakılmadığı takdirde, örneğin partili Hilmi Perek'in çalışmasında belirttiği ifadenin anlaşılacağı düşünülemez: "İsmet Paşa bu hataya düşmemeli idi. İsmet paşa'nın milliyetçi ve Atatürkçü Cumhuriyet Halk Partisi'ni hayalci ve maceracı bir sosyaliste ve takımına teslim etmesi CHP için olduğu kadar T.C. ve Türk

demokrasisi için de bir talihsizlik olmuştur.”²²⁶ Kitabın ismi ise hayli serttir: “Ecevit ve Düzen Düşmanları Üzerine Makaleler”. Özetle, CHP içindeki mücadeleleri fakat daha da önemlisi CHP ve belki de Türkiye siyasal zeminin 20. yüzyıldaki kimliğini algılamak için 19. yüzyılda başlayan fakat yakın siyasi tarihimize dek süren bürokrat kanattaki sosyoekonomik kırılmaları ve bunun yarattığı siyasal sonuçları es geçilmemesi kanaatindeyim. Aksi takdirde, siyasi figürlere dair yapılan incelemelerin ve edinilen yargıların camdan bir fanusun etkisinde gelişeceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

²²⁶ Hilmi Perek, **Ecevit ve Düzen Düşmanları Üzerine Makaleler**, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1972, s. 10.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AHMED, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, Ağustos 1994.
- AHMED, Feroz: **İttihatçılıktan Kemalizme**, 5.bs, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mayıs 2009.
- AKAT, Asaf Savaş: **İdris Küçükömer'in Mirası**, Sanal Kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mayıs 2004.
- ALTUNDAĞ, Emin: "Ortanın Solu'ndan Demokratik Sol'a Bülent Ecevit", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2002.
- ANDERSON, Perry: **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, Çev. Bülent Aksoy, 3.bs., İstanbul, Birikim Yayınları, 2008.
- ARCAYÜREK, Cüneyt: **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor -1**, 2. bs., İstanbul, Bilgi Yayınevi, , Ağustos 1985.
- ATAY, Falih Rıfkı: **Çankaya**, İstanbul, Pozitif Yayınları, t.y.
- ATILGAN, Gökhan: **Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.
- AVCIOĞLU, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni**, cilt 1, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1975.
- AVCIOĞLU, Doğan: **Milli Kurtuluş Tarihi**, 3.cilt, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1974.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya: **İnkılap ve Kadro**, 5.bs., İstanbul, Remzi Kitapevi, Temmuz 2003.

- BARAN, Paul: **Büyümenin Ekonomi Politikı**, Çev. Ergin Günçe, İstanbul, May Yayınları, Ekim 1974.
- BARLAS, Cemil Sait: **Devrilen Diktatörler**, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1960.
- BARLAS, Cemil Sait: **Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1962.
- BAŞKAYA, Fikret: **Paradigmanın İflası**, 12.bs., Ankara, Özgür Üniversite, 2007
- BENNİNGSEN, Alexandre,
QUELQOAJEAY, Lemercier Chantal: **Sultan Galiyev Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası**, İstanbul, Sosyalist Yayınlar, Şubat 1995.
- BİLÂ, Hikmet: **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, 2.bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, Eylül 1987.
- BORA, Tanıl: **Almanya’da Sosyal Demokrasi’nin Doğuşu**, İstanbul, SODEV Yayınları, 2004.
- BORATAV, Korkut: **Türkiye’de Devletçilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- ÇAĞLI, Elif: **Bonapartizmden Faşizme Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist bir Tahlili**, İstanbul, Tarih Bilinci Yayınevi, 2004.
- ÇAVDAR, Tevfik: **Türkiye’de Liberalizmin Doğuşu**, İstanbul, Uygarlık Yayınları, Şubat 1982.

DEMİREL, Ahmet: **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

DREYFUS, Françoise: **Bürokrasinin İcadı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

ECEVİT, Bülent: **Ortanın Solu**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

ECEVİT, Bülent: **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2009.

GRAMSCI, Antonio: **Hapishane Defterleri**, Çev. Adnan Cemgil, 5.bs., İstanbul, Belge Yayınları, 2007.

HARVEY, David: **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, 5.bs., İstanbul, Metis Yayınları, Eylül 2010.

HOBSBAWN, Eric: **Sermaye Çağı (1848-1875)**, Bahadır Sina Şener, 4.bs., Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Haziran 2009.

KARA, Muzaffer Ayhan: **Yön'ün Devrimi Devrim'in Yönü**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri: **Ankara**, 28. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

KAVUKÇUOĞLU, Deniz: **Sosyal Demokraside Temel Eğilimler**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1998.

KEYDER, Çağlar: **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, 16.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

- KIVILCIMLI, Hikmet: **Finans Kapital ve Türkiye**, İstanbul, Kıvılcım Yayınları, 1978.
- KIVILCIMLI, Hikmet: **Osmanlı Tarihinin Maddesi**, İstanbul, Sosyal İnsan Yayınları, 2007.
- KONGAR, Emre: **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, 2. bs, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978.
- KORKMAZ, Ferhat: “Pazar Postası'nın Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2007.
- KÜÇÜKÖMER, İdris: **Düzenin Yabancılaşması**, 3.bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, Aralık 2002.
- LACLAU, Ernesto
MOUFFE, Chantal: **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, Çev. Ahmet Kardam, Doğan Şahiner, İstanbul, Birikim Yayınları, 1992.
- LENİN, Vladimir İlyich: **Proleter Devrim ve Dönek Kautsky**, İstanbul, İnter Yayınları, 1996.
- LENİN, Vladimir İlyich: **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, Çev. Muzaffer Erdost, 7.bs., Ankara, Sol Yayınları, 2007.

- MARDİN, Şerif: **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Çev. Mümtaz' er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 9.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- MARDİN, Şerif: **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, 16.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- MARX, Karl: **Kapital-I**, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1986.
- MARX, Karl: **Gotha Programı'nın Eleştirisi**, Çev. İsmail Yarkın, İstanbul, İnter Yayınları, 1999.
- MARX, Karl: **Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i**, Çev. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- MOOERS, Colin: **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu**, Çev. Bahadır Sina Şener, 2.bs., Ankara, Dost Kitabevi, Eylül 2000.
- ÖKÇÜN, Gündüz: **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, 2.bs., Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997.
- ÖZDEMİR, Hikmet: **Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000.
- ÖZDEMİR, Hikmet: **Tarih ve Politika**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.
- PEREK, Hilmi: **Ecevit ve Düzen Düşmanları Üzerine Makaleler**, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1972.

- PORTELLİ, Hugues: **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.
- POULANTZAS, Nicos: **Faşizm ve Diktatörlük**, Çev. Ahmet İnsel, Haz. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- QUATAERT, Donald: **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Çev. Sabri Tekay, Ankarai Yurt Yayınları, Şubat 1987.
- ROY, Olivier: **Yeni Orta Asya**, Çev. Mehmet Morali, 2.bs., İstanbul, Metis Yayınları, Temmuz 2005
- SANDERS, W. Stephen: **The Socialist Movement in Germany**, Fabian Tract No. 169, London, Fabian Society, 1913.
- SAYAR, Ahmed Güner: **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaması**, 2.bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000.
- TEKELİ, İlhan
İLKİN, Selim: **Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2003.
- TİMUR, Taner: **Türk Devrimi ve Sonrası**, 6.bs., Ankara, İmge Kitabevi, Kasım 2008.
- TOPRAK, Zafer: **Milli İktisat – Milli Burjuvazi**, İstanbul, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1995.
- TUNÇAY, Mete: **Türkiye'de Sol Akımlar**, Cilt 1-2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

- TÜRKES, Mustafa: **Kadro Hareketi**, Ankara, İmge Yayınevi, 1999
- YERASİMOS, Stefanos: **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Cilt:1, 5.bs., Çev. Babür Kuzucu, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.
- YERASİMOS, Stefanos: **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Cilt: 2, Çev. Babür Kuzucu, İstanbul, Belge Yayınları, Ekim 1987.

Makaleler

- AĞTAŞ, Özkan: “Ortanın Solu: İsmet İnönü’den Bülent Ecevit’e”, **Sol**, Ed.Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.194-221
- AKAT, Asaf Savaş: “1923-1950 Arası Sağ Bir Diktatörlüktür”, **Sol** **Kemalizme Bakıyor**, Röportaj: Levent Cinemre, Ruşen Çakır, İstanbul, Metis Yayınları, Aralık 1991, s. 76-92
- ALEMDAR, Korkmaz: “Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi ile İlgili Bazı Görüşler”, **Kadro Tıpkı Basım**, Cilt:1, Haz. Cem Alpar, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1978, s. 21-30
- ARSLAN, Ali: “Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:2, 2004, s.126-143
- AVCIOĞLU, Doğan: “Ecevit ve Ordu”, **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998, s. 349

- AVCIOĞLU, Doğan: “ C.H.P. İçindeki Mücadele”, **Yön**, Sayı:185, 21 Ekim 1966.
- AVCIOĞLU, Doğan: “Sosyalizmin Bugünkü Meseleleri”, **Pazar Postası**, Yıl:6, Sayı: 43, 1958, s. 4.
- AVCIOĞLU, Doğan: “ Sosyalizm Anlayışımız”, **Yön**, Sayı: 36, 1962, s. 3.
- AVCIOĞLU, Doğan: “Ecevit Kuyruklu bir Yıldızdır”, **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin yayınevi, 1997, s. 342-343.
- AVCIOĞLU, Doğan: “Sınıf Partisi mi, Kitle Partisi mi”, **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997, s. 345.
- AVCIOĞLU, Doğan: “Anglosaksonlar Açısından Türkiye’de Parlamentoculuk”, **Devrim ve Demokrasi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997, s. 358.
- AYDIN, Suavi: “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, **Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 8.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, s.117-128
- BARLAS, Mehmet: “Babam”, **Kim**, Sayı: 326, 1964, s. 12
- BARLAS, Cemil Sait: “Tiğrel’e Cevap II”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:21, 1951, s. 1
- BARLAS, Cemil Sait: “Alman Sosyalistlerine İmrendik”, **Pazar Postası**, Yıl:4, Sayı: 32, 1956, s.1

- BARLAS, Cemil Sait: “ Neden Sosyalistliği Beğeniyoruz”, **Pazar Postası**, Yıl:4, Say:24, 1956, s.1.
- BARLAS, Cemil Sait: “Konuşurken Daha Dikkatli Olmalı “!””, **Son Havadis**, 03.09.1960, s. 5
- BARLAS, Cemil Sait: “ Milli Birlik Üyesi Özdağ’ın Konuşması”, **Son Havadis**, 17.09.1960, s. 5
- BARLAS, Cemil Sait: “Partilerin Görevleri”, **Son Havadis**, 28.07.1960, s. 1-5
- BARLAS, Cemil Sait: “ C.H.P. Hüviyetini Belli Etmelidir”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:17, 1951, s. 1.
- BARLAS, Cemil Sait: “ Gene de Sosyalistim”, **Son Havadis**, 13.08.1960, s. 1.
- BARLAS, Cemil Sait: “Sosyalistlik ve Doktrin”, **Son Havadis**, 31.08.1960, s. 5.
- BARLAS, Cemil Sait: “Atlantik Paktına Girmemiz”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:33, 1951, s. 1
- BARLAS, Cemil Sait: “ Komünistlikle Mücadele Yolu İçtimai Adalettir”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:3, 1951, s.1
- BARLAS, Cemil Sait: “Müşterek Pazar”, **Son Havadis**, 28.09.1960, s. 1
- BARLAS, Cemil Sait: “ İrticada Mücadelede Samimi Olmalıyız”, **Pazar Postası**, Yıl:2, Sayı:54, 1952, s.1
- BARLAS, Cemil Sait: “ En Güzel Eseri Laiklikdir”, **Pazar Postası**, Yıl: 6, Sayı:45, 1958, s.1

- BARLAS, Cemil Sait: “Pazar Postası Niçin Çıkıyor”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:1, 1951, s. 1
- BARLAS, Cemil Sait: “Devletçiliğimizi Doğuran Zaruretlar”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:2, 1951, s.1
- BARLAS, Cemil Sait: “Devletçilik ve Hususi Teşebbüs”, **Pazar Postası**, Yıl:1, Sayı:4, 1951, s.1.
- BARLAS, Cemil Sait: “ CHP nin Devletçiliği Nasıl Olmalıdır?”, **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı 25, 1959, s.2.
- BARLAS, Cemil Sait: “Tarımda Devletçilik”, **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı: 26, 1959, s.2.
- BARLAS, Cemil Sait: “Sanayide Devletçilik”, **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı: 27, 1959, s.2.
- BARLAS, Cemil Sait: “ Sanayide Devletçilik II”, **Pazar Postası**, Yıl:7, Sayı:28, 1959, s.2.
- BARLAS, Cemil Sait: “ Yeni Yıla Girerken: Buhrandan Kurtulmanın Tek Yolu”, **Pazar Postası**, Yıl:4, Sayı:1, 1956, s.4.
- BELGE, Murat: “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul, Belge Yayınları, 1990, s. 158-174.
- BELGE, Murat: “ Tarihi Gelişme Sürecinde Aydınlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.122-129

- BERBEROĞLU, Berch: “State Capitalism and National Industrialization in Turkey”, **Development and Change**, volume 11, issue 1, Ekim 2008, s. 97-121
- BORA, Tanıl: “Sol ve Yurtseverlik”, **Medeniyet Kaybı**, 2.bs., İstanbul, Birikim Yayınları, 2006, s. 263-292
- BORA, Tanıl
TAŞKIN, Yüksel: “Sağ Kemalizm”, **Kemalizm**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- CAMPBELL, Al: “ABD’ de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, **Neoliberalizm: muhalif bir seçki**, Ed. Alfredo Saad Filho, Deborah Johnson, Çev. Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, 1.bs, İstanbul, Yordam Yayınları, 2008, s.305-325.
- ÇULHAOĞLU, Metin: “Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam”, **Toplum ve Bilim**, sayı: 78 Güz, 1998, s. 92-107.
- DEMİRDAĞ, Yelda: “Pan Ideologies in the Otoman Empire Against The West: From Pan-Ottomanism to Pan-Turkism”, (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/677/8626.pdf>, 19 Mart 2012.
- GEARY, Dick: “Ondokuzuncu ve Erken Yirminci Yüzyılda Devrimci Gelenek”, **Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek**, Der. David Parker, Çev. Kemal İnal, Ankara, Dost Kitabevi, Eylül 2003, s. 170-191.

- KAHRAMAN, Hasan Bülent: “Türk Solunun Çıkmaz Sokağı: Kemalizm (Ordu) İlişkisi”, **Doğu Batı**, Sayı: 59, Kasım-Aralık-Ocak 2012, s. 35-76
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım: “Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:91, 2002 Kış, s.81-99
- KEYDER, Çağlar: “Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 642-652.
- LACLAU, Ernesto: “Latin Amerika’da Feodalizm ve Kapitalizm”, **Az gelişmişlik ve Emperyalizm**, Der. Atilla Aksoy, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1975, s.121-156.
- MARDİN, Şerif: “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, Ed. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, 17. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.35-77.
- MARDİN, Şerif: “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, Ed. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, 17. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 79-118.
- MISIR, Mustafa Bayram: “Meşrutiyetten Cumhuriyete: Kapitalizme Prusya Tipi Geçiş”, **Praksis**, Sayı:5, 2002, s. 217-255.

- NAS, Alparslan: “Kadro ve Kadrocular: Marksizmden Kemalizme”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=444&makale=Kadro%20ve%20Kadrocular:%20Marksizmden%20Kemalizme>, (Çevrimiçi), 22.02.2012.
- NESİN, Aziz: “ CHP sosyalist bir parti olabilir mi”, **Akşam**, 01.08.1960, s. 3.
- NESİN, Aziz: “Aptal Suyu”, **Akşam**, 25.08.1960, s.3.
- NESİN, Aziz: “ Düşünceler Değişiyor mu?”, **Akşam**, 02.08.1960, s. 3.
- ÖKÇÜN, Gündüz: “İzmir İktisat Kongresi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 1061-1064.
- ÖZMEN, Erdoğan: “Lacan ve Ayna Evresi”, **Birikim**, Sayı:156, 2002 Nisan, s.42-48.
- SEGAL, David R.: “Classes, Strata and Parties in west Germany and United States”, **Comparative Studies in Society and History**, Volume 10, No 1, Ekim 1967, s. 66-84.
- SKOCPOL, Theda: “Sosyolojide Yeni Gündemler ve Yinelenen Stratejiler”, **Tarihsel Sosyoloji**, Ed. Theda Skocpol, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 1999, s.355-389.

- STAVRAKAKİS, Yannis: “Öznellik ve Örgütlü Başka: Simgesel Otorite ve Fantazmatik Jouissance Arasında”, **MonoKL**, Ed: Yeşim Keskin, Sayı: VI-VII, İstanbul, 2009 Yaz, s. 496-515.
- TANNER, Duncan: “The Development of British Socialism,1900-1918”, **Parliamentary History**, Volume 16, Issue 1, Şubat 1997, s. 48-66.
- TOPRAK, Zafer: “ II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:1, 1977, s. 92-123.
- TRAK, Ayşe: “Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 4.cilt, t.y., s.1085-1089.
- TUNÇER, İrem: Peculiarism In The Turkish Left The Case Of The 1960’s,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **The Graduate School of Social Science Middle East Technical University**, 2008.
- TÜRKEŞ, Mustafa: A Patriotic Leftist Development-Strategy Proposal In Turkey In The 1930s: The Case Of The Kadro (Cadre) Movement, **International Journal of Middle East Studies**, sayı:33, 2001,s. 91-114.
- VELTMEYER, Henry
- PETRAS, James: “Dış Yardım, Neoliberalizm ve ABD Emperyalizmi”, **Neoliberalizm: muhalif bir seçki**, Ed. Alfredo Saad Filho, Deborah Johnson, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, 1.bs, İstanbul, Yordam Yayınları, 2008, s.202-213.

- WOOD, Ellen Meiksins: **Sınıftan Kaçış**, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul, Akış Yayıncılık, Şubat 1992
- YETİŞ, Mehmet: “Gramsci ve Aydınlar”, **Mülkiye Dergisi**, sayı:236, Eylül 2009, s.1-27.
- YILDIRIM, Ergün: “Bir Sol Milliyetçi İdeoloji Modeli: Kadro Dergisi”, **Doğu Batı**, Sayı: 31, 2005, s. 249-266.
- YORK, Owen Walter: “ The Withered Root of Socialism: Social Democratic Revisionism and Parlamentarismus in Germany”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Indiana Üniversitesi Tarih Bölümü**, 2010.
- Milliyet Gazetesi**, 16.05.1979. s.14.
- Milliyet Gazetesi**, 16.05.1979. s.13
- Milliyet Gazetesi**, 29.07.1965, s.1.
- “ Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Mücadeleler”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt:6, Ed: Ertuğrul Kürkçü, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1724-1788.
- “C.H.P. Seçim Beyannamesi”, **Yön**, Sayı: 122, 1965, s. 4.

Belge

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt: 4, Dönem: VIII, Toplantı:1, 47. Birleşim, Ankara, 20.11.1947.

Röportajlar

Erol Şadi Erdinç ile Söyleşi, 04.05.2012

Tevfik Çavdar ile Röportaj, 19.06.2012